

psychped.navs.edu.ua

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Науковий журнал

1 (36)'2025

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- CrossRef (DOI: 10.33270)
- ISSN International Centre
- ORCID
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine)
- Index Copernicus International
- Academic Resource Index ResearchBib
- Polska Bibliografia Naukowa
- Google Scholar
- Центр досліджень соціальних комунікацій
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2025**

Юридична психологія

1
(36)
2025

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2007 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-02447, рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 січня 2024 року № 26 • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (наказ МОН України від 17 березня 2020 року № 409) • Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 27 травня 2025 року (протокол № 12)

Ūridična psihologija

Редакційна колегія:

Бойко-Бузиль Ю. (головний редактор)	доктор психологічних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Євдокімова О.	доктор психологічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна
Костицький М.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Кришевич О.	кандидат юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Кудерміна О.	доктор психологічних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Максименко К.	доктор психологічних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Назаров О.	кандидат психологічних наук, доцент, ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі», Україна
Охріменко І.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Романенко О.	доктор психологічних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Савченко А.	доктор юридичних наук, професор, Державне бюро розслідувань, Україна
Тарасенко О.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Цільмак О.	доктор юридичних наук, кандидат психологічних наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна
Чорноус Ю.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Гордієнко К.	доктор філософії, Університет Палацького в Оломоуці, Чеська Республіка
Де Карло А.	доктор філософії, професор, Університет Мессіни, Республіка Італія
Паства-Войцеховська Б.	доктор філософії, доцент, Гданський університет, Республіка Польща
Хомчинські П.	доктор філософії, доцент, Лодзинський університет, Республіка Польща

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, та дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Юридична психологія : наук. журн. / [редкол.: Ю. Бойко-Бузиль (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Ю9 Нац. акад. внутр. справ, 2025. – № 1 (36). – 123 с.

Адреса редакції:

пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua

psychped.navs.edu.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

LEGAL PSYCHOLOGY

Scientific magazine

1(36)'2025

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- CrossRef (DOI: 10.33270)
- ISSN International Centre
- ORCID
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine)
- Index Copernicus International
- Academic Resource Index ResearchBib
- Polska Bibliografia Naukowa
- Google Scholar
- Social Communications Research Center
- The Vernadsky National Library of Ukraine
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2025**

Ўридична психологія

Scientific magazine • Published semiannually • Established in 2007 • Founder – National Academy of Internal Affairs • Media identifier in the Register of Media Entities R30-02447, Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting of 11 January 2024 No. 26 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 409, dated March 17th, 2020) • Recommended for printing and distribution via the Internet by the National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 12, dated May 27th, 2025)

Editorial board:

Boiko-Buzyl Yu. (Editor in Chief)	Doctor of Psychology, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Yevdokimov O.	Doctor of Psychology, Professor, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine
Kostytskiy M.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Kryshevych O.	PhD in Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Kudermyna O.	Doctor of Psychology, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Maksymenko K.	Doctor of Psychology, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Nazarov O.	PhD in Psychology, Associate Professor, LLC "Kyiv International Forensic Institute of Psychological Examination and Polygraph Research", Ukraine
Okhrimenko I.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Romanenko O.	Doctor of Psychology, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Savchenko A.	Doctor of Law, Professor, State Bureau of Investigation, Ukraine
Tarasenko O.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Chornous Yu.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Hordiienko K.	Doctor of Philosophy, Palacký University in Olomouc, Czech Republic
De Carlo A.	Doctor of Philosophy, Professor, University of Messina, Italian Republic
Pastva-Voitsekhovska B.	Doctor of Philosophy, Associate Professor, University of Gdańsk, Republic of Poland
Khomchynski P.	Doctor of Philosophy, Associate Professor, University of Lodz, Republic of Poland

---

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Legal Psychology : scientific magazine / [editorial board: Yu. Boiko-Buzyl (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2025. – No. 1 (36). – 123 p.

Editors office address:
Ukraine, 03035, Kyiv,
1, Solomianska square
phone: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua

ЗМІСТ

БОЙКО-БУЗИЛЬ Ю. Стратегії підтримання психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності	7
КУДЕРМІНА О., БУДАНОВА М. Особливості емоційно-вольової сфери працівників Національної поліції України в період воєнного стану.....	18
МОТЛЯХ О. Психологія поведінки досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування	25
РОМАНЕНКО О. Актуальні напрями застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських	35
ГАЛИЧ М. Концептуальні засади психологічної реабілітації учасників бойових дій	43
ФІЛОНЕНКО В. Ставлення до права і соціальний інтелект персоналу сил безпеки та оборони	52
БЄЛЯЄВА К. Використання службових собак для емоційної підтримки працівників Національної поліції України.....	61
ВОРОБІЙОВА О., ОХРИМЕНКО І. Особливості саморегуляції поліцейських з різним стажем професійної діяльності	70
КРИЖЕВСЬКИЙ А., БРИСКОВСЬКА О. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи в мережі Інтернет	80
ЛИТВИН В., ВОЯТ Л. Чинники професійної деформації поліцейських: від стресу до соціальних наслідків.....	90
СНЯТКОВА Т. Особливості надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським – учасникам бойових дій	98
ТИХОНЕНКО О. Когнітивно-емоційна матриця антропогенного ризику як інструмент удосконалення профайлінгу	109
ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ.....	120

CONTENT

BOIKO-BUZYI Yu. Strategies to Support the Psychological Well-Being of the Individual in Conditions of Uncertainty	7
KUDERMINA O., BUDANOVA M. Peculiarities of the Emotional and Volitional Sphere of the National Police of Ukraine in the Period of Martial Law	18
MOTLIAKH O. Psychology of the Behavior of the Researched Person during Polygraphy Testing	25
ROMANENKO O. Current Directions of Application of Training Technologies in the System of Professional and Psychological Training of Police Officers	35
HALYCH M. Conceptual Principles of Psychological Rehabilitation of Combat Participants	43
FILONENKO V. Attitudes to Law and Social Intelligence Security and Defense Forces Personnel	52
BIELIAIEVA K. The Use of Service Dogs for Emotional Support of the National Police of Ukraine	61
VOROBIOVA O., OKHRIMENKO I. Peculiarities of Self-Regulation of Police Officers with Different Professional Experience	70
KRYZHEVSKYI A., BRYSKOVSKA O. Socio-Psychological Characteristics of a Person who Commits Fraud as Part of an Organized Group on the Internet	80
LYTVYN V., VOIAT L. Factors of Professional Deformation of Police Officers: from Stress to Social Consequences	90
SNYATKOVA T. Features of Providing Psychological Assistance and Support to Police Officers – Combat Veteran Police Officers	98
TYKHONENKO O. Cognitive-Emotional Matrix of Anthropogenic Risk as a Tool for Enhancing Profiling	109
NOTE FOR AUTHORS	120

DOI: 10.33270/03253601.1
УДК 159.9:316.6:005.96

БОЙКО-БУЗИЛЬ Юлія*

доктор психологічних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1715-4327>

Стратегії підтримання психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності

Анотація. Актуальність обраної теми обумовлена необхідністю розроблення ефективних підходів до підтримки психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності. У сучасному світі, де динамічні зміни в економічній, політичній та соціальній сферах стали нормою, розроблення таких підходів є ключовим складником забезпечення стабільності та гармонійного розвитку суспільства. Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування стратегій підтримання психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності. Для досягнення поставленої мети було здійснено узагальнення та систематизацію наукових досліджень як зарубіжного, так і вітчизняного досвіду. Сформульовано дефініцію поняття «психологічне благополуччя», окреслено багатовимірний характер цієї категорії, що охоплює як внутрішній світ особистості, так і зовнішні вияви поведінки. Розглянуто особливості впливу невизначеності на психоемоційний стан, зокрема крізь призму гедонічного й евдемонічного підходів, а також визначено фактори, що сприяють адаптації, усвідомленості ситуації та формуванню життєстійкості. Методологія дослідження передбачала застосування підходів до соціально-психологічної підтримки в індивідуальній та груповій формах з використанням методів аналізу, узагальнення, систематизації наукових даних і кейс-методу для вивчення конкретних ситуацій практики. Запропоновано й обґрунтовано ключові стратегії підтримання психологічного благополуччя в умовах кризових ситуацій, зокрема: розвиток гнучкості мислення, емоційної регуляції, підтримання соціальних зв'язків, перетворення сприйняття невизначеності з негативного на можливість для зростання, зміцнення усвідомленості та прийняття ситуації, застосування практик релаксації, розвитку самосвідомості й рефлексії, а також оптимізацію планування та управління очікуваннями. Стаття спрямована на поглиблення розуміння психологічних механізмів, що забезпечують стійкість особистості перед викликами невизначеності, а також створення наукової бази для розроблення ефективних заходів підтримання психічного здоров'я в сучасних умовах.

Ключові слова: психологічне благополуччя; особистість; психічне здоров'я; умови невизначеності; психологічна підтримка; психологічна допомога.

Історія статті:

Отримано: 03.02.2025
Переглянуто: 05.03.2025
Прийнято: 07.04.2025

Рекомендоване посилання:

Бойко-Бузиль Ю. Стратегії підтримання психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 7–17. DOI: 10.33270/03253601.1

*Відповідальний автор

Вступ

Сучасне життя в Україні супроводжується безпрецедентними викликами, які позначаються на психологічному стані громадян, змінюючи їх адаптаційні механізми та поведінкові стратегії. Тривала війна призвела до масштабного психоемоційного виснаження населення, посилення відчуття невизначеності й нестабільності, втрати довіри до майбутнього, руйнування соціальних зв'язків і перегляду життєвих пріоритетів. Якщо ще кілька років тому пандемія коронавірусу здавалася однією з найглобальніших загроз, то нині українці одноставно визнають, що найважчим випробуванням стало збройне вторгнення, яке не лише загрожує фізичному існуванню, а й глибоко впливає на емоційний та когнітивний стан кожного.

Постійне напруження, тривоги, невтішні новини, втрати, необхідність швидко адаптуватися до змінюваних обставин виснажують внутрішні ресурси, що призводить до зниження емоційного фону, виникнення хронічного стресу, тривожних розладів і депресивних станів. Цей процес впливає не лише на окремих індивідуумів, а й на суспільство загалом, змінюючи колективні норми та стандарти поведінки.

Водночас, попри всі складнощі, українці демонструють високий рівень стійкості, згуртованості та прагнення до взаємодопомоги. Це підтверджують результати Міжнародного опитування Gallup International End of Year Survey (ЕоУ), яке щорічно проводять у різних країнах. 2024 року дослідження охопило 35 країн, і в Україні його здійснювала група «Рейтинг». За результатами опитування, Україна посіла 15-те місце серед країн з найвищими позитивними очікуваннями на 2025 рік, що свідчить про глибоку віру в здатність подолати складнощі та готовність опікуватися власним психологічним благополуччям (DO YOU THINK..., 2024).

Психологічне благополуччя особистості в умовах війни безпосередньо залежить від наявності соціальної підтримки, ефективних стратегій подолання стресу та внутрішніх ресурсів саморегуляції. Ці чинники відіграють ключову роль у збереженні психічного здоров'я та забезпеченні здатності індивіда продовжувати активне життя, навіть в умовах глибокої кризової ситуації. З огляду на це, дослідження стратегій підтримки психологічного благополуччя як прикладних інструментів забезпечення психологічної допомоги набуває особливої актуальності. Розроблення стратегії підтримання психологічного благополуччя не лише сприятиме збереженню особистісної рівноваги кожного українця, а й визначатиме потенціал суспільства до післявоєнного відновлення та розвитку.

Огляд літератури

Психологічне благополуччя є важливим компонентом суб'єктивного відчуття задоволення життям, яке формується через усвідомлення, активізацію та реалізацію внутрішніх ресурсів у теперішньому часі, а також розвиток здатності до самодетермінації та самореалізації в майбутньому (Bidi et al., 2024; Pietukhova, Zaushnikova, & Kaskov, 2023). Це поняття залишається об'єктом наукових пошуків, що охоплюють різні аспекти психології та соціальної підтримки особистості в умовах нестабільності.

Учені здійснили всебічний аналіз феномену психологічного благополуччя, визначили його основні ознаки, критерії та вияви. З'ясовано, що одним із ключових аспектів є прагнення людей досягти внутрішньої рівноваги та відчуття щастя, що є головним рушієм психологічного благополуччя (Khomenko, Shevchuk, & Sedykh, 2024). Емпірично встановлено, що психологічне благополуччя тісно пов'язане з такими рисами особистості, як невротизм, екстраверсія, сумлінність і відкритість до досвіду, що своєю чергою впливає на здатність особистості долати життєві складнощі (Joshnloo, 2023).

Дослідження також засвідчують важливість підтримки з боку наставників (менторів) і значення соціально-психологічної підтримки у формуванні позитивного психологічного стану, передусім в умовах соціальних змін та криз (Anderson et al., 2023). Також виявлено, що психологічне благополуччя має негативні кореляційні зв'язки з рівнями тривоги, депресії та суїцидальними тенденціями, що підтверджує важливість розроблення стратегій підтримання психічного здоров'я (Yeh et al., 2023).

У контексті постійної соціальної та політичної невизначеності, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану, питання підтримання психологічного благополуччя населення набуло ще більшої актуальності. Прийняття Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я»¹ стало важливим кроком на шляху до розв'язання цієї проблеми. Однак, попри законодавчі зміни та створення нових інститутів психологічної підтримки, теоретико-методологічні засади підходів до підтримання психологічного благополуччя в умовах екстремальних ситуацій, зокрема воєнного стану, залишаються недостатньо розробленими.

Основна проблема полягає в тому, що, попри наявні законодавчі ініціативи та практичні зміни, низка аспектів ефективної психологічної допомоги досі не дістала достатнього теоретичного обґрунтування. Це ставить під сумнів можливість адекватного реагування на кризові

¹ Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15 січ. 2025 р. № 4223-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20>

ситуації та надання допомоги людям, які переживають психоемоційні потрясіння в умовах війни. Суттєвою перепорою є також необхідність адаптації наявних психологічних підходів до специфіки війни, що актуалізує потребу перегляду традиційних моделей психологічної підтримки та розроблення нових, ефективніших і гнучких стратегій підтримання психологічного благополуччя особистості.

Матеріали та методи

Мета статті полягає в теоретико-методичному визначенні й обґрунтуванні стратегій підтримання психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності. Відповідно до мети, окреслено завдання дослідження, які зумовили відповідні етапи опрацювання проблеми: сформулювати дефініцію «психологічне благополуччя»; окреслити особливості впливу невизначеності на психологічне благополуччя особистості; виокремити ключові стратегії підтримання психологічного благополуччя в умовах кризових ситуацій та обґрунтувати ефективність їх застосування в контексті невизначеності. Методологія аналізу обраної проблематики ґрунтується на підходах до надання соціальної та психологічної підтримки як в індивідуальній, так і груповій формах. Використано такі методи дослідження, як аналіз, узагальнення та систематизація наукових джерел, а також кейс-метод вивчення конкретних ситуацій психологічної практики.

Результати й обговорення

Психологічне благополуччя є багатовимірним феноменом, що охоплює як організацію та зміст внутрішнього світу особистості – її емоційний стан, цінності, переконання, рівень самоусвідомлення і здатність до рефлексії, так і зовнішні вияви у вигляді поведінки та діяльності (Shevchuk, 2024). Саме ці внутрішні й зовнішні чинники формують суб'єктивне відчуття благополуччя, гармонії із собою та навколишнім світом, ілюструючи особистісне переживання психологічного благополуччя в реальному житті.

У вивченні психологічного благополуччя виокремлюють два основні підходи: гедонічний та евдемонічний (Pedditz, & Scalas, 2024). Гедонічний підхід фокусується на щасті та задоволеності життям, визначаючи благополуччя через переживання позитивних емоцій і зменшення негативних. Він охоплює два ключові компоненти: афективний (баланс між позитивними та негативними емоціями) і когнітивний (оцінка рівня задоволеності життям). Натомість евдемонічний підхід розглядає благополуччя не лише як емоційний комфорт, а як результат особистісного зростання, усвідомлення сенсу життя та гармонійних соціальних зв'язків, акцентуючи на повноцінному функціонуванні особистості, її здатності до самореалізації та розвитку, що

забезпечує глибоке й стійке відчуття благополуччя. Обидва підходи доповнюють один одного, формуючи цілісне уявлення про психологічне благополуччя, що охоплює не лише емоційні, а й екзистенційні аспекти людського буття.

Поняття «психологічне благополуччя» особистості охоплює широкий спектр взаємопов'язаних категорій і часто асоціюється з такими близькими за змістом поняттями, як «психічне здоров'я», «позитивний стиль життя», «емоційний комфорт», «якість життя», «задоволеність життям», «внутрішня гармонія», «життєстійкість» (Serdiuk, 2017). *Психічне здоров'я* – це складова загального здоров'я людини, яку розглядають не лише як відсутність психічних чи поведінкових розладів, а як стан психоемоційного благополуччя, за якого особа здатна реалізовувати власний потенціал, ефективно долати життєві складнощі, продуктивно навчатися, працювати та робити свій внесок у життя суспільства¹. Поняття «*позитивний стиль життя*» не має усталеного визначення в науковій літературі, однак його можна схарактеризувати як спосіб життя, що спрямований на підтримання та покращення фізичного, психічного та соціального благополуччя особистості. *Емоційний комфорт* – це суб'єктивний психоемоційний стан, у якому переважають позитивні переживання, відчуття розслабленості, внутрішньої гармонії та оптимістичного погляду на життя. У такому стані людина відчуває задоволення, щастя, а її емоційний фон залишається стабільно піднесеним. Емоційний комфорт тісно пов'язаний зі зниженням рівня фізичного та психологічного дискомфорту, що сприяє загальному благополуччю та підвищує життєву стійкість особистості (Williams et al., 2017). *Якість життя* – це сприйняття особистістю власної позиції в житті, яке формується в контексті культури, в якій вона живе, а також у зв'язку з її цілями, очікуваннями, стандартами та проблемами. Коли йдеться про якість життя, пов'язану зі здоров'ям, – це оцінка фізичного, психічного та соціального благополуччя особистості, що зумовлена її самопочуттям, рівнем задоволення від життя та здатністю ефективно функціонувати в суспільстві (Haraldstad et al., 2019). *Задоволеність життям* – це когнітивна та глобальна оцінка якості свого життя, яка відображає загальне сприйняття особистістю рівня досягнення своєї мети, задоволення від життєвих обставин та реалізації своїх потреб та очікувань (Meule, & Voderholzer, 2020). *Внутрішня гармонія*, згідно з теорією зрілого щастя, є важливим аспектом добробуту, що відображає психічний стан особистості як наслідок ведення евдемонічного життя – життя, орієнтованого на досягнення глибокого сенсу, само-реалізації та розвитку. Вона є відчуттям злагоди між внутрішніми переконаннями, цінностями та

¹ Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15 січ. 2025 р. № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20>

зовнішніми обставинами, що сприяє стійкому психологічному благополуччю (Carpeno et al., 2021). *Життєстійкість* – це сформована риса особистості, яка виявляється в її здатності відчувати смак та інтерес до життя не всупереч викликам і складнощам, а завдяки їм. Вона також передбачає розвиток розширеної суб'єктності, де особистість стає інтегральним трансцендентним Я, для якого життя як екзистенція та всеохопне буття набуває особливої цінності. Життєстійкість виявляється у свідомих вчинках людини, що передбачають вчасно прийняті життєві вибори, передусім у кризові періоди (Smolska, 2021). Усі ці категорії відображають суб'єктивне переживання особистістю власного стану, рівень адаптованості до життєвих умов і здатність підтримувати емоційний баланс навіть в умовах зовнішньої нестабільності.

У психологічному контексті феномен психологічного благополуччя охоплює низку взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують внутрішню рівновагу особистості навіть в умовах стресу та невизначеності. Згідно з дослідженнями І. Петухової, М. Заушнікової та І. Каськова (2023), психологічне благополуччя охоплює такі ключові фактори:

1. Усвідомленість та оцінка ситуації. Психологічний стан особистості безпосередньо залежить від того, у якій ситуації вона перебуває, як сприймає її та які смисли їй надає. Усвідомлене ставлення до обставин сприяє збереженню психоемоційної стабільності. Водночас крайні оцінки подій – виключно негативні або надмірно позитивні – можуть спотворювати реальність й ускладнювати прийняття обставин, які не піддаються зміні.

2. Адаптація до змін. Психологічне благополуччя тісно пов'язане зі здатністю людини адаптуватися до раптових і вимушених змін. Одним із ключових завдань у цьому процесі є відновлення цілісності життєвого досвіду на когнітивному, емоційному, соціальному та психофізіологічному рівнях. Якщо індивід не здатен сформувати нові зв'язки між минулим, теперішнім і майбутнім, це може порушити адаптаційні механізми й негативно позначитися на відчутті благополуччя.

3. Структурування майбутнього. Уявлення про майбутнє є важливим компонентом психологічного благополуччя. Позитивне ставлення до майбутнього здатне відображати як наявність внутрішньої стійкості, так і захисні механізми, які можуть маскувати складні переживання, пов'язані з теперішніми викликами. Баланс між реалістичним баченням і оптимізмом є необхідною умовою збереження психологічної рівноваги.

Водночас психологічне благополуччя вимагає особливої уваги в умовах невизначеності, коли постійна зміна обставин і стресові ситуації можуть безпосередньо впливати на внутрішній стан особистості. Особливості

сприйняття та адаптації до нових умов, здатність до структуризації майбутнього в умовах постійної непередбачуваності, а також ефективне управління емоційними та когнітивними ресурсами є ключовими факторами, що визначають рівень психологічного благополуччя в таких умовах. З огляду на це, розгляд психологічного благополуччя в умовах невизначеності вимагає фокусу на здатності індивіда зберігати внутрішню рівновагу та стійкість перед зовнішніми й внутрішніми викликами. Важливою є не лише здатність пристосовуватися до швидких змін, а й гнучкість психічних механізмів, які дають змогу людині ефективно реагувати на несподівані ситуації, зберігаючи психологічне благополуччя.

Невизначеність є невід'ємною складовою повсякденного життя людини, що впливає на її рішення та дії, змушуючи діяти в умовах неповної або недостовірної інформації. Вона виявляється в різних формах, залежно від контексту та специфіки ситуації, і може охоплювати як явне чи приховане незнання результатів, так і неоднозначність, коли різні варіанти розвитку подій є рівно ймовірними. Невизначеність має когнітивний та емоційний вимір, істотно впливаючи на сприйняття ситуації особистістю та її здатність ухвалювати рішення (Torpe et al., 2023).

У контексті психологічного благополуччя невизначеність стає важливим чинником, який безпосередньо впливає на психоемоційний стан особистості. Здатність адаптуватися до умов невизначеності й ефективно справлятися з нею є критично важливою для збереження психологічної стабільності та благополуччя. Хоча невизначеність може спричинити тривогу, стрес і почуття безпорадності, вона також стимулює розвиток когнітивних й емоційних ресурсів, що допомагають людині зберігати внутрішню рівновагу. Важливою складовою психологічного благополуччя є здатність сприймати невизначеність як частину життя, а не як загрозу. Це дає змогу особистості зберігати позитивне ставлення до майбутнього, ухвалювати ефективні рішення та підтримувати адаптаційні механізми навіть у складних умовах. Формування високого рівня емоційної стійкості й усвідомленості є ключовим для досягнення та підтримання психологічного благополуччя в умовах невизначеності. Тому до стратегії підтримання психологічного благополуччя особистості в умовах невизначеності слід зарахувати:

1. *Розвиток гнучкості мислення.* Уміння адаптувати свої погляди до змінюваних обставин є основним елементом психологічної стійкості в умовах невизначеності. Людина з високим рівнем гнучкості мислення здатна швидше пристосовуватися до нових умов, зберігаючи емоційну рівновагу. Відкритість до нових можливостей та

варіантів дій дає змогу знижувати стрес, що виникає через непередбачувані ситуації. Це охоплює готовність змінювати свої переконання, шукати альтернативні шляхи розв'язання проблем і зберігати позитивний настрій навіть у кризових умовах.

Гнучкість мислення також допомагає людині краще орієнтуватися в непередбачуваних ситуаціях, розуміти різноманітність варіантів розвитку подій та не зупинятися на одній стратегії. Це сприяє прийняттю обґрунтованих рішень, а також допомагає знижувати тривогу та паніку, які доволі часто виникають у ситуаціях невизначеності (Tugade, & Fredrickson, 2004).

Крім того, гнучкість мислення надає можливість переосмислювати досвід, знаходити нові перспективи й варіанти дій у складних ситуаціях, що забезпечує ефективніше подолання кризових моментів і збереження психологічного благополуччя. Розвиток цієї риси допомагає не лише пристосовуватися до змін, а й активно їх використовувати для саморозвитку та підвищення якості життя в ситуаціях нестабільності та непевності.

2. Покращення емоційної регуляції. Розвиток емоційної стійкості та управління емоціями є важливим аспектом психологічного благополуччя, передусім в умовах невизначеності. Коли особистість здатна регулювати свої емоційні реакції, вона може зберігати спокій і чіткість у прийнятті рішень, навіть в екстремальних та стресових ситуаціях, що дає змогу уникати імпульсивних дій, які можуть погіршити ситуацію (Sahib, et al., 2024). Емоційна регуляція допомагає уникати емоційного виснаження, яке може виникнути внаслідок постійного перебування в умовах стресу, і сприяє підтриманню стабільності в умовах тривоги чи невизначеності.

Покращення цієї навички також передбачає здатність особистості усвідомлювати й аналізувати власні емоційні реакції, щоб краще розуміти їх причини та наслідки. Це надає можливість приймати обґрунтованіші рішення, знижувати рівень тривожності й паніки, оскільки людина може усвідомлено обирати стратегії для послаблення негативних емоційних впливів. Наприклад, техніки релаксації, медитації, дихальні вправи або когнітивна перебудова можуть бути використані для регулювання стресу та збереження емоційної рівноваги.

Крім того, емоційна регуляція допомагає особистості встановлювати здорові міжособистісні стосунки, ефективно управляючи емоціями в спілкуванні з іншими людьми. Це є критично важливим у складних соціальних або професійних ситуаціях, де невизначеність може спричинити конфлікти або непорозуміння. Загалом розвиток емоційної регуляції підвищує здатність людини

адаптуватися до змін і зберігати психологічну стійкість навіть у складних обставинах, що є важливою складовою підтримання психологічного благополуччя в мінливих та непередбачуваних умовах.

3. Сприяння розвитку підтримувальних соціальних зв'язків. Психологічне благополуччя безпосередньо залежить від рівня соціальної підтримки, яку особистість отримує в складних і непередбачуваних ситуаціях. Міцні міжособистісні зв'язки, побудовані на взаєморозумінні, довірі й емоційній підтримці, створюють відчуття безпеки, що сприяє збереженню психологічної стабільності навіть у періоди невизначеності.

Соціальні зв'язки виконують кілька важливих функцій: вони є джерелом емоційної підтримки, забезпечують можливість отримати необхідну інформацію для прийняття рішень, а також допомагають зменшити почуття самотності, ізоляції та безпорадності, що можуть виникнути в умовах невизначеності. У кризових ситуаціях наявність близьких людей, готових вислухати та підтримати, може істотно знизити рівень стресу і тривоги (Brashers, Neidig, & Goldsmith, 2004).

Надзвичайно важливою є підтримка з боку людей, які розуміють специфіку ситуації та можуть запропонувати реалістичні стратегії подолання складнощів. Така підтримка не лише допомагає зберігати емоційну рівновагу, а й стимулює розвиток адаптивних стратегій, що дають змогу ефективно справлятися з непередбачуваними змінами. Водночас важливо, щоб соціальні зв'язки були взаємними. Що більше індивід готовий надавати підтримку іншим, то більше він отримує в разі потреби. Це створює здорову атмосферу взаємодії, де кожна сторона може активно долучатися до збереження психологічного благополуччя.

Формування та підтримка таких соціальних зв'язків, як у родині, так і в професійному середовищі, є одним із ключових аспектів у забезпеченні психологічної стійкості та благополуччя в умовах невизначеності. Активна участь у групах підтримки, соціальних ініціативах чи організаціях також допомагає особистості відчути себе частиною спільноти, що знижує рівень стресу та сприяє формуванню оптимістичного погляду на майбутнє.

4. Перехід від сприйняття невизначеності як загрози до можливості для розвитку є важливим аспектом психологічного благополуччя. Це дає змогу послабити страх перед невідомим і зберегти оптимістичний погляд на майбутнє. У науковій літературі цей підхід відомий як перефреймінг, що передбачає зміну сприйняття ситуації шляхом надання їй нового значення. Дослідження засвідчують, що перефреймінг може позитивно

впливати на емоційний стан та адаптацію до стресових умов (Kross, & Ayduk, 2011).

Перехід від сприйняття невизначеності як загрози до можливості для розвитку охоплює кілька ключових елементів, наприклад:

– перерозподіл фокусу уваги – замість того, щоб зосереджуватися на потенційних негативних наслідках, людина може почати шукати нові можливості для особистісного зростання, навчання чи вдосконалення. Це допомагає формувати відчуття контролю за ситуацією, навіть коли фактичні результати залишаються непередбачуваними;

– позитивне переосмислення ситуації – через зміну перспективи невизначеність не сприймають як перешкоду, вона стає інструментом для вивчення нових підходів до розв'язання проблем, розвитку нових навичок чи зміцнення стійкості. Такий підхід підтримує оптимістичний погляд на майбутнє, зменшуючи емоційний стрес;

– залучення до творчих процесів – здатність бачити в невизначеності потенціал для інновацій або творчих рішень дає змогу знаходити нестандартні підходи до подолання наявних проблем. Це допомагає зберегти мотивацію та рухатися вперед, навіть коли обставини здаються непевними;

– зміцнення емоційної стійкості – здатність оцінювати невизначеність не як загрозу, а як шанс для зростання, що допомагає розвивати здорові механізми подолання стресу.

5. Зміцнення усвідомленості та прийняття ситуації. Уміння бути присутнім у моменті, зберігаючи спокій і не піддаючись надмірним переживанням щодо майбутнього, є важливим інструментом для зниження стресу й тривоги. Усвідомленість (майндфулнес) передбачає здатність приймати ситуацію такою, якою вона є, без надмірної оцінки чи осуду, що дає змогу зберігати психологічний баланс навіть у періоди невизначеності (Schuman-Olivier et al., 2020). Розвиток цієї навички передбачає формування:

– здатності зосередитися на тому, що відбувається тут і зараз, а не на занепокоєннях щодо майбутнього чи на переживаннях про минуле. Це допомагає знизити тривогу й уникнути надмірних думок про непевність, які можуть посилювати стрес;

– спостереження за своїми думками й емоціями без втручання, оцінки та осуду. Це дає змогу зберігати емоційну дистанцію від ситуації, що сприяє здоровому реагуванню на виклики, зберігаючи внутрішню рівновагу;

– усвідомлення того, що невизначеність є природною частиною життя. Це дає змогу змінити ставлення до невизначених ситуацій, зменшуючи їхній негативний вплив на емоційний стан;

– уникнення зациклення на конкретних результатах чи варіантах розвитку подій, що може обмежувати здатність до адаптації;

– фокусу на емоціях і відчуттях, що дає змогу зосередитися на тому, що відчувається в тілі та розумі в моменті й допомагає зменшити інтенсивність емоційних переживань і покращити саморегуляцію.

Усвідомленість дає змогу людині не лише зберігати психологічний баланс в умовах невизначеності, а й сприяє розвитку емоційної стійкості та здатності до адаптації в мінливому світі. Це важливий інструмент підтримки психологічного благополуччя, який надає можливість краще справлятися з несподіваними ситуаціями та зберігати оптимістичний погляд на майбутнє.

6. Практики релаксації. Релаксаційні техніки, такі як медитація, йога, дихальні вправи, прогресивна м'язова релаксація та візуалізація, є ефективними інструментами зниження рівня фізіологічного та психологічного напруження (Pascoe, et al., 2017). У контексті невизначеності, коли психіка постійно знаходиться в стані очікування загроз або змін, такі практики допомагають активізувати парасимпатичну нервову систему, що відповідає за відновлення та заспокоєння. Регулярне застосування релаксаційних технік сприяє покращенню якості сну, зниженню тривожності, підвищенню здатності до концентрації, а також покращує загальне відчуття контролю за власним станом.

Крім того, ці практики можуть слугувати ресурсом, що підвищує рівень усвідомленості, надаючи можливість людині краще помічати свої емоційні реакції та справлятися з ними в конструктивний спосіб. Отже, практика релаксації стає не лише способом зняття напруження, а й активною стратегією підтримання психологічного благополуччя в умовах невизначеності.

7. Розвиток самосвідомості та рефлексії. Самосвідомість і рефлексія є ключовими компонентами емоційного інтелекту, які сприяють глибшому розумінню власних переживань, мотивів і поведінкових реакцій. У контексті невизначеності ці здібності відіграють надзвичайно важливу роль, адже завдяки їм людина усвідомлює, як саме вона реагує на нестабільність, які емоції переважають і що є основою її рішень. Учені емпіричним шляхом з'ясували, що високий рівень усвідомленості й здатність до рефлексії корелюють із вищим рівнем психологічного благополуччя, зниженою тривожністю та кращим емоційним саморегулюванням (Brown, & Ryan 2003).

Регулярна рефлексія (ведення щоденника, індивідуальні консультації, групи аналізу досвіду) допомагає помічати автоматичні патерни

мислення, емоційні тригери, а також усвідомлено змінювати деструктивні стратегії реагування. Самосвідомість сприяє прийняттю власної вразливості, знижує ризик емоційного вигорання та підтримує цілісність особистості в ситуаціях постійних змін. Розвиток здатності до само-спостереження і внутрішнього діалогу забезпечує гнучкішу адаптацію, підвищує внутрішній контроль і сприяє зміцненню психологічного благополуччя в нестабільних умовах.

8. Управління очікуваннями та оптимізація планування. В умовах нестабільного середовища, коли події часто розвиваються непередбачувано, здатність формувати реалістичні очікування та адаптивні плани стає важливою складовою психологічного благополуччя, де ключовими компонентами визнано гнучкість планування, адаптацію до змін, управління очікуваннями (Bonanno, Romero, & Klein, 2015). Нереалістичні очікування або надмірний контроль за майбутнім можуть спричиняти хронічний стрес, тривогу та розчарування, коли реальність не відповідає прогнозам. Натомість управління очікуваннями передбачає вміння визнавати межі власного впливу та приймати ймовірність змін як природну частину життя.

Оптимізація планування в таких умовах ґрунтується на принципах гнучкості та пріоритизації. Це означає створення не жорсткого, а умовно гнучкого плану дій, з огляду на альтернативи. Уміння переглядати мету, адаптувати кроки та приймати необхідні корективи без втрати мотивації допомагає знизити напруження, зберігати емоційну стабільність і впевненість у власних силах. Такий підхід також стимулює розвиток стресостійкості й формує відчуття контролю за життям навіть у контексті невизначеності.

9. Підтримання позитивного ставлення до майбутнього. Оптимістичне бачення майбутнього є важливою психологічною установкою, яка відіграє ключову роль у збереженні психологічного благополуччя в умовах невизначеності. Здатність сприймати майбутнє як простір можливостей, а не виключно як джерело загроз, сприяє формуванню внутрішньої мотивації, віри у власні сили та готовності до дії навіть у складних обставинах.

Позитивне ставлення до майбутнього не означає наївного ігнорування складнощів, а передбачає реалістичний оптимізм – усвідомлення викликів, поєднаних з переконанням, що ці виклики можна подолати. Такий підхід стимулює розвиток проактивної поведінки, сприяє зниженню рівня тривожності й депресивних виявів, а також підвищує здатність до довгострокового планування і досягнення мети.

Формування позитивного ставлення до майбутнього охоплює практики подяки, візуалі-

зацію бажаних результатів, постановку досяжних завдань і концентрацію на особистих ресурсах. Украй важливим є вміння зберігати надію як базову емоційну опору в ситуаціях невизначеності, що забезпечує психологічну стабільність і підтримує віру в сприятливі зміни.

10. Розвиток здатності до прийняття обґрунтованого ризику. В умовах невизначеності психологічне благополуччя безпосередньо залежить від здатності особистості не лише уникати загроз, а й свідомо та обґрунтовано приймати ризики. Це означає готовність діяти в ситуаціях, де неможливо повністю передбачити наслідки, але водночас є потенціал для розвитку, навчання чи досягнення значущої мети.

Прийняття обґрунтованого ризику ґрунтується на здатності критично оцінювати ситуацію, прогнозувати можливі результати, зважувати переваги й недоліки різних варіантів дій, а також брати на себе відповідальність за прийняті рішення (Byrnes, Miller & Schafer, 1999).

Готовність до ризику дає змогу особистості адаптуватися до нових і непередбачуваних умов, розширювати особисті та професійні горизонти, виходити із зони комфорту та відкривати нові можливості для зростання. Це важлива стратегія підтримання психологічного благополуччя, оскільки вона допомагає уникнути стагнації, розвивати гнучкість мислення та підтримувати відчуття контролю за власним життям навіть у періоди нестабільності.

Отже, інтеграція запропонованих стратегій допоможе особистості не лише зберегти психологічне благополуччя в умовах невизначеності, а й розвивати адаптивні механізми, що сприятимуть внутрішній стійкості, емоційному балансу й здатності до самореалізації.

Висновки

Психологічне благополуччя є комплексним феноменом, який охоплює внутрішній стан особистості, її емоційне, когнітивне та соціальне функціонування, а також здатність до адаптації в умовах зовнішніх викликів і невизначеності. Теоретичне осмислення дефініції «психологічне благополуччя» крізь призму гедонічного й евдемонічного підходів надало можливість розширити розуміння чинників, що його формують, а аналіз близьких за змістом понять – виявити взаємозв'язок із психічним здоров'ям, емоційним комфортом, життєстійкістю та якістю життя. У контексті зростання рівня невизначеності як у повсякденному житті, так і в кризових ситуаціях ключовими стратегіями підтримання психологічного благополуччя є: розвиток гнучкості мислення, удосконалення емоційної регуляції та сприяння формуванню підтримувальних соціальних зв'язків. Ці стратегії спрямовані на

підвищення внутрішньої стійкості особистості, забезпечення адаптаційної здатності, зниження рівня тривожності та сприяння ефективнішому функціонуванню в складних життєвих обставинах. Отже, в умовах невизначеності вкрай важливо створити систему психологічної підтримки, яка враховуватиме індивідуальні ресурси особистості

та сприятиме збереженню її внутрішньої рівноваги, стійкості й цілісності. Застосування запропонованих стратегій може стати основою для практичних психопрофілактичних і психокорекційних програм, орієнтованих на підтримання психологічного благополуччя в умовах сучасних викликів.

References

- [1] Anderson, A.J., Jones, K.V., Melton, T.N., Keller, T.E., & DuBois, D.L. (2023). Identifying predictors of psychological well-being among volunteer mentors in Big Brothers Big Sisters. *Journal of community psychology*, 51(7), 2802-2827. DOI: 10.1002/jcop.23073
- [2] Bidi, S.B., Alapati, V., Jenifer Dmello, V., Weesie, E., Gil, M.T., Shenoy, S.S., Kurian, S., & Rajendran, A. (2024). Prevalence of stress and its relevance on psychological well-being of the teaching profession: A scoping review. *F1000Research*, 12. DOI: 10.12688/f1000research.131894.2
- [3] Bonanno, G.A., Romero, S.A., & Klein, S.I. (2015). The temporal elements of psychological resilience: An integrative framework for the study of individuals, families, and communities. *Psychological Inquiry*, 26(2), 139-169. DOI: 10.1080/1047840X.2015.992677
- [4] Brashers, D.E., Neidig, J.L., & Goldsmith, D.J. (2004). Social support and the management of uncertainty for people living with HIV or AIDS. *Health communication*, 16(3), 305-331. DOI: 10.1207/S15327027HC1603_3
- [5] Brown, K.W., & Ryan, R.M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822-848. DOI: 10.1037/0022-3514.84.4.822
- [6] Byrnes, J.P., Miller, D.C., & Schafer, W.D. (1999). Gender differences in risk taking: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125(3), 367-383. DOI: 10.1037/0033-2909.125.3.367
- [7] Carreno, D.F., Eisenbeck, N., Pérez-Escobar, J.A., & García-Montes, J.M. (2021). Inner Harmony as an Essential Facet of Well-Being: A Multinational Study During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in psychology*, 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.648280
- [8] DO YOU THINK THESE COUNTRIES WILL BE THE SUPERPOWERS (SUPERPOWERS) IN THE WORLD IN 2030? USA. (2024). Retrieved from https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_gallup_2024.pdf
- [9] Haraldstad, K., Wahl, A., Andenæs, R., Andersen, J.R., Andersen, M.H., Beisland, E., Borge, C.R., Engebretsen, E., Eisemann, M., Halvorsrud, L., Hanssen, T.A., Haugstvedt, A., Haugland, T., Johansen, V.A., Larsen, M.H., Løvereide, L., Løyland, B., Kvarme, L.G., Moons, P., Norekvål, T.M. (2019). A systematic review of quality of life research in medicine and health sciences. *Quality of life research : an international journal of quality of life aspects of treatment, care and rehabilitation. Livsforsk network*, 28(10), 2641-2650. DOI: 10.1007/s11136-019-02214-9
- [10] Joshanloo, M. (2023). Reciprocal relationships between personality traits and psychological well-being. *British journal of psychology*, 114(1), 54-69. DOI: 10.1111/bjop.12596
- [11] Khomenko Y.H., Shevchuk V.V., Sedykh K.V. (2024). Study of the psychological well-being of academic staff under martial law. *The importance of pedagogy and psychology in the modern world* (pp. 254-275). Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: 10.30525/978-9934-26-435-1-13
- [12] Kross, E., & Ayduk, O. (2011). Making meaning out of negative experiences by self-distancing. *Current Directions in Psychological Science*, 20(3), 187-191. DOI: 10.1177/0963721411408883
- [13] Meule, A., & Voderholzer, U. (2020). Life satisfaction in persons with mental disorders. *Quality of life research: an international journal of quality of life aspects of treatment, care and rehabilitation*, 29(11), 3043-3052. DOI: 10.1007/s11136-020-02556-9
- [14] Pascoe, M.C., Thompson, D.R., Jenkins, Z.M., & Ski, C.F. (2017). Mindfulness mediates the physiological markers of stress: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, 95, 156-178. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2017.08.004
- [15] Pedditzi, M.L., & Scalas, L.F. (2024). Psychological Well-Being and Self-Efficacy for Self-Regulated Learning. *International journal of environmental research and public health*, 21(8). DOI: 10.3390/ijerph21081037
- [16] Pietukhova, I.O., Zaushnikova, M.Yu., & Kaskov, I.V. (2023). Psychological well-being of the individual in wartime. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 3, 124-129. DOI: 10.33099/2617-6858-23-73-3-124-129

- [17] Sahib, A., Chen, J., Cárdenas, D., Caelear, A.L., & Wilson, C. (2024). Emotion regulation mediates the relation between intolerance of uncertainty and emotion difficulties: A longitudinal investigation. *Journal of affective disorders*, 364, 194-204. DOI: 10.1016/j.jad.2024.08.056
- [18] Schuman-Olivier, Z., Trombka, M., Lovas, D.A., Brewer, J.A., Vago, D.R., Gawande, R., Dunne, J.P., Lazar, S.W., Loucks, E.B., & Fulwiler, C. (2020). Mindfulness and Behavior Change. *Harvard review of psychiatry*, 28(6), 371-394. DOI: 10.1097/HRP.0000000000000277
- [19] Serdiuk, L.Z. (2017). Structure and function of psychological well-being of a personality. *Actual problems of psychology*, 17, 124-133. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709129/1/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%201.pdf>
- [20] Smolska, L.M. (2021). Stress resistance and resilience: a creative model of formation in modern conditions. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University* 4, 113-117. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2021.4.22
- [21] Topel, S., Ma, I., Sleutels, J., van Steenbergen, H., de Bruijn, E.R.A., & van Duijvenvoorde, A.C.K. (2023). Expecting the unexpected: a review of learning under uncertainty across development. *Cognitive, affective & behavioral neuroscience*, 23(3), 718-738. DOI: 10.3758/s13415-023-01098-0
- [22] Tugade, M.M., & Fredrickson, B.L. (2004). Resilient Individuals Use Positive Emotions to Bounce Back From Negative Emotional Experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 320-333. DOI: 10.1037/0022-3514.86.2.320
- [23] Williams, A.M., Lester, L., Bulsara, C., Petterson, A., Bennett, K., Allen, E., & Joske, D. (2017). Patient Evaluation of Emotional Comfort Experienced (PEECE): developing and testing a measurement instrument. *BMJ*, 7(1). DOI: 10.1136/bmjopen-2016-012999
- [24] Shevchuk, V.V. (2024). Evolution of scientific views on the concept of "psychological well-being". *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 2, 71-76. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2024.2.14
- [25] Yeh, P.M., Moxham, L., Patterson, C., Antoniou, C., & Liou, J.C. (2023). A Comparison of Psychological Well-Being, Coping Strategies, and Emotional Problems Between Taiwanese and Australian Nursing Students. *The journal of nursing research*, 31(2). DOI: 10.1097/jnr.0000000000000543

Список використаних джерел

- [1] Anderson A. J., Jones K. V., Melton T. N., Keller T. E., DuBois D. L. Identifying predictors of psychological well-being among volunteer mentors in Big Brothers Big Sisters. *Journal of community psychology*. 2023. No. 51 (7). P. 2802–2827. DOI: 10.1002/jcop.23073
- [2] Bidi S. B., Alapati V., Jenifer Dmello V., Weesie E., Gil M. T., Shenoy S. S., Kurian S., Rajendran A. Prevalence of stress and its relevance on psychological well-being of the teaching profession: A scoping review. *F1000Research*. 2024. No. 12. DOI: 10.12688/f1000research.131894.2
- [3] Bonanno G. A., Romero S. A., Klein S. I. The temporal elements of psychological resilience: An integrative framework for the study of individuals, families, and communities. *Psychological Inquiry*. 2015. No. 26 (2). P. 139–169. DOI: 10.1080/1047840X.2015.992677
- [4] Brashers D. E., Neidig J. L., Goldsmith D. J. Social support and the management of uncertainty for people living with HIV or AIDS. *Health communication*. 2004. No. 16 (3). P. 305–331. DOI: 10.1207/S15327027HC1603_3
- [5] Brown K. W., Ryan R. M. The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2003. No. 84 (4). P. 822–848. DOI: 10.1037/0022-3514.84.4.822
- [6] Byrnes J. P., Miller D. C., Schafer W. D. Gender differences in risk taking: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*. 1999. No. 125 (3). P. 367–383. DOI: 10.1037/0033-2909.125.3.367
- [7] Carreno D. F., Eisenbeck N., Pérez-Escobar J. A., García-Montes J. M. Inner Harmony as an Essential Facet of Well-Being: A Multinational Study During the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in psychology*. 2021. No. 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.648280
- [8] DO YOU THINK THESE COUNTRIES WILL BE THE SUPERPOWERS (SUPERPOWERS) IN THE WORLD IN 2030? – USA. 2024. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_gallup_2024.pdf
- [9] Haraldstad K., Wahl A., Andenæs R., Andersen J. R., Andersen M. H., Beisland E., Borge C. R., Engebretsen E., Eisemann M., Halvorsrud L., Hanssen T. A., Haugstvedt A., Haugland T., Johansen V. A., Larsen M. H., Løvereide L., Løyland B., Kvarme L. G., Moons P., Norekvål T M. A systematic review of quality of life research in medicine and health sciences. *Quality of life research : an international journal of quality of life aspects of treatment, care and rehabilitation*. 2019. No. 28 (10). P. 2641–2650. DOI: 10.1007/s11136-019-02214-9

- [10] Joshanloo M. Reciprocal relationships between personality traits and psychological well-being. *British journal of psychology*. 2023. No. 114 (1). P. 54–69. DOI: 10.1111/bjop.12596
- [11] Khomenko Y. H., Shevchuk V. V., Sedykh K. V. Study of the psychological well-being of academic staff under martial law. *The importance of pedagogy and psychology in the modern world* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 254–275. DOI: 10.30525/978-9934-26-435-1-13
- [12] Kross E., Ayduk O. Making meaning out of negative experiences by self-distancing. *Current Directions in Psychological Science*. 2011. No. 20 (3). P. 187–191. DOI: 10.1177/0963721411408883
- [13] Meule A., Voderholzer U. Life satisfaction in persons with mental disorders. *Quality of life research: an international journal of quality of life aspects of treatment, care and rehabilitation*. 2020. No. 29 (11). P. 3043–3052. DOI: 10.1007/s11136-020-02556-9
- [14] Pascoe M. C., Thompson D. R., Jenkins Z. M., Ski C. F. Mindfulness mediates the physiological markers of stress: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*. 2017. No. 95. P. 156–178. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2017.08.004
- [15] Pedditz M. L., Scalas L. F. Psychological Well-Being and Self-Efficacy for Self-Regulated Learning. *International journal of environmental research and public health*. 2024. No. 21 (8). DOI: 10.3390/ijerph21081037
- [16] Петухова І. О., Заушнікова М. Ю., Каськов І. В. Психологічне благополуччя особистості в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. Вип. 3. С. 124–129. DOI: 10.33099/2617-6858-23-73-3-124-129
- [17] Sahib A., Chen J., Cárdenas D., Calear A. L., Wilson C. Emotion regulation mediates the relation between intolerance of uncertainty and emotion difficulties: A longitudinal investigation. *Journal of affective disorders*. 2024. No. 364. P. 194–204. DOI: 10.1016/j.jad.2024.08.056
- [18] Schuman-Olivier Z., Trombka M., Lovas D. A., Brewer J. A., Vago D. R., Gawande R., Dunne J. P., Lazar S. W., Loucks E. B., Fulwiler C. Mindfulness and Behavior Change. *Harvard review of psychiatry*. 2020. No. 28 (6). P. 371–394. DOI: 10.1097/HRP.0000000000000277
- [19] Сердюк Л.З. Структура та функція психологічного благополуччя особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Вип. 17. С. 124–133. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709129/1/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%201.pdf>
- [20] Смольська Л. М. Стресостійкість та життєстійкість: креативна модель формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. Вип. 4. С. 113–117. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2021.4.22
- [21] Topel S., Ma I., Sleutels J., van Steenbergen H., de Bruijn E. R. A., van Duijvenvoorde A. C. K. Expecting the unexpected: a review of learning under uncertainty across development. *Cognitive, affective & behavioral neuroscience*. 2023. No. 23 (3). P. 718–738. DOI: 10.3758/s13415-023-01098-0
- [22] Tugade M. M., Fredrickson B. L. Resilient Individuals Use Positive Emotions to Bounce Back From Negative Emotional Experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2004. No. 86 (2). P. 320–333. DOI: 10.1037/0022-3514.86.2.320
- [23] Williams A. M., Lester L., Bulsara C., Petterson A., Bennett K., Allen E., Joske D. Patient Evaluation of Emotional Comfort Experienced (PEECE): developing and testing a measurement instrument. *BMJ*. 2017. No. 7 (1). DOI: 10.1136/bmjopen-2016-012999
- [24] Шевчук В. В. Еволюція наукових поглядів на поняття «психологічне благополуччя». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 2. С. 71–76. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2024.2.14
- [25] Yeh P. M., Moxham L., Patterson C., Antoniou C., Liou J. C. A Comparison of Psychological Well-Being, Coping Strategies, and Emotional Problems Between Taiwanese and Australian Nursing Students. *The journal of nursing research*. 2023. No. 31 (2). DOI: 10.1097/jnr.0000000000000543

BOIKO-BUZYL Yuliia

Doctor of Psychology, Professor, Head of the Research Laboratory on Law Enforcement Management and Psychological Support of the Educational and Research Institute of Postgraduate Education of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1715-4327>

Strategies to Support the Psychological Well-Being of the Individual in Conditions of Uncertainty

Abstract. The relevance of the chosen topic is determined by the need to develop effective approaches for supporting the psychological well-being of the individual under conditions of uncertainty, particularly in the context of social and political transformations characteristic of modern Ukraine. In today's world, where dynamic changes in the economic, political, and social spheres have become the norm, the development of such approaches is crucial for ensuring the stability and harmonious development of society. The aim of the article is to provide a theoretical and methodological justification for strategies supporting the psychological well-being of the individual in conditions of uncertainty. To achieve this goal, a generalization and systematization of scientific research from both foreign and domestic sources was conducted. The article elucidates the definition of «psychological well-being» and its multidimensional nature, which encompasses both the inner world of the individual and the external manifestations of behavior. It examines the peculiarities of uncertainty's impact on the psycho-emotional state, particularly through the prism of hedonic and eudaimonic approaches, and identifies factors that contribute to adaptation, situational awareness, and the formation of resilience. The research methodology was based on the application of approaches to socio-psychological support in both individual and group settings, utilizing methods of analysis, generalization, systematization of scientific data, and the case method to study specific practical situations. Key strategies for supporting psychological well-being in crisis situations are proposed and justified, including the development of flexible thinking, emotional regulation, maintenance of social ties, transforming the perception of uncertainty from a negative threat into an opportunity for growth, strengthening awareness and acceptance of the situation, applying relaxation practices, fostering self-awareness and reflection, as well as optimizing planning and expectation management. The article aims to deepen the understanding of the psychological mechanisms that ensure individual resilience in the face of uncertainty and to establish a scientific basis for the development of effective measures to support mental health in modern conditions.

Keywords: psychological well-being; individual; mental health; conditions of uncertainty; strategy; psychological support; psychological assistance.

DOI: 10.33270/03253601.2

УДК 159.98

КУДЕРМІНА Олена*

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4959-7413>;

БУДАНОВА Маріанна

старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0146-1554>

Особливості емоційно-вольової сфери працівників Національної поліції України в період воєнного стану

Анотація. Понад три роки населення нашої держави існує в умовах воєнного стану. За стислою констатацією цього факту криється глибинна трагедія українського народу загалом і кожного конкретного українця безпосередньо. Загроза національній безпеці та суверенітету країни, нещадна терористична діяльність російських військових, агресивний інформаційно-психологічний тиск, постійна небезпека власному життю та життю близьких, дія різноманітних зовнішніх і внутрішніх стрес-факторів – усе це призводить до виникнення в людини негативних емоційних станів і може обумовити виникнення дезорганізації поведінки. Постійне екілібрування на межі вибухових емоційних реакцій та адекватності поведінки в умовах воєнного стану виснажує людину й може призводити до певних трансформацій її особистості. Поряд із загальним напруженням зовнішнім колом негативних впливів окремі вимоги ставлять до розвитку емоційно-вольової сфери особистості поліцейських як передумови їх адекватної та ефективною поведінки в ситуаціях, зумовлених виконанням завдань службово-оперативної діяльності. Розвиток емоційно-вольової стійкості особистості представників сектору безпеки забезпечує їх здатність адаптивно регулювати й корегувати власну поведінку в загрозливих для життя умовах професійної діяльності. Для оцінки особливостей емоційно-вольової сфери поліцейських наприкінці 2024 року було проведено емпіричне дослідження особливостей емоційно-вольової сфери особистості поліцейських Національної поліції України. Виокремлення особливостей емоційно-вольової сфери особистості поліцейських здійснено за допомогою психодіагностичного інструментарію, а саме: інтерпретації результатів за окремими шкалами 16-факторного опитувальника Р. Кеттелла й методики «Стиль саморегуляції особистості» В. І. Моросанова. За узагальненими результатами емпіричного дослідження особливостей емоційно-вольової сфери поліцейських у період воєнного стану можна констатувати істотні трансформаційні зміни особистісного характеру. Їх виникнення та спрямування спричинені травмувальною дією повномасштабної російської агресії, тому потребують урахування в процесі визначення змісту професійно-психологічної підготовки поліцейських.

Ключові слова: особистість правоохоронця; емоційно-вольова сфера; воєнний стан; трансформація; стиль саморегуляції.

Історія статті:

Отримано: 16.01.2025

Переглянуто: 18.02.2025

Прийнято: 03.05.2025

Рекомендоване посилання:

Кудерміна О., Буданова М. Особливості емоційно-вольової сфери працівників Національної поліції України в період воєнного стану. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 18–24. DOI: 10.33270/03253601.2

*Відповідальний автор

Вступ

Тлумачення дефініції «емоція» у психології має різноманітні вияви залежно від теоретичної парадигми автора. Ми поділяємо найпоширеніше розуміння емоцій як психічних процесів, що протікають у формі переживань і відображають особисту значущість та оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій для життєдіяльності людини. Істотною характеристикою емоцій є їх суб'єктивність. Своєю чергою воля – це свідоме регулювання людиною своєї поведінки й діяльності, виражене в умінні долати внутрішні та зовнішні перепони під час здійснення цілеспрямованих дій і вчинків. Основна функція волі – у свідомій регуляції активності людини в ускладнених умовах життєдіяльності.

Загальні питання емоційно-вольової сфери особистості ґрунтовно розглянуто в низці зарубіжних робіт (Dykhuis, Ratchford, & Schnitker, 2023; Mendonça, Dykhuis, & Jayawickreme, 2023; Akber et al., 2024; Donovan et al., 2020; Li et al., 2021; Mohammadi, & Vuilleumier, 2022; Reizenzein, Hildebrandt, & Weber, 2020). Деякі проблеми дослідження методів корекції емоційно-вольової сфери особистості також знайшли своє відображення в зарубіжних дослідних проєктах (Urinovna, 2023; Hussong et al., 2023). У вітчизняній загальній психології та психології професійної діяльності деякі питання дослідження емоційно-вольової сфери особистості останніми роками стали предметом дослідження Ю. Андрусишина, І. Березовської, Л. Карамушки, К. Кушніренко, С. Максименко, В. Осьодло, О. Тимченко та ін. У предметному полі юридичної психології зазначеному питанню присвятили свої розвідки Д. Александров, В. Андросюк, В. Барко, Ю. Бойко-Бузиль, М. Дідух, В. Євтушенко, Н. Мілорадова, О. Цільмак, Д. Швець та ін. Попри вагомий внесок цих науковців у дослідження проблеми, залишаються невирішеними актуальні питання, пов'язані з впливом умов воєнного стану на особливості емоційно-вольової сфери правоохоронців.

У процесі підготовки статті ми ставили собі за мету реалізувати теоретико-емпіричне дослідження особливостей емоційно-вольової сфери працівників Національної поліції України в період воєнного стану та здійснити порівняльний аналіз одержаних результатів з наявними в наукових першоджерелах.

Огляд літератури

Будь-яка складна життєва ситуація, незалежно від форми, яку вона має, супроводжується емоціями. Основними джерелами емоційних переживань є: фізіологічні потреби; спілкування з іншими людьми; пізнання навколишнього світу; самопізнання; події минулого; очікування від майбутнього (Sytnik, SMiroshnuchenko, & Svidenska, 2022). Повномасштабне вторгнення російського агресора на територію нашої держави кожне із зазначених джерел наповнило новим, раніше не відомим для українців змістом. Для працівника Національної поліції України такі

джерела мають професійно обумовлений характер унаслідок того, що емоційно-вольова сфера особистості вирізняється єдністю переживання, усвідомленої вольової реакції на нього й актуальної для людини діяльності. Можна стверджувати, що емоції відповідають за результативність діяльності, передусім у поліцейських. Засадничими функціями емоцій у поліцейській діяльності є відображально-оцінна, сигнальна, мотиваційна й активаційна (Halych, 2020).

Ґрунтовний аналіз зарубіжних досліджень емоційної складової особистості поліцейського здійснила Я. Пономаренко (2022). За результатами теоретичного огляду вона констатує деякі результати проведених зарубіжних розвідок, а саме:

– до особистості поліцейського ставлять численні емоційні вимоги, попри багатовекторність емоційних проблем поліціантів, західну спільноту науковців цікавлять передусім причини та наслідки стресу або пережитого травматичного досвіду, отриманого в процесі виконання професійних завдань (Seigfried-Spellar, 2018);

– основну увагу в дослідженнях зосереджено на вивченні тих факторів, які найбільше впливають на психологічний стан здоров'я працівника поліції й становлять найбільшу небезпеку для особистості поліцейського. Одним з найзагрозливіших аспектів, які можуть завдати істотної шкоди поліцейському, деякі науковці вважають розбалансованість емоцій (Huey, & Kalyal, 2017);

– емоції по-різному впливають на поведінку особистості й позначаються на прийнятті рішень поліцейськими, не менше ніж особливості когнітивного оцінювання ситуації (Scherer, & Moors, 2019);

– емоційні стани впливають на тип і способи обробки інформації, надмірна вираженість негативних емоцій (як, наприклад, гніву) посилює схильність розглядати зміст і деталі справи поверхово й суб'єктивно (Ask, & Granhag, 2007);

– емоція гніву в поліцейських може деформувати об'єктивне сприйняття злочину та посилити покарання для злочинця, що не виключає виникнення бажання перебільшити провину підозрюваного (Carver, & Harmon-Jones, 2009);

– афективні стани й емоції чинять вплив на стратегії поведінки особистості в соціальних взаємодіях (Sambrano, Masip, & Blandón-Gitlin, 2020).

Умови, у яких працівники поліції виконують оперативно-службові та службово-бойові завдання, вимагають швидко й чітко діяти, причому як у стандартних, так і в несподіваних ситуаціях. Реальний світ воєнних дій у всій різноманітності відображається у свідомості поліцейського. Правоохоронець не тільки пізнає навколишній світ і належить до нього, а й безпосередньо впливає на нього власними діями, змінює відповідно до власних потреб, інтересів і завдань професійної діяльності, долає для досягнення поставлених завдань різні складнощі, тобто докладає свідомих

вольових зусиль. В умовах воєнного часу ця тема надзвичайно актуальна, оскільки вплив стресових ситуацій може визначати ефективність професійної діяльності та має суттєві наслідки як для поліцейського, так і для суспільства загалом.

Матеріали та методи

Для оцінювання особливостей емоційно-вольової сфери поліцейських наприкінці 2024 року було проведено емпіричне дослідження, у якому взяли участь 120 поліцейських Національної поліції України з різних регіонів, які проходили підвищення кваліфікації на базі навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ. Вибірка сформована з працівників Національної поліції України, стаж практичної діяльності яких становив понад 3 роки. Респонденти представлені гомогенною віковою групою 24–32 роки, серед них 68 чоловіків і 52 жінки. Виокремлення особливостей емоційно-вольової сфери особистості поліцейських здійснювали за допомогою психодіагностичного інструментарію, а саме: інтерпретації результатів за окремими шкалами 16-факторного опитувальника Р. Кеттелла й методики «Стиль саморегуляції особистості» В. Моросанова. Вибір зазначеного психодіагностичного інструментарію обґрунтовано можливістю здійснення не тільки констатування та характеристики особливостей емоційно-вольової сфери поліцейських, актуальних у зв'язку з дією воєнного стану, а й подальшого коректного порівняльного аналізу їх з наявними схожими дослідженнями попереднього періоду.

З огляду на зазначене вище, у межах порівняльного аналізу ми звернулись до результатів наукових розвідок Д. Александрова (2015) та В. Євтушенко (2021), що для виконання дослідних завдань також використовували цей психодіагностичний інструментарій.

Для дослідження та характеристики емоційно-вольової підструктури особистості поліцейського ми обрали шкали С, G, O, Q3 з комплексу поліфакторної методики дослідження особистості Р. Кеттелла. Відповідно до опису, зазначені шкали дають змогу проаналізувати притаманні особистості вияви: емоційної стійкості – емоційної нестійкості, високої нормативності поведінки – низької нормативності поведінки, тривожності – спокою, високого самоконтролю поведінки – низького самоконтролю поведінки. Ми не цілком поділяємо думку Д. Александрова (2015), що риси емоційно-вольової регуляції поведінки поліцейських у контексті професійно значущих детермінант діяльності відображено в характеристиках шкал С, Н, O, Q3. Показники шкали Н (сміливість – боязкість) – один із найбільш обумовлених спадковістю факторів, що вказують на ступінь чутливості нервової системи. Безумовно, цей фактор є важливим для успішності діяльності поліцейських, у який необхідно вміти протидіяти втомі в роботі з людьми, витримувати емоційні навантаження,

але врахування його показників є доречнішим під час диференційованої оцінки психічної стійкості особистості. У нашому дослідженні фокус уваги спрямовано на оцінку волі як здатності особистості до свідомого управління власною психікою та вчинками в процесі прийняття рішень для досягнення поставлених завдань. Цьому, на наш погляд, більше відповідають показники шкали G.

Результати й обговорення

За результатами проведеного емпіричного дослідження можна зазначити, що поліцейським притаманна здатність управляти власними емоціями та настроєм, передусім уміння знайти їм адекватне пояснення та реалістичне вираження. Відповідно до одержаних результатів емпіричних досліджень, емоційну стійкість працівників Національної поліції України оцінюють як вище від середнього (шкала С – 7,0 балів). Поліцейські характеризуються як емоційно зрілі особистості, спокійні, упевнені в собі, постійні у своїх планах і прихильностях, що не піддаються впливу перепадів настрою. Вони добре усвідомлюють вимоги реальності, не приховують від себе власні недоліки, не засмучуються через дрібниці. Одержані результати корелюються з результатами наукових досліджень, здійснених до початку повномасштабного вторгнення. Емпіричні результати аналізу Д. Александрова доводять, що працівникам органів внутрішніх справ був притаманний високий рівень емоційної стійкості (шкала С – 8,1 бала), що несуттєво відрізняється від сучасних правоохоронців. Виокремлена в межах порівняльного аналізу різниця в показниках не змінює тенденцію до наявності в поліцейських здатності управляти власними емоціями на рівні вище від середнього.

На переконання науковців, фактор G за змістом нагадує фактор C, передусім у тій частині, яка стосується регуляції поведінки. Відмінність полягає в тому, що фактор G характеризує наполегливе прагнення дотримуватися моральних вимог, що не притаманне для майже флегматичної поведінки осіб з високими оцінками за фактором C (Kokub et al., 2012). В умовах воєнного стану зазначені характеристики усвідомленого прагнення нормативної регуляції поведінки є засадничими в оцінюванні емоційно-вольової сфери представників сектору безпеки. Одержані нами результати емпіричних досліджень дають підстави констатувати рівень нижче від середнього (шкала G – 4 бали).

Виявлені показники за зазначеним фактором ілюструють певну тенденцію до «особистісної втоми» реагування на непрогнозовані, варіабельні й розмиті виклики воєнного стану. Необхідність приймати складні рішення на місці «прильоту» під час надання домедичної допомоги декільком постраждалим одночасно, відчувати реальність війни у вигляді благальних криків про порятунок людей під завалами, усвідомлюючи, що немає можливості їх дістати, – усе це обумовлює

виникнення ситуації переоцінки звичних суспільних вимог і культурних норм, моральних загальнолюдських цінностей. З огляду на те, що поліцейські першими приїжджають на місце події та першими стають свідками злочинів російських окупантів, такі результати за шкалою G, на наш погляд, є прикладом формування захисного механізму психікою поліцейського.

Опосередковано це підтверджують дані, одержані за допомогою методики «Стиль саморегуляції особистості» В. Моросанова. Як відповідь на виконання професійних обов'язків у ненормальних, травмувальних умовах воєнного стану працівники Національної поліції України максимально прагнуть у межах базового стилю саморегуляції виявляти індивідуальні особливості висунення та утримання цілей. Основною є потреба в усвідомленому плануванні професійної діяльності, реалістичності й деталізації її планів. Поліцейські здатні самостійно висувати ієрархічні та стійкі завдання діяльності. Зазначене обумовлено високим (7 балів) показником за шкалою «Планування» зазначеної методики. Усвідомлене прагнення поліцейських до гомеостазу зовнішніх травмувальних умов реалізації професійної діяльності, сформованої емоційної особистісної зрілості, спокійності, упевненості в собі, постійності у своїх планах, загальнолюдських моральних імперативах підтверджують результати, одержані за шкалою «Моделювання». Цей показник відповідає високому рівню (7,6 балів). Шкала «Моделювання» дає змогу діагностувати індивідуальну розвиненість уявлень про зовнішні та внутрішні значущі умови, ступінь їх усвідомленості, деталізованості й адекватності. Поліцейські відповідають на виклики прагненням виокремлювати значущі умови досягнення завдань як у поточній ситуації, так і в перспективному майбутньому, що виявляється у відповідності програм дій планам діяльності, відповідно одержуваних результатів поставленої меті.

Порівняння результатів емпіричних досліджень дають підстави стверджувати, що «Планування» та «Моделювання» як визначальні елементи стилю саморегуляції в поліцейських у період воєнного стану є атрибутами їх емоційно-вольової регуляції. Дослідження В. Євтушенка (2021) доводять, що до початку повномасштабної російської агресії працівникам Національної поліції України зі стажем практичної діяльності понад 5 років переважно були притаманні елементи програмування, гнучкості й оцінки результатів у стилі саморегуляції професійної діяльності. Швидкоплинність розгортання подій, необхідність діяти не за звичними стереотипами, невідповідність реальності розгортання оперативно-службової обстановки – усе це руйнує вибудовану поліцейським програму дій. Ефект невизначеності дає змогу сконцентруватися тільки на плануванні й моделюванні можливих кроків – до деталізованого програмування, алгоритмічної, покрокової поведінки поліцейський не прагне. Практика доводить, що розгортання розроблених програм не є запорукою ефективності

професійної діяльності. Не мають можливості поліцейські, порівняно з довоєнним станом, спокійно та виважено орієнтуватися на оцінку результатів діяльності.

На наш погляд, одержані результати емпіричних досліджень можуть стати підґрунтям для вдосконалення основних заходів професійно-психологічної підготовки працівників Національної поліції. Аналіз і науково обґрунтоване узагальнення найтипівіших професійно обумовлених ситуацій службово-оперативної діяльності поліцейських у період воєнного стану можуть дати змогу створити прикладні кейси для підвищення їх адаптивності реагування на загрозові виклики.

Зазначене зумовить, на нашу думку, певне психологічне розвантаження поліцейських. Ефективне опрацювання прикладних кейсів сприятиме розвитку в них здатності гнучко адаптуватися до нових обставинах, бути стійкими в ситуації виникнення об'єктивних і суб'єктивних перешкод. Це буде сприяти підвищенню індивідуально розвиненої та адекватної оцінки результатів власної діяльності й поведінки. Повернення до превалювання в стилі саморегуляції складових «Оцінка результатів» і «Гнучкість» поліцейських обумовить розвиток сформованості стійкості суб'єктивних критеріїв оцінки результатів професійної діяльності, адекватності оцінки фактів неузгодженості отриманих результатів з метою діяльності (адаптивне прийняття невідворотності певних подій), здатності перебудовувати, вносити корективи в систему саморегуляції в разі змін зовнішніх і внутрішніх умов, ефективного реагування на швидку зміну подій службово-оперативної обстановки й успішного виконання поставлених завдань у ситуаціях ризику для власного життя та життя інших.

Одержані результати емпіричного дослідження фактора О «тривожність – спокій» відповідають середньому показнику (5,4 балів). Зазначене свідчить про несуттєві відмінності рис за цією шкалою в поліцейських в умовах воєнного стану та правоохоронців до моменту початку повномасштабного вторгнення (попередні показники становили 5,8 балів). Водночас науковий інтерес до проблеми емоційного «реагування» та емоційного «відгуку» на психологічно ненормальні для звичного життя людини умови працівників Національної поліції України, на наш погляд, потребують деталізованого емпіричного дослідження з використанням додаткового психодіагностичного інструментарію.

Це зумовлено нашим побоюванням щодо застосування поліцейськими такого механізму психологічного захисту, як емоційна «глухота». Відсутність можливості реагувати на болісні для поліцейського події може спонукати його до формування ефекту «емоційної заморозки», який дозволяє зберегти цілісність базових основ особистості та не допустити екзистенційної кризи. Підтвердження чи заперечення висловленого припущення має стати завданням для окремого дослідження.

Сформульовані вище тези про наявність актуальної необхідності вдосконалення змісту професійно-психологічної підготовки опосередковано підтверджені одержаними результатами за шкалою Q3 (високий самоконтроль – низький самоконтроль). Вони відповідають показнику нижче від середнього й становлять 4,4 бала. Некомпенсована перспективність поліцейських в алгоритмізації професійної діяльності, про яку зазначено вище, призводить до неможливості діяти розмірено, наполегливо долати перешкоди, реалізовувати кілька завдань одночасно й оперативно доводити розпочату справу до завершення. Порівняно з періодом до повномасштабного російського вторгнення (7,6 бала), спостерігається істотне зниження показника за фактором Q3.

Висновки

Узагальнені результати емпіричного дослідження особливостей емоційно-вольової сфери поліцейських у період воєнного стану можна

констатувати істотні трансформації особистісного характеру. Їх виникнення та напрям розгортання, безсумнівно, зумовлені травмувальною дією повномасштабної російської агресії. Складні, непередбачувані умови реалізації професійної діяльності працівників Національної поліції України в період воєнного стану є детермінантами їх особистісних змін. Виявлені в межах емпіричного дослідження особливості емоційно-вольової сфери обумовлюють наявність холістичних ознак реагування особистості поліцейського на актуальні виклики й формування відповідно до них потенційно можливих засобів особистісного реагування (розроблення механізмів психологічного захисту та компенсаторних елементів стилю саморегуляції поведінки й діяльності). Виокремлення, аналіз і деталізація зовнішніх «подразників» та джерел трансформацій особистості працівника Національної поліції України має стати основою для науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення змісту їх професійно-психологічної підготовки.

References

- [1] Akber, A.Md., Ferdousi, T., Ahmed, R., Asfara, R., Rab, R., & Zakia, U. (2024). Personality and emotion – A comprehensive analysis using contextual text embeddings. *Natural Language Processing Journal*, 9, 100-105. DOI: 10.1016/J.NLP.2024.100105
- [2] Aleksandrov, D.O. (2015). Empirical study of the volitional component of the mental component of the personality structure. *Legal Psychology*, 2, 115-125. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_12
- [3] Ask, K., & Granhag, P.A. (2007). Hot cognition in investigative judgments: the differential influence of anger and sadness. *Law and Human Behavior*, 31, 537-551. DOI: 10.1007/s10979-006-9075-3
- [4] Carver, C.S., & Harmon-Jones, E. (2009). Anger is an approach-related affect: evidence and implications. *Psychological Bulletin Journal*, 135, 183-204. DOI: 10.1037/a0013965
- [5] Donovan, R., Johnson, A., Roiste, A., & O'Reilly, R. (2020). Quantifying the Links Between Personality Sub-traits and the Basic Emotions. *Computational Science and Its Applications - ICCSA 2020: Proceedings of the 20th International Conference (Part II)*, (pp. 521-537). DOI: 10.1007/978-3-030-58802-1_37
- [6] Dykhuis, E.M., Ratchford, J.L., & Schnitker, S.A. (2023). Contextualized measurement of virtues: best practices and innovations. *The Journal of Positive Psychology*, 19(5), 862-868. DOI: 10.1080/17439760.2023.2257639
- [7] Halych, M.Yu. (2020). *Peculiarities of the dynamics of the emotional states of police officers participating in the Joint Forces Operation during the rehabilitation period* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [8] Huey, L., & Kalyal, H. (2017). We deal with human beings. The emotional labor aspects of criminal investigation. *International Journal of Police Science & Management*, 19, 140-147. DOI: 10.1177/1461355717717996
- [9] Hussong, A.M., Samuelson, P.L., Richards, A.N., & Mullane, M.J. (2023). The good gifts program: Evaluation of a positive youth development intervention for opportunity youth. *The Journal of Positive Psychology*, 19(5), 817-833. DOI: 10.1080/17439760.2023.2209537
- [10] Kokun, O.M., Pishko, I.O., & Lozinska, N.S. (et al.). (2012). *Collection of methods for diagnosing leadership qualities of cadets, sergeants and officers*. Kyiv: NDTs HP ZSU.
- [11] Li, Ya., Kazameini, A., Mehta, Y., & Cambria, E. (2021). Multitask learning for emotion and personality detection. *IEEE transaction on affective computing*, 1, 1-8. DOI: 10.48550/arXiv.2101.02346
- [12] Mendonça, S.E., Dykhuis, E.M., & Jayawickreme, E. (2023). Examining the possibilities for volitional character change in compassion and intellectual humility through a three-month online intervention. *Journal of Research in Personality*, 104. DOI: 10.1016/J.JRP.2023.104373
- [13] Mohammadi, G., & Vuilleumier, P. (2022). A Multi-Componential Approach to Emotion Recognition and the Effect of Personality. *IEEE Transactions on Affective Computing*, 13(3), 1127-1139. DOI: 10.1109/TAFFC.2020.3028109
- [14] Ponomarenko, Ya. (2022). Psychological content of emotions in police officers with different levels of personal and professional feasibility. *Visnyk of Lviv University. Series "Psychological Sciences"*, 12, 100-106. DOI: 10.30970/PS.2022.12.11

- [15] Reisenzein, R., Hildebrandt, A., & Weber, H. (2020). Personality and emotion. P.J. Corr, G. Matthews (Eds.). *The Cambridge handbook of personality psychology* (2nd ed.), (pp. 81-99). Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108264822.009
- [16] Sambrano, D., Masip, J., & Blandón-Gitlin, I. (2020). How emotions affect judgement and decision making in an interrogation scenario. *Legal and Criminological Psychology*, 26, 62-82. DOI: 10.1111/lcrp.12181
- [17] Scherer, K.R., & Moors, A. (2019). The emotion process: event appraisal and component differentiation. *Annual Review of Psychology*, 70, 719-745. DOI: 10.1146/annurev-psych-122216-011854
- [18] Seigfried-Spellar, K.C. (2018). Assessing the psychological well-being and coping mechanisms of law enforcement investigators vs. digital forensic examiners of child pornography investigations. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 33, 215-226. DOI: 10.1007/s11896-017-9248-7
- [19] Sytnik, S.V., Miroshnychenko, O.M., & Svidenska, H.M. (2022). Peculiarities of the emotional states of higher education students during the war in Ukraine. *Habitus*, 37, 48-51. DOI: 10.32843/2663-5208
- [20] Urinovna, D.M. (2023). Emotional Feelings and Volitional Characteristics of a Person. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research*, 1(5), 7-11. Retrieved from <https://webofjournals.com/index.php/12/article/view/124>
- [21] Yevtushenko, V.I. (2021). *Characterological determinants of the individual style of professional activity of a police officer* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).

Список використаних джерел

- [1] Akber A. Md., Ferdousi T., Ahmed R., Asfara R., Rab R., Zakia U. Personality and emotion – A comprehensive analysis using contextual text embeddings. *Natural Language Processing Journal*. 2024. Vol. 9. P. 100–105. DOI: 10.1016/J.NLP.2024.100105
- [2] Александров Д. О. Емпіричне дослідження вольової складової психічного компонента структури особистості. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 115–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_12
- [3] Ask K., Granhag P. A. Hot cognition in investigative judgments: the differential influence of anger and sadness. *Law and Human Behavior*. 2007. No. 31. P. 537–551. DOI: 10.1007/s10979-006-9075-3
- [4] Carver C. S., Harmon-Jones E. Anger is an approach-related affect: evidence and implications. *Psychological Bulletin Journal*. 2009. No. 135. P. 183–204. DOI: 10.1037/a0013965
- [5] Donovan R., Johnson A., Roiste A., O'Reilly R. Quantifying the Links Between Personality Sub-traits and the Basic Emotions. *Computational Science and Its Applications – ICCSA 2020: Proceedings of the 20th International Conference* (Cagliari, Italy, July 1–4, 2020). Cagliari, Italy, 2020. Part II. P. 521–537. DOI: 10.1007/978-3-030-58802-1_37
- [6] Dykhuis E. M., Ratchford J. L., Schnitker S. A. Contextualized measurement of virtues: best practices and innovations. *The Journal of Positive Psychology*. 2023. No. 19 (5). P. 862–868. DOI: 10.1080/17439760.2023.2257639
- [7] Галич М. Ю. Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників Операції об'єднаних сил у реабілітаційний період : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія». Київ, 2020. 207 с.
- [8] Huey L., Kalyal H. We deal with human beings. The emotional labor aspects of criminal investigation. *International Journal of Police Science & Management*. 2017. No. 19. P. 140–147. DOI: 10.1177/1461355717717996
- [9] Hussong A. M., Samuelson P. L., Richards A. N., Mullane M. J. The good gifts program: Evaluation of a positive youth development intervention for opportunity youth. *The Journal of Positive Psychology*. 2023. No. 19 (5). P. 817–833. DOI: 10.1080/17439760.2023.2209537
- [10] Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу : мет. посіб. / [О. М. Коқун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська та ін.]. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.
- [11] Li Ya., Kazameini A., Mehta Y., Cambria E. Multitask learning for emotion and personality detection. *IEEE transaction on affective computing*. 2021. Vol. 1. P. 1–8. DOI: 10.48550/arXiv.2101.02346
- [12] Mendonça S. E., Dykhuis E. M., Jayawickreme E. Examining the possibilities for volitional character change in compassion and intellectual humility through a three-month online intervention. *Journal of Research in Personality*. 2023. No. 104. DOI: 10.1016/J.JRP.2023.104373
- [13] Mohammadi G., Vuilleumier P. A Multi-Componential Approach to Emotion Recognition and the Effect of Personality. *IEEE Transactions on Affective Computing*. 2022. Vol. 13, No. 3. P. 1127–1139. DOI: 10.1109/TAFFC.2020.3028109
- [14] Пономаренко Я. Психологічний зміст емоцій у поліцейських з різним рівнем особистісно-професійної здійсненності. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. 2022. Вип. 12. С. 100–106. DOI: 10.30970/PS.2022.12.11
- [15] Reisenzein R., Hildebrandt A., Weber H. Personality and emotion / In P. J. Corr, G. Matthews (Eds.). *The Cambridge handbook of personality psychology*. 2nd ed. Cambridge University Press, 2020. P. 81–99. DOI: 10.1017/9781108264822.009

- [16] Sambrano D., Masip J., Blandón-Gitlin I. How emotions affect judgement and decision making in an interrogation scenario. *Legal and Criminological Psychology*. 2020. No. 26. P. 62–82. DOI: 10.1111/lcrp.12181
- [17] Scherer K. R., Moors A. The emotion process: event appraisal and component differentiation. *Annual Review of Psychology*. 2019. No. 70. P. 719–745. DOI: 10.1146/annurev-psych-122216-011854
- [18] Seigfried-Spellar K. C. Assessing the psychological well-being and coping mechanisms of law enforcement investigators vs. digital forensic examiners of child pornography investigations. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2018. No. 33. P. 215–226. DOI: 10.1007/s11896-017-9248-7
- [19] Ситнік С. В., Мірошніченко О. М., Свіденська Г. М. Особливості емоційних станів здобувачів вищої освіти під час війни в Україні. *Габітус*. 2022. № 37. С. 48–51. DOI: 10.32843/2663-5208
- [20] Urinovna D. M. Emotional Feelings and Volitional Characteristics of a Person. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research*. 2023. No. 1 (5). P. 7–11. URL: <https://webofjournals.com/index.php/12/article/view/124>
- [21] Євтушенко В. І. Характерологічні детермінанти індивідуального стилю професійної діяльності поліцейського : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія». Київ, 2021. 180 с.

KUDERMINA Olena

Doctor of Psychology, Professor, Professor of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4959-7413>;

BUDANOVA Marianna

Senior Teacher of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0146-1554>

Peculiarities of the Emotional and Volitional Sphere of the National Police of Ukraine in the Period of Martial Law

Abstract. For more than three years, the population of our country has been living under martial law. Behind the brief statement of this fact lies a great tragedy for the Ukrainian people as a whole and for each individual Ukrainian. The threat to the national security and sovereignty of the country, the ruthless terrorist activities of the Russian military, aggressive information and psychological pressure, constant danger to your own life and the lives of your loved ones, the impact of various external and internal stressors – all this leads to negative emotional states and can lead to disorganized behavior. Constant equilibration on the verge of explosive emotional reactions and adequate behavior under martial law is incredibly exhausting and can lead to certain transformations of the personality. Along with the general tense external circle of negative influences, certain requirements are put forward to the development of the emotional and volitional sphere of police officers' personality as a prerequisite for their adequate and effective behavior in situations caused by the performance of operational tasks. The development of emotional and volitional stability of the personality of representatives of the security sector ensures their ability to adaptively regulate and correct their own behavior in life-threatening conditions of professional activity. In order to assess the peculiarities of the emotional and volitional sphere of police officers, an empirical study of the peculiarities of the emotional and volitional sphere of the personality of police officers of the National Police of Ukraine was conducted at the end of 2024. The peculiarities of the emotional and volitional sphere of police officers' personality were identified using psychodiagnostic tools, namely: interpretation of the results of individual scales of the 16-factor questionnaire by R. Cattell and the methodology «V.I. Morosanov's Style of Personality Self-Regulation». Summarizing the results of the empirical study of the peculiarities of the emotional and volitional sphere of police officers during martial law, we can state meaningful transformational changes in personality. Their emergence and direction are caused by the traumatic effect of full-scale Russian aggression and need to be taken into account in the process of determining the content of professional psychological training of police officers.

Keywords: law enforcement officer's personality; emotional and volitional sphere of personality; martial law; personality transformation; style of self-regulation.

DOI: 10.33270/03253601.3
УДК 349.22(477)-057.34

МОТЛЯХ Олександр*

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Психологія поведінки досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування

Анотація. Наукова стаття присвячена аналізу актуального питання, пов'язаного із психологією поведінки особи, яка в добровільному порядку дала згоду на проходження психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Увагу зосереджено на особливостях, які виникають чи можуть виникнути під час проведення цієї специфічної процедури дослідження. Мета наукової публікації полягає у висвітленні специфіки психологічної поведінки досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування, яка частково є взаємозалежною з поведінкою спеціаліста-поліграфолога. Проаналізовано певні поведінкові моменти, які впливають із правильно організованої комунікативної діяльності фахівця, що проводить це дослідження. Виокремлено прийоми негативної поведінки досліджуваних осіб, спрямовані на отримання для них бажаного результату й відображаються у вигляді таких складових: маніпуляції, жалості, підкупу й шантажу. У межах дослідження використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи: порівняльно-психологічний, системно-структурний та метод системного аналізу. Сформовано загальні підходи та висновки в розумінні важливості вивчення психології поведінки досліджуваної особи з метою ефективного проведення поліграфологом дослідження із застосуванням поліграфа.

Ключові слова: психологія поведінки; досліджувана особа; поліграфологічне дослідження; поліграфолог; комунікативне спілкування; психологічні прийоми; специфічна адаптація; неспецифічна адаптація.

Історія статті:

Отримано: 20.01.2025
Переглянуто: 18.02.2025
Прийнято: 14.05.2025

Рекомендоване посилання:

Мотлях О. Психологія поведінки досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 25–34. DOI: 10.33270/03253601.3

*Відповідальний автор

Вступ

Психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа (поліграфологічне тестування) є складною і багатоаспектною процедурою, яка поєднує низку організаційних, технічних, тактичних і прикладних заходів, що не мають аналогів в інших видах практичної діяльності. Специфіка цих досліджень передбачає певний комплекс дій, які розподіляють між поліграфологом і потенційно досліджуваною особою і є чітко виписаними та закріпленими в правилах поліграфологічної діяльності. Важливе місце в цьому процесі відведено психології поведінки досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування. Саме від організованої та свідомо слухняної поведінки потенційно досліджуваної особи безпосередньо залежить якість проведення такого дослідження.

На важливості проблематики розвитку поліграфологічних досліджень акцентували вітчизняні та закордонні дослідники і практики, а саме: Т. Amsel (2020), M. Bourke, L. Fragomel, P. Detar, E. Meyle, M. Sullivan, M. O'Riordan (2014), O. Butenko (2022), E. Spruin, J. Wood, T. Gannon, L. Tyler (2017), D. Krapol (2020), Є. Купряшина, Є. Новікова, В. Потапов, А. Степанюк С. Шумілін (2018), А. Мокрицька, Т. Сліпченко (2019), О. Назаров (2023), Т. Орлова (2024), С. Honts (2008), А. Руденко (2018), К. Шаповал (2020), С. Шевченко (2019), А. Волобуєв (2018) та ін. Аспекти вивчення психології поведінки досліджуваної особи відображено в працях вітчизняних дослідників поліграфа. Зокрема, Є. Пазенюк (2024) зазначає, що, аналізуючи психологічні прийоми, учені-психологи спрямовують увагу на сутність психологічного впливу, називаючи це проникненням однієї особи (або групи осіб) у психіку іншої особи (або групи осіб). Такий вплив на психічний стан, думки, почуття та дії іншої людини здійснюють виключно за допомогою застосування психологічних засобів (вербальних або невербальних).

На психологічній природі феномену брехні досліджуваної особи з використанням поліграфа акцентує Ю. Бузиль-Бойко (2021), обстоюючи позицію про її особливості та вміння поліграфолога розпізнавати неправду.

Питання сутності емоційної сфери досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування відображено в науковій статті І. Ковальчук (2022). Авторка, зокрема, аналізує показники дисбалансу, який виникає в осіб, причетних до вчинення злочину, що надалі виявляється в неї явно вираженою дратівливістю, тривогою та агресією під час проведення поліграфологічної процедури.

Специфіці невербальних виявів досліджуваного під час проведення поліграфологічної процедури присвячено наукову статтю О. Охінченка (2017). Дослідник зазначає, що

поліграф фіксує разом із вербальними показниками й невербальні, тільки вони глибші та не завжди є явно вираженими для візуального сприйняття поліграфологом. Тож що сильнішим є емоційне сприйняття інформації досліджуваною особою, то вищою є ймовірність відображення в неї певних невербальних ознак.

Питання процесуальної діяльності використання отриманих результатів проведених поліграфологічних досліджень досліджував О. Бережний (2022). Він акцентує на тому, що виконання поліграфологічних перевірок не суперечить чинному законодавству України й не порушує його для повноцінного використання таких досліджень та їх результатів у кримінальному процесі.

Системному аналізу правового забезпечення використання поліграфа в кримінальних провадженнях присвячено низку наукових праць вітчизняних дослідників, які по-різному обстоюють це питання та розглядають подальші перспективи розвитку поліграфологічної сфери діяльності (О. Бутенко (2022), Н. Дмитренко (2021), Ю. Ірха, С. Крушинський, О. Манжай, М. Погребницький (2021), В. Колісніченко (2019), О. Луценко (2019), О. Назаров (2023), В. Сердюк (2014), М. Хоменко (2020) та ін.).

Висвітлення цих та інших проблемних питань поліграфології демонструє важливість їх вирішення для теорії та практики вітчизняної поліграфології. Проблематика вивчення психології поведінки досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування є недостатньо дослідженою, що і сформувало основну мету цієї наукової статті.

Матеріали та методи

Методологічний інструментарій дослідження відповідає окресленій меті статті, а також предмету дослідження. Найзатребуванішим є діалектичний метод, зокрема в контексті взаємозв'язку з теорією та практикою відображення змісту проблематики вивчення питання, пов'язаного із психологією поведінки досліджуваної особи під час проведення поліграфологічного тестування. Крім того, використано загальнонаукові методи, такі як *аналіз* – для опрацювання масиву наявної інформації щодо вивчення цього питання; *синтез* – для практичного воз'єднання цілого з частин у розумінні системності дослідження психології поведінки досліджуваної особи в процесі проведення дослідження із застосуванням поліграфа; *індукція* – у розрізі способів міркування від окремих фактів до загальних висновків, які спрямовують на запобігання та протидію таким злочинам; *узагальнення* – для визначення та оцінки проблемного питання в розумінні необхідності аналізу психології поведінки досліджуваної особи в процедурі поліграфологічного тестування.

Виокремленню та відпрацюванню конкретних пропозицій сприяло використання спеціальних

наукових методів із науки поліграфології. Ці методи втілено у висвітленні мети й завдань дослідження та наукового матеріалу загалом і полягали в:

– окресленні загальної сутності процедури поліграфологічного тестування та його особливостей;

– важливості правильної побудови комунікації спеціаліста-поліграфолога з досліджуваною особою в процесі проведення поліграфологічного тестування;

– виокремленні проблемних питань проблематики дослідження та надання практичних рекомендацій щодо їх уникнення.

Теоретичним підґрунтям дослідження слугували результати опрацювання вітчизняної та закордонної наукової літератури і практики застосування поліграфа в різних сферах і напрямках діяльності.

Результати й обговорення

Процедура проведення поліграфологічного тестування за своєю сутністю є своєрідною, самобутньою та рідкісною. Своєрідність полягає як в організації та виконанні цього виду діяльності, так і в розумінні того, що кожне дослідження є індивідуальним й унікальним. Слід зазначити, що є певний алгоритм, як саме має проходити поліграфологічне тестування. За своєю структурою воно є чітко вибудованим, виписаним і закріпленим у правилах такого виду досліджень, однак у ньому майже завжди виникають окремі особливості, які зобов'язують спеціаліста-поліграфолога діяти неординарно в кожній практичній ситуації. Своєю чергою самобутність представлена у вигляді комплексу набутих поліграфологом теоретичних і практичних знань, навичок, досвіду тощо, які він використовує у своїй професійній діяльності. Самобутність цього специфічного тестування визначається неповторністю і оригінальністю, оскільки не існує іншого способу отримання верифікованих інформаційних даних від людини, крім інструментальних, до яких належать поліграф і EyeDetect. Донедавна поліграф вважали єдиним інструментальним методом перевірки інформації, що надходить від людини, однак нині залучають також науково-технічний прилад EyeDetect, який здійснює таку процедуру на підставі аналізу око-моторної поведінки зору людини (ODT). Цей прилад, на протигагу поліграфу, є не таким поширеним, оскільки він використовує тільки один фізіологічний показник – зорову реакцію, тож така процедура не видається надійним джерелом даних для прийняття відповідних рішень ініціатором дослідження. Самобутність також полягає в діяльності спеціаліста-поліграфолога, оскільки він не залежить від будь-яких впливів у своїй професійній діяльності і не працює на догоду ініціаторові проведення такого

дослідження. Рідкісність поліграфологічного тестування вимірюється як кількісним показником фахівців, що працюють у сфері практичної поліграфології, так і особливостями їх професійної майстерності. Рідкісність має низку складових, серед яких важливе місце посідають компетентності (знання, уміння, навички) і психологія поведінки поліграфолога. Першу набувають за рахунок отриманих поліграфологом базових знань у галузі поліграфології. Від того, наскільки якісною була освіта такого спеціаліста, залежить його подальша професійна кар'єра. Друга – передбачає життєвий та професійний досвід поліграфолога, а також індивідуальні особливості його характеру, темпераменту, дотримання морально-етичних складових, які він сповідує. Загалом поліграфолог має бути для досліджуваної особи еталоном професіоналізму, стриманості, толерантності та ввічливості. Правильно вибудована ним тактика поведінки є запорукою успіху ініційованого замовником (ініціатором) психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Доброзичлива і виважена поведінка поліграфолога позначається на адекватній реакції досліджуваної особи, тобто відбувається так зване дзеркало взаємин. Звісно, є винятки, коли потенційно досліджувана особа не налаштована на відверту розмову з поліграфологом і всіляко намагається якщо не перешкоджати процедурі проведення поліграфологічного дослідження, то негативно на неї впливати. Однак це не завжди слід розглядати крізь призму зневаги такої особи до специфічної процедури. Нестримана манера поведінки може ґрунтуватися й на інших чинниках, зокрема невдалому попередньому досвіді проходження поліграфологічного дослідження, який супроводжувався:

– упередженням і зверхнім ставленням поліграфолога, який проводив таку процедуру;

– недотриманням спеціалістом вимог, правил і технологій цього специфічного дослідження;

– використанням поліграфологом неприпустимих прийомів, зокрема тиску й погроз під час проведення поліграфологічного дослідження;

– ігноруванням фахівцем морально-етичних складових цієї процедури діяльності тощо.

Причиною скutoго чи нестриманого стану особи може бути дія специфічного чинника фізіологічної категорії – страху. Він цілком може виникнути в людини під час проходження спеціального дослідження із застосуванням поліграфа. Страх є доволі поширеним явищем, що супроводжує людину в її повсякденному житті. Його не можна вважати ні нормою, ні патологією. Кожній людині властиво переживати як страх, так і хвилювання, і ці категорії споріднені. Страх виражається у вигляді стану хвилювання, тривоги, неспокою, що спричинені очікуванням чого-небудь неприємного й небажаного. Він утворює певні фізіологічні та психологічні зміни, що можуть спричинити такі поведінкові реакції, як агресивна

відповідь або втеча від загрози, відомі як реакція «бий або тікай» (Fear...).

З погляду науки психології страх є негативно забарвленим емоційним процесом, щоб уникнути його, необхідно створити такі умови, за яких він не виникав би або ж був мінімізований. У поліграфологічній процедурі він також періодично з'являється, передусім у людей, які проходять таке дослідження вперше, або коли вони намагаються його ввести в оману. Задля зняття страху в потенційно досліджуваної особи, пов'язаного з хвилюванням, поліграфолог повинен максимально продемонструвати свою професійну майстерність і скерувати індивіда в русло спокійної робочої атмосфери без будь-яких потрясінь. Для цього він має детально пояснити технологію проведення поліграфологічного дослідження і відповісти на запитання, які залишилися незрозумілими, чи звичайний життєвий інтерес. Вирівнювання ситуації, пов'язаної зі страхом невідомого чи загрозливого, відбувається в процесі комунікації поліграфолога з досліджуваною особою. Вона реалізується під час проведення передтестової бесіди, а також за потреби міжтестової та післятестової бесід. Така комунікаційна діяльність виконує двоєдину функцію: своєрідний психологічний моніторинг стану людини (вивчення портрета) потенційно досліджуваної особи та встановлення з нею психологічного контакту. Перший надає можливість сформувати уявлення про особу, її налаштованість на процедуру проведення поліграфологічного дослідження, застосування нею підходів відкритості та щирості намірів і подальших дій. Другий – контактність, доброзичливість і приязність індивіда до спілкування з поліграфологом з намаганням продемонструвати кращі людські риси.

Найпоширенішою формою комунікативної діяльності є спілкування, оскільки воно становить найбільший інтерес для обміну інформацією між людьми та для використання його в з'ясуванні конкретних предметних питань. Спілкування є обов'язковою складовою процедури проведення поліграфологічних досліджень. Залежно від використовуваних засобів розрізняють два види спілкування: *вербальне* (від лат. *verbalis* – словесний), що здійснюється за допомогою мовних засобів, які сприймаються на слух, і *невербальне* (від лат. *nonverbalis* – мова жестів) – як взаємодія між людьми без використання такої комунікації, через обмін невербальними посланнями та їх інтерпретацією в окремо взятій ситуації (Motliakh, 2022).

Найбільш значущим для поліграфологічної процедури є вербальне спілкування, адже за допомогою використаних слів, які є основою структури побудови речень, відбувається обмін інформаційними даними на етапі передтестової, міжтестової та післятестової бесід. Невербальне спілкування слугує важливим фактором в

опрацюванні комп'ютерних поліграм, коли постає потреба в додатковому перегляді відеоматеріалів запису проведеного дослідження для прийняття рішення в ситуації невизначеності. На противагу йому, вербальне спілкування одночасно виконує важливу функцію встановлення психологічного контакту з досліджуваною особою, що слугує надважливим чинником для цього виду діяльності. Помилковою є думка тих дослідників поліграфа, які наполягають на мінімізації процесу вербального спілкування з потенційно досліджуваною особою, посилаючись на додаткову трату часу під час проведення поліграфологічної процедури. Досліджуваній особі, як і поліграфологові, потрібен час для ознайомлення один з одним і встановлення взаємоприйняттого психологічного контакту. Поліграфологові це потрібно для вибору тактики взаємодії з кандидатом на дослідження та підбору певних прийомів і методів, які він буде використовувати під час виконання поліграфологічної процедури. Натомість досліджуваній особі така психологічна комунікація стає важливим кроком до сприйняття спеціаліста поліграфа, який буде проводити таке дослідження, і адаптації до поліграфологічної процедури. Акцентуючи на адаптації, ми розглядаємо її як цілеспрямовану системну реакцію людського організму, що забезпечує його пристосування до будови, функцій та умов існування в навколишньому середовищі, а також до мінливих змін інтенсивності й екстенсивності, які викликають порушення гомеостатичного балансу (Adaptation...).

З позиції соціально-психологічної установки відбувається процес формування відповідної адаптації (пристосування) кандидата на психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа. Слід усвідомлювати, що феномен цієї специфічної установи орієнтований на адаптацію потенційно досліджуваної особи до нової соціальної установи, з якою індивід стикається, можливо, навіть уперше. Адаптація до нової ситуації є обов'язковим процесом, і його тривалість залежить від різних чинників, а саме:

- психологічного стану схильності особи до певної активності в конкретній ситуації;
- готовності та внутрішньої схильності діяти в певний спосіб, у визначеному напрямі;
- реалізації на пряму дій, заданого ззовні;
- готовності відповісти певним способом на стимул (об'єкт, поняття або ситуація);
- манері, поведінці, позиції, способі дії;
- позитивній чи негативній оцінній реакції на що-небудь або на кого-небудь, яка виражається в думках, почуттях і цілеспрямованій поведінці тощо (Motliakh, 2012).

Така адаптація надає можливість потенційно досліджуваній особі суб'єктивно оцінити весь спектр поліграфологічної діяльності й обрати для себе правильну поведінку для успішного її проходження. Тобто, якщо людина ставила собі за

мету ввести в оману таку процедуру, зокрема використовуючи завчасно заготовлені нею зовнішні прийоми протидії, то після детального ознайомлення з можливостями цього науково-технічного приладу вона від свого задуму відмовляється. Фактором успіху слугує переоцінка індивідом попередньо хибно запланованого, яке змінилося завдяки професійній майстерності поліграфолога у вигляді донесення особі необхідної інформації. Тобто відбулася в особи певна установка, яка зруйнувала його невдалу стару модель (версію, прийом), і нещирий кандидат на поліграфологічне дослідження змінив своє рішення на нову правдиву (достовірну) конструкцію. У контексті соціально-психологічної установки як фактора адаптації йдеться про використання спеціалістом-поліграфологом «оптимального психофізіологічного коридору». Його зміст полягає в тому, що поліграфолог уводить кандидата на дослідження у процедуру адаптації до проведення поліграфологічного тестування. Він демонструє свою готовність допомогти особі успішно його пройти за умови щирості та відкритості індивіда до виконання правил такої процедури. Поліграфолог нічого наперед не гарантує кандидату на дослідження в отриманні позитивного результату. Адже спеціаліст-поліграфолог не може до кінця бути впевненим у дотриманні особою озвучених правил цієї процедури, а також виявлених нею психофізіологічних реакцій організму на поставлені фахівцем спеціальні запитання (стимули).

Слід організувати неспецифічну адаптацію, яка цілком може виникнути в досліджуваній особі під час проведення поліграфологічної процедури. Вона слугує захисною системою людського організму і спрацьовує на запитання, що є критично важливими для досліджуваної особи. Неспецифічна адаптація може виявитися через надмірне хвилювання індивіда і викликати в нього фізіологічне емоційне реагування, яке відобразиться на показниках вегетативно-соматичної та біохімічної систем. Ці фізіологічні ознаки в обов'язковому порядку позначаються на комп'ютерній поліграмі, що створить проблему для їх обчислення поліграфологом. Щоб цього уникнути, спеціаліст поліграфа має постійно відслідковувати стан, у якому перебуває досліджувана особа, і за необхідності робити їй чергові роз'яснення, можливі додаткові перерви в дослідженні, щоб дати час індивідові на стабілізацію стану. Однак у поліграфології є так званий аспект недоговореності – це коли особа під час комунікативного спілкування з поліграфологом у межах предмета дослідження не до кінця була відвертою і певну частину інформації свідомо не повідомила (замовчала). У процесі поліграфологічного тестування недоговорений аспект виявиться через фізіологічне емоційне реагування індивіда на конкретні питання поліграфолога. Тобто спеціаліст, використовуючи специфічну установку,

яка іменується пріоритетом факту над іншим фактом, забезпечив можливість виокремити те, що хвилювало особу і виявлялося у психофізіологічному реагуванні. У такому випадку поліграфолог на власний розсуд приймає рішення, як бути в такій ситуації, а саме:

а) повідомити особу про виявлене в неї реагування;

б) продовжити далі дослідження без інформування особи про виявлене реагування;

в) завершити розпочате дослідження.

З позицій практичної поліграфології спеціаліст поліграфа використав усі можливі варіанти для досягнення поставленої мети, у межах визначеного замовником (ініціатором) завдання на проведення дослідження. Це надало можливість:

– забезпечити належну організацію взаємодії – формування установки на ефективне співробітництво (правила поведінки під час поліграфологічного дослідження, виключення протидії, уточнення реакцій, які з'являються, – взаємодія, що ґрунтується на довірі до поліграфолога);

– встановити контактне взаєморозуміння та можливість адекватно оцінювати, що передбачає процедура спеціального дослідження із застосуванням поліграфа.

Важливим чинником в аналізі психології поведінки досліджуваної особи є використання різних прийомів, спрямованих на отримання бажаного результату дослідження. До переліку таких основних прийомів належать: маніпуляція, жалість, підкуп і шантаж.

Маніпуляція є своєрідною формою спілкування з опонентом (аудиторією), але із застосуванням прийомів необхідного психологічного впливу. Є чимало різновидів маніпуляції, і вона є поширеною в побутовому, а також виробничому процесах. Маніпуляцію навіть співвідносять з мистецтвом, оскільки не кожна людина може нею майстерно володіти. Це одна із форм психологічного впливу, способу управління чи контролю за поведінкою і почуттями інших людей. Вікіпедія визначає психологічну маніпуляцію у вигляді різновиду соціального впливу, який використовують для прихованого впровадження в психіку жертви мети, бажань, намірів, відносин або установок маніпуляторами, які не збігаються з наявними потребами жертви (Psychological manipulation...).

Оскільки маніпуляція є поширеним явищем у суспільних правовідносинах, у різних сферах діяльності, зокрема в поліграфології, постає необхідність у розкритті її певних особливостей. Потреба в проведенні досліджень із застосуванням поліграфа постає тоді, коли інших методів перевірки інформаційних даних від людини недостатньо для прийняття об'єктивного рішення уповноваженим (компетентним) суб'єктом або ж роботодавцем. Ініціюючи таке дослідження, замовник покладає на поліграфолога надію виявити в певній особі те, що знаходиться поза

візуальним баченням і сприйняттям, що доступне для інструментальної перевірки. На таке дослідження прибувають повнолітні правоздатні особи з власними життєвими принципами, досвідом роботи та зі сформованою системою поглядів і цінностей. Поліграфолог проводить дослідження з різними категоріями людей, професій, рангів, статі, вікових даних, що зобов'язує його завжди серйозно готуватися до якісного виконання специфічної процедури. Трапляються випадки, коли люди вміють майстерно маніпулювати свідомістю фахівця-поліграфолога. Застосовуючи різні психологічні техніки, вони намагаються вплинути на поліграфолога, використовуючи прийоми:

- емоційного стану;
- професійних навичок;
- способу мислення, звичок і стилю

поведінки;

- світогляду та переконання;
- інтересів і потреб.

Поліграфолог не має реагувати на використання досліджуваною особою таких прийомів і пам'ятати, що в цій специфічній процедурі основна роль належить йому, а не тому, хто її проходить. У випадку використання індивідом маніпулятивних технік спеціаліст повинен ввічливо і в доступній формі їй про це повідомити, попередити про припинення таких дій та їх наслідки, далі чітко та лаконічно скерувати розмову в необхідне робоче русло й нагадати індивідові про правила поліграфологічного дослідження та обов'язковість їх дотримання.

Часто досліджувані особи в процесі поліграфологічної процедури схиляють спеціалістів до застосування щодо них жалості. Вони намагаються випросити співчутливе чи поблажливе ставлення, нарікаючи на нещасливу долю, проблеми в сімейних відносинах, невирішені побутові питання, невдалий пошук роботи. Жалість є своєрідною формою маніпуляції свідомістю спеціаліста-поліграфолога в наданні їй шансу на впорядкування конкретної життєвої ситуації, отримання омріяного місця роботи, вирішення інших важливих для індивіда питань. Особа намагається в такий спосіб забезпечити перевагу над спеціалістом, схиляючи його до виявів кращих людських рис, безмежної вдячності, релігійних переконань, гуманізму тощо. У будь-якому випадку поліграфолог має бути обачним, щоб через виявлену жалість не пропустити, що реально може бути приховано за цією грою.

Поширеними в поліграфологічній діяльності є випадки використання потенційно досліджуваними особами прийомів підкупу поліграфологів. До таких протиправних дій підштовхують спеціалістів, коли чітко розуміють, що в законний спосіб пройти таку спеціальну процедуру їм не вдасться. Поліграфолог не повинен погоджуватися на будь-які пропозиції чи обіцянки потенційно досліджуваних осіб або ж ініціаторів

такого дослідження. Це тягне за собою не тільки кримінальну відповідальність, а й втрату професійного та особистого авторитету спеціаліста цього профілю діяльності. Погодившись на таку ганебну пропозицію, поліграфолог фактично нівелює високі цінності професії та сподівання, які покладають на нього ініціатори. Даючи «зелене світло» нечесній особі чи злочинцю в безпроблемному проходженні дослідження із застосуванням поліграфа, він бере на себе відповідальність за її подальші негативні дії або ж можливість уникнути покарання за вже вчинене ним.

Трапляються в поліграфологічній процедурі й випадки застосування потенційно досліджуваними особами до поліграфологів протиправних дій у формі шантажу. Шантажування може бути застосовано як до поліграфолога, так і до членів його сім'ї чи родини, у різний спосіб навіть із використанням форми залякування та погроз. У таких випадках спеціаліст поліграфа має негайно припинити подальше виконання поліграфологічного тестування або ж відмовитися від ще не розпочатої процедури, повідомити про нештатну ситуацію, яка склалася в ініціатора проведення цього специфічного дослідження. Використання потенційно досліджуваними особами протиправного виду діяльності у формі шантажу вносить у роботу поліграфологів дисбаланс і небажання займатися цим важливим для суспільства видом діяльності. Поліграфологу має бути гарантовано безпеку виконання цього специфічного завдання, яку має взяти на себе ініціатор проведення поліграфологічного дослідження.

Висновки

1. Процедура проведення поліграфологічного тестування є унікальною, специфічною і динамічною діяльністю, потребує дотримання розроблених для неї правил, технік, методик усіма її учасниками (ініціатором, поліграфологом, досліджуваною особою).

2. Правильність її організації та проведення залежить від набутих компетенцій і професійних навичок спеціаліста такого профілю діяльності, а також уміння оперувати цими знаннями в конкретній практичній ситуації.

3. Важливу роль у поліграфологічній сфері діяльності відведено вивченню психології поведінки досліджуваної особи, яка в добровільному порядку дала згоду на проходження процедури із застосуванням поліграфа й підтвердила це письмовою згодою.

4. Психологія поведінки досліджуваної особи може бути різною, залежно від її стану здоров'я, налаштованості, настрою, щирості намірів і дій, бажання успішно пройти поліграфологічне тестування тощо. Поведінка досліджуваної особи

безпосередньо залежить від правильності вибору тактики поведінки поліграфологом.

5. З метою ввести в оману поліграф й отримати бажані для себе результати тестування нещирі особи вдаються до різних прийомів (маніпуляції, жалості, підкупу тощо), а також до

шантажування і різноманітних форм погроз. Ініціатор має гарантувати безпеку та захист діяльності поліграфолога від нештатних ситуацій, які можуть скластися в процесі проведення конкретного поліграфологічного тестування.

References

- [1] Adaptation. Site "Wikipedia". Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
- [2] Amsel, T. (2020). Centenary project of introspection of 100 years of polygraph practice. *European polygraph*, 14(1), 23-25. DOI: 10.2478/ep-2020-0003
- [3] Berezhnyi, O.I. (2022). Admissibility and evidentiary value of the results of psychophysiological studies using the polygraph. *Legal Scientific Electronic Journal*, 11, 615-617. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/149
- [4] Boiko-Buzyl, Yu.Yu. (2021). Psychological aspects of lie detection in studies using the polygraph. *Psychological Journal*, 3(47), 28-37. DOI: 10.31108/1.2021.7.3
- [5] Bourke, M.L., Fragomeli, L., Detar, P.J., Sullivan, M.A., Meyle, E., & O'Riordan, M. (2014). The use of tactical polygraph with sex offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 21(3), 354-367. DOI: 10.1080/13552600.2014.886729
- [6] Butenko, O.V. (2022). Legal status of the initiator and the person granting permission to conduct a polygraph test. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 12(2), 16-23. DOI: 10.56215/04221202.16
- [7] Dmytrenko, N.A. (2021). The use of the polygraph in criminal proceedings: features and problematic issues. *Legal Bulletin*, 22, 160-166. DOI: 10.32850/lb2414-4207.2021.22.21
- [8] Honts, C.R. (2008). Polygraph and Polygraph Techniques. *Encyclopedia of Psychology and Law*. DOI: 10.4135/9781412959537.n231
- [9] Irkha, Yu., Butenko, O., Pogrebytskyi, M., Manzhai, O., & Krushynkyi, S. (2021). Problems of Regulatory and Legal Support of Polygraph Application in Ukraine. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 20(11), 203-207. DOI: 10.22937/IJCSNS.2021.21.12.29
- [10] Fear. Site "Wikipedia". Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85>
- [11] Khomenko, M. (2020). The use of polygraph in the detection and investigation of crimes. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 10, 304-308. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.10.52
- [12] Kolisnichenko, V.V. (2019). Legal support for the use of polygraph in criminal proceedings. *Comparative and analytical law*, 6, 457-459. DOI: 10.32782/2524-0390/2019.6.115
- [13] Kovalchuk, Z. (2022). Socio-Psychological Characteristics of the Suspects Personal Profile during a Polygraphical Examination. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Psychology"*, 73, 84-90. DOI: 10.26565/2225-7756-2022-73-10
- [14] Krapol, D. (2020). Five milestones in the history of the polygraph. *European polygraph*, 14(1), 44-46. DOI: 10.2478/ep-2020-0008
- [15] Lutsenko, O.E. (2019). Legal regulation of the purpose of conducting a competition for civil service positions with the use of a polygraph. *Problems of legality*, 145, 140-151. DOI: 10.21564/2414-990x.145.155428
- [16] Mokrytska, A., & Slipchenko, T. (2019). Use of the polygraph in law enforcement: experience of foreign countries. *Actual problems of law*, 1(2), 163-168. DOI: 10.35774/app2019.02.163
- [17] Motliakh, O.I. (2012). *Polygraph: scientific nature of origin, regulatory and legal regulation and permissible limits of application*. Kyiv: Osvita Ukrainy.
- [18] Motliakh, O.I. (2022). *Polygraphology*. Kyiv: Osvita Ukrainy.
- [19] Nazarov, O.A. (2023). Legal positions of the Supreme Court on the use of polygraph in criminal proceedings in Ukraine. *Forensic psychological examination. Application of polygraph and special knowledge in legal practice*, 3(23). DOI: 10.53672/ej.3.2023.01
- [20] Okhinchenko, O.S. (2017). Accounting for non-verbal manifestations of a subject's lies during a polygraph interview. *Forensic psychological examination. Application of the polygraph and special knowledge in legal practice*, 4(17). Retrieved from <http://expert-nazarov.com/nomera/844-2017-4-17>
- [21] Orlova, T.A., Hanzha, T.V., & Volobuev, I.R. (2024). On the prospects of using the results of research using the polygraph in proving. *Analytical and comparative law*, 1, 618-622. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.108

- [22] Pazenjuk, Ye. (2024). Psychological aspects of the criteria for the admissibility of tactical techniques. *Legal psychology*, 1(34), 119-125. DOI: 10.33270/03243401.119
- [23] Psychological manipulation. Site "Wikipedia". Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F
- [24] Rudenko, A.M. (2018). Pre-test interview: principles and techniques. Forensic psychological examination. *Application of the polygraph and special knowledge in legal practice*, 1(18). Retrieved from <http://expert-nazarov.com/nomera/845-2017-5-18>
- [25] Serdiuk, V.P. (2014). The use of polygraph (lie detector) in criminal proceedings in Ukraine. *Information Law*, 2(11), 68-71. DOI: 10.37750/2616-6798.2014.2(11).272522
- [26] Shapoval, K.A. (2020). The use of the polygraph during the investigation of murders committed with the use of domestic violence. *Theory and practice of forensic examination and criminology*, 21, 66-78. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_04
- [27] Shevchenko, S. (2019). Суб'єкти адміністративно-правових відносин психофізіологічних опитувань із використанням поліграфа. *Актуальні проблеми правознавства*, 3(19), 82-87. DOI: 10.35774/app2019.03.082
- [28] Shumilin, S.F., Kupriashyna, Ye.A., Novikova, Ye.A., Potapov, V.Y., & Stepaniuk, A.V. (2018). Limits of using polygraph test results in criminal proceedings. *Spiral*, 8(4), 3535-3538. DOI: 10.29042/2018-3535-3538
- [29] Spruin, E., Wood, J.L., Gannon, T.A., & Tyler, N. (2017). Sexual offende's experiences of polygraph testing: a thematic study in three probation trusts. *Journal of Sexual Aggression*, 24(1), 12-24. DOI: 10.1080/13552600.2017.1378025
- [30] Volobueiev, A.F. (2018). Polygraph: a technical and forensic means of detecting and recording evidence or a tool for expert research? *Forensic Bulletin*, 30(2), 55-63. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-55

Список використаних джерел

- [1] Адаптація. *Вікіпедія* : [сайт]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
- [2] Amsel T. Centenary project of introspection of 100 years of polygraph practice. *European polygraph*. 2020. No. 14 (1). P. 23–25. DOI: 10.2478/ep-2020-0003
- [3] Бережний О. І. Допустимість і доказове значення результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 615–617. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/149
- [4] Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічні аспекти детекції брехні у дослідженнях із використанням поліграфа. *Психологічний часопис*. 2021. № 3 (47). С. 28–37. DOI: 10.31108/1.2021.7.3
- [5] Bourke M. L., Fragomeli L., Detar P. J., Sullivan M. A., Meyle E., O'Riordan M. The use of tactical polygraph with sex offenders. *Journal of Sexual Aggression*. 2014. No. 21 (3). P. 354–367. DOI: 10.1080/13552600.2014.886729
- [6] Butenko O. V. Legal status of the initiator and the person granting permission to conduct a polygraph test. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. No. 12 (2). P. 16–23. DOI: 10.56215/04221202.16
- [7] Дмитренко Н. А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. № 22. С. 160–166. DOI: 10.32850/lb2414-4207.2021.22.21
- [8] Honts C. R. Polygraph and Polygraph Techniques. *Encyclopedia of Psychology and Law*. 2008. DOI: 10.4135/9781412959537.n231
- [9] Irkha Yu., Butenko O., Pogrebytskyi M., Manzhai O., Krushynskyi S. Problems of Regulatory and Legal Support of Polygraph Application in Ukraine. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. No. 20 (11). P. 203–207. DOI: 10.22937/IJCSNS.2021.21.12.29
- [10] Страх. *Вікіпедія* : [сайт]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85>
- [11] Хоменко М. Використання поліграфа в розкритті і розслідуванні злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 304–308. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.10.52
- [12] Колісніченко В. В. Правове забезпечення використання поліграфа у кримінальних провадженнях. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 457–459. DOI: 10.32782/2524-0390/2019.6.115

- [13] Kovalchuk Z. Socio-Psychological Characteristics of the Suspects Personal Profile during a Polygraphical Examination. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Psychology"*. 2022. No. 73. P. 84–90. DOI: 10.26565/2225-7756-2022-73-10
- [14] Krapol D. Five milestones in the history of the polygraph. *European polygraph*. 2020. No. 14 (1). P. 44–46. DOI: 10.2478/ep-2020-0008
- [15] Луценко О. Є. Правове регулювання мети проведення конкурсу на посади державної служби із застосуванням поліграфа. *Проблеми законності*. 2019. № 145. С. 140–151. DOI: 10.21564/2414-990x.145.155428
- [16] Mokrytska A., Slipchenko T. Use of the polygraph in law enforcement: experience of foreign countries. *Actual problems of law*, 2019. № 1 (2). С. 163–168. DOI: 10.35774/app2019.02.163
- [17] Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : монографія. Київ : Освіта України, 2012. 327 с.
- [18] Мотлях О. І. Поліграфологія : підручник. Київ : Освіта України, 2022. 550 с.
- [19] Назаров О. А. Правові позиції Верховного Суду щодо застосування поліграфа в кримінальному судочинстві в Україні. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*. 2023. № 3 (23). DOI: 10.53672/ej.3.2023.01
- [20] Охінченко О. С. Облік невербальних проявів брехні випробуваного при опитуванні з використанням поліграфа. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*. 2017. № 4 (17). URL: <http://expert-nazarov.com/nomera/844-2017-4-17>
- [21] Орлова Т. А., Ганжа Т. В., Волобуєв І. Р. Про перспективи використання результатів досліджень із застосуванням поліграфа в доказуванні., *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 618–622. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.108
- [22] Пазенюк Є. Психологічні аспекти критеріїв допустимості тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 119–125. DOI: 10.33270/03243401.119
- [23] Психологічна маніпуляція. *Вікіпедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D1%8F
- [24] Руденко А. М. Передтестова бесіда: принципи й техніка проведення. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці*. 2018. № 1 (18). URL: <http://expert-nazarov.com/nomera/845-2017-5-18>
- [25] Сердюк В. П. Застосування поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні України. *Інформаційне право*. 2014. № 2 (11). С. 68–71. DOI: 10.37750/2616-6798.2014.2(11).272522
- [26] Shapoval K. A. The use of the polygraph during the investigation of murders committed with the use of domestic violence. *Theory and practice of forensic examination and criminology*. 2020. No. 21. P. 66–78. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_04
- [27] Шевченко С. Суб'єкти адміністративно-правових відносин психофізіологічних опитувань із використанням поліграфа. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3 (19). С. 82–87. DOI: 10.35774/app2019.03.082
- [28] Shumilin S. F., Kupriashyna Ye. A., Novikova Ye. A., Potapov V. Y., Stepaniuk A. V. Limits of using polygraph test results in criminal proceedings. *Spiral*. 2018. No. 8 (4). P. 3535–3538. DOI: 10.29042/2018-3535-3538
- [29] Spruin E., Wood J. L., Gannon T. A., Tyler N. Sexual offender's experiences of polygraph testing: a thematic study in three probation trusts. *Journal of Sexual Aggression*. 2017. No. 24 (1). P. 12–24. DOI: 10.1080/13552600.2017.1378025
- [30] Волобуєв А. Ф. Поліграф: техніко-криміналістичний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження? *Криміналістичний вісник*. 2018. № 30 (2). С. 55–63. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-55

MOTLIAKH Oleksandr

Doctor of Law, Professor, Chief Researcher of the Research Laboratory on the Problems of Law Enforcement Management and Its Psychological Support of the Educational and Scientific Institute of Postgraduate Education of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Psychology of the Behavior of the Researched Person during Polygraphy Testing

Abstract. The scientific article is devoted to the analysis of a topical issue related to the psychology of the behavior of a person who voluntarily consented to undergo a psychophysiological study using a polygraph. The author of the scientific material focuses on the features that arise or may arise during this specific research procedure. The purpose of the scientific publication is to reveal the specifics of the psychological behavior of the subject during polygraph testing, which is to a certain extent interdependent on the behavior of the polygraph examiner. The focus is on certain behavioral aspects that arise from the properly organized communicative activity of the specialist conducting this study. Separate techniques of negative behavior of the studied individuals are identified and analyzed, which are aimed at obtaining the desired result for them and are reflected in the following components: manipulation, pity, bribery and blackmail. In the process of conducting the research, both general scientific and special methods were used: comparative psychological, systemic-structural, and the method of systems analysis. General approaches and conclusions have been formed in understanding the importance of studying the psychology of the behavior of the person being examined in order to effectively conduct a polygraph examination using a polygraph.

Keywords: psychology of the behavior of the person being studied; polygraph examination; polygraph examiner; communicative communication; psychological techniques; specific and nonspecific adaptation.

DOI: 10.33270/03253601.4
УДК 159.98

РОМАНЕНКО Оксана*

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0104-0093>

Актуальні напрями застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських

Анотація. Актуальність теми обумовлена необхідністю посилення практичної складової в системі професійно-психологічної підготовки поліцейських, з огляду на запити сучасного життя. Мета цієї статті полягає у визначенні актуальних напрямів застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. Відповідно до мети окреслено завдання дослідження та здійснено відповідні етапи опрацювання проблеми: проаналізовано стан досліджень різних аспектів професійно-психологічної підготовки поліцейських; розглянуто сучасні тенденції формування професійно важливих рис особистості поліцейських; визначено актуальні напрями застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. Методологію аналізу проблеми становили загальна теорія особистісних змін, що ґрунтується як на диференціації, так й інтеграції наявних знань у різних галузях, а також психологічні концепції впливу тренінгових технологій на формування професійно важливих рис особистості поліцейського. Обґрунтовано доцільність застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських, відповідно до певних етапів професіогенезу. Визначено актуальні напрями застосування тренінгу: психологічні аспекти вогневої підготовки; організація професійної кооперації з іншими службами; підвищення комунікативної компетентності поліцейського в процесі професійної взаємодії з громадянами; оптимізація застосування легітимізованої агресії під час виконання службових завдань; формування стресостійкості шляхом моделювання стресогенних ситуацій; навчання алгоритмів і сценаріїв прийняття рішень в умовах невизначеності. Наукова новизна статті полягає в систематизації знань про роль тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. Практична значущість представлена визначенням змісту й методів тренінгу за актуальними напрямками, що дає змогу вдосконалити організаційно-методичні та змістові засади професійно-психологічної підготовки.

Ключові слова: професійно-психологічна підготовка поліцейських; практична складова; професійно важливі риси особистості; тренінгові технології; професійна ідентичність поліцейського.

Історія статті:

Отримано: 24.03.2025

Переглянуто: 21.04.2025

Прийнято: 12.05.2025

Рекомендоване посилання:

Романенко О. Актуальні напрями застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 35–42. DOI: 10.33270/03253601.4

*Відповідальний автор

© Романенко О., 2025

Вступ

Ускладнення професійної діяльності поліцейських під впливом воєнного стану та суспільних змін обумовлює необхідність визначення наукових засад оптимізації професійної підготовки. Важливою складовою професійної підготовки є професійно-психологічна підготовка, метою якої є розвиток професійно важливих рис особистості поліцейського, необхідних для ефективного виконання службових завдань. Професійно-психологічна підготовка охоплює всі етапи професіогенезу поліцейського, що починається з навчання в закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання та продовжується протягом усього професійного життя. Професійно-психологічна підготовка спрямована на розвиток стресостійкості, готовності до виконання службових обов'язків у різних умовах і вміння ефективно комунікувати з різними категоріями громадян.

Дослідження різних аспектів цієї проблеми представлено в працях вітчизняних учених. У системі професійно-психологічної підготовки як сукупності заходів, спрямованих на соціально-професійний розвиток особистості поліцейського, передусім визначають необхідність формування професійної стійкості, спостережливості, уміння встановлювати психологічні контакти (Honcharova, 2021). Акцентуючи на інтегративному характері професійної підготовки поліцейських, Ю. Ю. Бойко-Бузиль (2024) обґрунтовує необхідність її оновлення та адаптації до сучасних умов, що потребує не тільки вдосконалення наявних програм підготовки, а й інтеграції новітніх технологій, підвищення рівня організаційно-управлінської роботи та розвитку ключових компетентностей, таких як лідерство, комунікація, психологічна стійкість, здатність до оперативного прийняття рішень тощо. Увагу привертає підготовка кадрів до роботи в умовах змін і кризових ситуацій. Визначаючи комплекс професійно важливих рис особистості поліцейського (психофізіологічних, моральних, інтелектуальних, мотиваційних і комунікативних), учені аргументують необхідність їх формування на всіх етапах професійної підготовки та вдосконалення в професійній діяльності (Pampuga, & Voiko-Buzyr, 2024). Важливою умовою ефективності професійної підготовки також є індивідуальний підхід до кожного курсанта на етапі його навчання в ЗВО зі специфічними умовами та врахування індивідуальних характеристик (Sashurina, & Larionov, 2021). Доцільним є вивчення запитів курсантів під час побудови траєкторії індивідуального навчання (Dumko, 2021) Описано психологічний зміст структури особистості поліцейських із різними рівнями особистісної здійсненності, що слід урахувувати в процесі професійної підготовки (Romashenko, 2022). Запропоновано напрями методичного вдосконалення психологічної компетентності працівників поліції під час базової та післядипломної освіти (Romashenko, & Hurskyi, 2022).

Огляд літератури

Формування професійно важливих рис особистості поліцейського в процесі професійно-психологічної підготовки реалізується через застосування інтерактивних методів навчання, передусім проведення тренінгів і ділових ігор. Учені розглядають методичні та практичні аспекти формування професійної компетентності офіцера поліції засобами тренінгу (Klaug, & Denysovskiy, 2022). Представлено результати дослідження ефективності впливу тренінгових процедур на динаміку професійної ідентичності курсантів. З'ясовано, що тренінг розширює знання курсантів з питань професійної ідентичності, сприяє поглибленню їхніх знань щодо передумов професійного становлення та розвитку, окреслює пріоритети в професійній діяльності. Встановлено, що після тренінгу позитивно є динаміка зростання рівня як професійної ідентичності курсантів загалом, так і її окремих компонентів, передусім проектно-поведінкового та мотиваційно-ціннісного компонентів професійної ідентичності (Shlomin, 2020). Н. Мілорадова (2020) обґрунтувала необхідність застосування тренінгових технологій у процесі професійної підготовки слідчих; виокремила та аргументувала наявність п'яти основних типів сценарних тенденцій професіогенезу слідчих, визначила їх основні переваги та ризики. Доведено важливість формування ціннісних регуляторів поведінки та мотиваційної сфери правоохоронців на етапі фахової підготовки, що сприятиме підвищенню ефективності їх професійної діяльності та само-реалізації в сучасних умовах (Tverdokliebova, 2020).

Матеріали та методи

Мета статті полягає у визначенні актуальних напрямів застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. Відповідно до мети окреслено завдання дослідження, які обумовили відповідні етапи опрацювання проблеми: проаналізувати стан досліджень різних аспектів професійно-психологічної підготовки поліцейських; розглянути сучасні тенденції формування професійно важливих рис особистості поліцейських; визначити актуальні напрями застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. Методологію аналізу проблеми становили загальна теорія особистісних змін, що ґрунтується як на диференціації, так й інтеграції наявних знань у різних галузях, а також психологічні концепції впливу тренінгових технологій на формування професійно важливих рис особистості поліцейського. Методи дослідження – аналізування та узагальнення результатів фундаментальних і прикладних досліджень.

Результати й обговорення

Для розуміння можливостей та обмежень застосування тренінгу в процесі професійно-психологічної підготовки поліцейських важливо насамперед визначити методологічні передумови застосування тренінгових технологій як методу впливу на особистість. Проблема впливу на особистість та особистісних змін є надзвичайно складною з огляду на залучення в цей процес різнорідних і різнорівневих психічних утворень. Мультипарадигмальність теоретичних підходів у психології ускладнює суб'єктивну детермінацію змін і визначення методологічних засад психологічного супроводження професійного становлення та особистісного зростання. Під час застосування тренінгових технологій для досягнення цієї мети важливе значення має врахування індивідуально-психологічних особливостей учасників тренінгу, а також фахової компетентності тренера.

Психічні властивості людини визначають як продукт розвитку людської цивілізації, культури, завдяки якій ускладнюється їх змістове наповнення. Про власні риси людина дізнається від інших у процесі спілкування та спільної діяльності, у межах якої ці риси усвідомлюються. Перебуваючи серед людей у певній соціальній групі, особистість справляє певне враження на інших й отримує зворотний зв'язок. Оптимальні умови для цього процесу створюються в спеціально створених групах, зокрема, під час проведення тренінгової роботи.

Діяльність є вирішальним фактором становлення та реалізації особистості, одним із головних чинників її структуроутворення. Загальні уявлення про особистість під час проектування тренінгів професійно-психологічного спрямування повинні цілком відповідати вимогам діяльності та загальнолюдським ідеалам, бути конкретизованими з метою підбору ефективних засобів сприяння становленню особистості.

Тренінг – це багатофункціональний метод цілеспрямованих змін психологічних феноменів людини, групи та організації з метою гармонізації професійного й особистісного буття людини. Поняття «тренінг» використовують для позначення широкого кола методик, що ґрунтуються на різних теоретичних засадах (Kazmirenko, & Model, 2025).

Обґрунтуємо доцільність застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських, з огляду на певні етапи професіогенезу.

1. Важливою перевагою тренінгових технологій є можливість створення безпечного середовища для експериментів і помилок, що сприяє створенню так званого штучного досвіду. На відміну від реальних ситуацій, у процесі проведення тренінгів можна апробувати різні стратегії прийняття рішень, що дає змогу краще передбачати наслідки своїх дій та формувати

ефективні моделі поведінки. Це сприяє розвитку загальних компетенцій, необхідних для роботи поліцейського. Поміж них – навички критичного мислення, уміння працювати в команді, комунікативні здібності, стресостійкість.

2. Застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських дає змогу визначити та скоригувати певні стереотипи, які можуть виявлятися в професійній взаємодії. У процесі тренінгу здійснюють моделювання ситуацій взаємодії з представниками різних соціальних груп, що надає можливість об'єктивно оцінювати ситуацію та діяти в межах закону, не допускаючи дискримінації.

3. Тренінг створює оптимальні умови для усвідомлення професійної етики поліцейських і розуміння моральних принципів професійної діяльності.

4. Безсумнівною перевагою тренінгових технологій є можливість їхньої адаптації до різних навчальних завдань. Відповідно до специфіки підготовки поліцейських, тренінги можуть бути спрямовані на як на формування конкретних навичок, наприклад, тактики затримання правопорушників, опитування свідків злочину, взаємодії з різними категоріями громадян, так і мати більш комплексний, особистісно орієнтований характер.

5. Важливим елементом застосування тренінгових технологій є можливість залучення учасників до процесу розроблення тренінгових програм шляхом застосування методу проєктів, створення фокус-груп, анкетування, у процесі якого учасники можуть висловлювати свої пропозиції стосовно вдосконалення процесу навчання. Це створює умови для реалізації суб'єкт-суб'єктного підходу в системі професійно-психологічної підготовки, сприяє формуванню почуття відповідальності за професійне самовизначення, загалом підвищує ефективність тренінгів.

6. Застосування широкого спектру інтерактивних методів (моделювання, кейс-метод, групова дискусія, мозковий штурм, психогімнастичні вправи, зворотний зв'язок, рольові ігри тощо) сприяють згуртованості колективу, обміну досвідом, формуванню компетенцій для успішного виконання службових обов'язків.

Види тренінгу характеризуються широкою різноманітністю. Залежно від мети, їх умовно можна розділити на різні види. Відповідно до кожного виду, визначимо напрями тренінгу, які є актуальними в процесі професійно-психологічної підготовки.

Інструментально орієнтовані тренінги спрямовані на формування конкретних знань, умінь і навичок, які становлять операційну складову професійної діяльності поліцейського. Інструментально орієнтовані тренінги передбачають поєднання психологічних аспектів професійної діяльності поліцейського зі спеціальними тактичними тренінгами. Поліцейські часто опиняються в потенційно небезпечних ситуаціях, у яких вони

покладаються на свою здатність швидко ідентифікувати загрози та відповідно реагувати. Водночас аналіз спеціальних досліджень засвідчує, що цілеспрямована підготовка оптимізує час виявлення загроз і підвищує ефективність прийняття рішень в екстремальних ситуаціях. Для вітчизняної практики корисною є підготовка тренінгів на основі застосування алгоритмів у професійній діяльності поліцейського, оскільки доведено загальну ефективність цієї технології (Heuvel, Alison, & Power, 2014; Hobson et al., 2023).

Тренінги такого типу доцільно проводити на полігонах, які імітують реальні умови роботи поліцейських, дають змогу наблизити процес навчання до професійної діяльності з високим рівнем реалістичності й емоційного залучення. Зокрема, актуальним є професійний тренінг поліцейських щодо застосування вогнепальної зброї, залежно від ситуації та згідно з кодуванням продуктивності учасників за одним із п'яти можливих результатів (пас; промах у ціль; здійснення пострілу першим за підозрілих сигналів; прицільний постріл і передчасний постріл) (Cook et al., 2022). Тренінг із застосування вогнепальної зброї, що передбачає зосередження на точності та швидкості, має поєднуватися з так званним тренінгом втручання, що охоплює тренування з тактичного контролю погляду, усвідомлення ситуації та зорової уваги. Результати засвідчили: якщо загалом тренінг визначали як когнітивний, кількість правильних рішень збільшувалася, тобто інтеграція двох видів тренінгу дає змогу поєднати психологічний та операційний аспекти професійної діяльності та є ефективнішими, ніж традиційні тренування з вогнепальної зброї (Heusler, & Sutter, 2022).

Специфічним видом інструментально орієнтованого тренінгу є також відпрацювання можливості застосування силових методів у роботі поліцейського. У цьому випадку спеціальна фізична підготовка поєднується з розвитком здатності спокійно реагувати й адекватно оцінювати ситуацію, що є ознакою професійної компетентності поліцейського (Ta, Lande, & Suss, 2021).

В умовах воєнного стану особливої актуальності набувають тренінги, спрямовані на навчання способів об'єднання зусиль поліції та військових, ознайомлення зі специфікою їхньої взаємодії. У процесі проведення тренінгу застосовують моделювання ситуацій з використанням сценаріїв трансформації мирного часу у воєнний стан, а також повернення до мирного життя (Mattingsdal et al., 2023). Крім взаємодії з військовими, важливе значення має також професійна кооперація поліції зі службами надзвичайних ситуацій, швидкою допомогою та пожежною службою (Penney et al., 2022).

Актуальною проблемою, що постає в професійній діяльності поліції в умовах воєнного часу, є проблеми спілкування з громадянами, які під впливом обставин мають різноманітні травми

психіки, можуть перебувати в несприятливих психоемоційних станах (стресу, тривожності, депресії, відчаю, фрустрації, афекту). Це вимагає від поліцейського високого рівня комунікативної компетентності, застосування толерантних засобів ведення діалогу між працівниками правоохоронних органів і населенням.

Психокорекційний тренінг – це загальне найменування тренінгової роботи, спрямованої на певні зміни психічної сфери людини з метою вдосконалення її поведінки та професійної діяльності. Важливою перевагою тренінгу є можливість отримання зворотного зв'язку від тренерів та інших учасників. Конструктивний зворотний зв'язок, як позитивний, так і негативний, допомагають кожному учаснику краще усвідомити власні сильні та слабкі сторони, що дає змогу їх скоригувати. Цей вид тренінгу допускає застосування психотерапевтичних методів. Він спрямований на оптимізацію професійно важливих рис особистості. Зокрема, запропоновано тренінг, спрямований на усвідомлення меж легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейського та, відповідно, оптимізацію цієї риси (Kovach, 2023). Останнім часом набуває особливої актуальності вивчення процесу прийняття рішень у діяльності поліцейських (Pomytkina, Pomytkin, & Yakovytska 2024; Voiko-Buzyl, 2024). Оскільки в умовах стресу посилюються ризики помилкового прийняття рішення, розроблено тренінг з удосконалення відповідних стратегій та переформатування неефективних сценаріїв (Masian, 2023). У спеціальні тренінги включено психопрофілактичні програми адаптації для зміцнення функціональних стратегій подолання стресу (Soltes et al., 2021).

Методичний тренінг – спосіб навчання фахівців з проведення тренінгової роботи. Цей тренінг адресовано передусім курсантам-психологам, оскільки він спрямований на ознайомлення з різними видами тренінгів. Професійна підготовка тренера передбачає чотири етапи: 1) теоретичний (методичний) курс, де розглядають основи проведення певного виду тренінгу; 2) участь у роботі тренінгової групи (з подальшим аналізом й обговоренням); 3) спостереження за роботою досвідченого тренера; 4) ведення групи під спостереженням професіонала.

Необхідність посилення практичної складової професійно-психологічної підготовки може бути реалізована в процесі проведення тренінгу із залученням досвідчених практиків. Важливою умовою застосування тренінгових технологій є професійна компетентність тренерів. Вони мають бути не лише добре ознайомлені зі специфікою правоохоронної діяльності, а й мати навички фасилітації, створення безпечного середовища для навчання, керівництва групою. Застосування кейс-методів на матеріалі професійного досвіду допомагає курсантам краще зрозуміти специфіку роботи, сприяє формуванню професійної ідентифікації.

Тренінг особистісного зростання – різновид тренінгу, спрямованого на вдосконалення особистісних рис і самосвідомості людини, що сприяє оптимізації її поведінки та самореалізації. Найтипівішими для цього виду є тренінги самопізнання, упевненості в собі, самореалізації особистості, розвитку життєвих завдань і будь-які тренінги, що розвивають загальні та спеціальні здібності: тренінг розвитку інтелектуальних здібностей, тренінг креативності. Застосування тренінгів особистісного зростання в процесі професійно-психологічної підготовки поліцейських сприяє вдосконаленню навичок професійної рефлексії та особистісного саморозвитку.

Оскільки формування особистості професіонала є головною метою професійного навчання, тренінги цього типу слід проводити протягом усього періоду навчання в ЗВО зі специфічними умовами. У цей період має сформуватися професійна ідентичність поліцейського, тобто прийняття ним своєї соціально-професійної ролі. Цей етап має певні складнощі внаслідок необхідності пристосування до нових умов. У зв'язку з цим упровадження тренінгових технологій у процес професійної підготовки набуває особливого значення. Застосування тренінгових технологій ґрунтується на інтерактивних методах, спрямованих на формування необхідних компетенцій шляхом залучення учасників до моделювання професійно значущих ситуацій. У контексті професійної підготовки поліцейських тренінгові технології надають можливість відтворити специфічні умови професійної діяльності, змодельовати різні ситуації професійної взаємодії, відпрацювати алгоритми дій у проблемних й екстремальних ситуаціях. Такий досвід посилює відчуття професійної ідентичності.

Опанування стратегій вирішення конфліктних ситуацій є необхідною компетенцією для поліцейських, частиною професійної ідентичності. Тренінг створює сприятливі умови для відпрацювання конфліктних ситуацій, виявлення так званих «больових точок», розпізнання типових конфліктних сценаріїв, управління власними емоціями, розуміння мотивів і переконань іншої людини, знаходження компромісів і прийняття раціональних рішень.

Застосування тренінгових технологій, незалежно від теми тренінгу, передбачає активну взаємодію між учасниками, обмін досвідом і спільне обговорення проблемних питань. Це набуває особливого значення після проходження

практики курсантами, оскільки сприяє кращому розумінню специфіки роботи поліцейського та ролі особистісно значущих рис особистості в діяльності. Тренінгові технології дають змогу курсантам відчувати причетність до правоохоронної спільноти, прийняти її цінності й традиції, усвідомлювати себе як частину єдиної системи, що сприяє зміцненню їхньої професійної ідентичності.

Організаційний тренінг – різновид тренінгу, спрямований переважно на оптимізацію спільної діяльності колективу й отримання організаційного ефекту. Це може бути вдосконалення структури організації, поліпшення її соціально-психологічного клімату, підвищення професійного рівня та психологічної компетентності працівників, їхньої задоволеності працею, гармонізації міжособистісних і професійних відносин у колективі. Застосування тренінгових технологій є ефективним для вдосконалення навичок управління. Тренінги для керівників спрямовані на ефективне управління персоналом, прийняття управлінських рішень, оцінку ризиків у кризових умовах, що сприяє підвищенню рівня управлінської компетентності та лідерських здібностей. Запропоновано тренінг як метод підготовки керівників-лідерів органів Національної поліції (Shtanko, 2019).

Висновки

У процесі професійно-психологічної підготовки поліцейських традиційні методи навчання, забезпечуючи необхідний обсяг знань і навичок, потребують доповнення із застосуванням тренінгових технологій. Професійно-психологічна підготовка охоплює всі етапи професіогенезу поліцейського, що починається із закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання та продовжується протягом усього професійного життя. Безсумнівною перевагою тренінгових технологій є можливість їхньої адаптації до різних навчальних завдань. Відповідно до різних видів тренінгу визначено актуальні напрями застосування тренінгових технологій. Обґрунтовано, що в процесі психологічного тренінгу відбувається не тільки формування певних знань і вмінь, а й створюються умови для розвитку та гармонізації особистості професіонала. Важливим є постійне вдосконалення тренінгових програм, моніторинг їхньої ефективності, адаптація до практичних запитів і вимог діяльності правоохоронної системи.

References

- [1] Boiko-Buzyl, Yu.Yu. (2024). Development of decision-making skills as a component of training specialists in the security and defense sector of Ukraine. *Scientific perspectives. Series "Psychology"*, 9(51), 1121-1134. DOI: 10.52058/2708-7530-2024-9(51)-1221-1134
- [2] Boiko-Buzyl, Yu.Yu. (2024). Features and specifics of professional training of police officers in Ukraine. *Scientific innovations and advanced technologies. Series "Psychology"*, 9(37), 1075-1087. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-9(37)-1075-1087

- [3] Cook, R., Summers, D., Paulk, R., & Kirsch, E. (2022). Police officer responses to deadly encounters with the public: Understanding situational characteristics that impact decision-making. *Policing (Oxford)*, 16(3), 355-369. DOI: 10.1093/police/paac026
- [4] Dumko, N.V. (2021). Taking into account the personal requests of police cadets in building their own learning trajectory. *Scientific Notes*, 145, 54-62. DOI: 10.31392/nz-npu-145.2019.06
- [5] Heusler, B., & Sutter, C. (2022). Shoot or Don't shoot? Tactical gaze control and visual attention training improves police cadets' decision-making performance in live-fire scenarios. *Frontiers in Psychology*, 1. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.798766
- [6] Heuvel, C., Alison, L., & Power, N. (2014). Coping with uncertainty: Police strategies for resilient decision-making and action implementation. *Cognition Technology and Work*, 6(1). DOI: 10.1007/S10111-012-0241-8
- [7] Hobson, Z., Yesberg, J.A., Bradford, B., & Jackson, J. (2023). Artificial fairness, trust in algorithmic police decision-making. *Journal of Experimental Criminology*, 19(1), 165-189. DOI: 10.1007/s11292-021-09484-9(203)
- [8] Honcharova, N.O. (2021). Peculiarities of professional and psychological training of law enforcement officers. *Psychology and personality*, 2(20), 165-175. DOI: 10.33989/2226-4078.2022.1.252065
- [9] Kazmirenko, L.I., & Model, T.M. (2025). Formation of legal awareness of law students: experience of conducting psychological training. *Scientific Perspectives*, 2(56), 1394-1407. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1394-1406
- [10] Klaur, S., & Denysovskiy, M. (2022). Professional competence of a police officer: methodological and practical aspects of formation through training. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 7-8(121-122), 68-79. DOI: 10.24139/2312-5993/2022.07-08/068-079
- [11] Kovach, O.V. (2023). Peculiarities of the use of training technologies as a means of optimizing legitimized aggression of police officers. *Scientific Perspectives*, 11(41), 1245-1260. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-11(41)
- [12] Masian, A.V. (2023). Formation of adaptive stress damper mechanisms at different stages of decision-making in the professional activities of police officers. *Scientific Perspectives*, 7(37), 636-649. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-7(37)-636-649
- [13] Mattingsdal, J., Espevik, R., Johnsen, B.H., & Hystad, S. (2023). Exploring why police and military commanders do what they do: An empirical analysis of decision-making in hybrid warfare. *Armed Forces and Society*, 50(4), 1218-1244. DOI: 10.1177/0095327X231160711
- [14] Miloradova, N.E. (2020). Application of training technologies in the professional training of investigators (on the example of the training "Psychology of Interrogation". *Legal Psychology*, 1(26), 2-69. DOI: 10.33270/03202601.62
- [15] Pampura, I.I., & Boiko-Buzyl, Yu.Yu. (2024). Professionally important qualities in the system of professional training of police officers. *Prospects and innovations of science. Series "Psychology"*, 9(43), 631-643. DOI: 10.52058/2786-4952-2024-9(43)-631-643
- [16] Penney, G., Launder, D., Cuthbertson, J., & Thompson, M. (2022). Threat assessment, sense making, and critical decision-making in police, military, ambulance, and fire services. *Cognition, Technology and Work*, 24, 423-439. DOI: 10.1007/s10111-022-00694-3
- [17] Pomytkina, L., Pomytkin, E., & Yakovytska, L. (2024). Impact of Professionally Important Qualities of Patrol Police Officers on Decision-making Strategies. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, 11, 321-341. DOI: 10.32999/2663-970X/2024-11-17
- [18] Ponomarenko, Ya.S. (2022). Psychological content of personal factors in police officers with different levels of personal feasibility. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Psychology"*, 1, 72-76. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2022.1.14
- [19] Romashenko, V.Ye., & Hurskyi, V.Ye., (2022). Methodological improvements of psychological competence of police officers during basic and postgraduate education. *Legal Journal of Donbas*, 1(78), 200-212. DOI: 10.32366/2523-4269-2022-78-1-200-212022
- [20] Sashurina, O., & Larionov, S. (2021). Psychological resources of the personality of law enforcement officers at the stage of professional training. *Science and Education*, 3, 29-37. DOI: 10.24195/2414-4665-2021-3-4
- [21] Shlomin, O.Y. (2020). Training Technologies as Means for Forming the Professional Identity of Police Officers during Professional Genesis, *Law and Safety*, 76(1), 167-171. DOI: 10.32631/pb.2020.124
- [22] Shtanko, N.A. (2019). Training as a method of training leaders of the National Police. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 2019, 1, 327-332. DOI: 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-54
- [23] Soltes, V., Kubas, J., Velas, A., & Michalk, D. (2021). Occupational safety of municipal police officers: Assessing the vulnerability and riskiness of police officers' work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(11). DOI: 10.3390/ijerph18115605

- [24] Ta, V.P., Lande, B., & Suss, J. (2021). Emotional reactivity and police expertise in use-of-force decision-making. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 36(3), 513-522. DOI: 10.1007/S11896-020-09428-5
- [25] Tverdokliebova, N.Y (2020). Professional Self-Realization of Law Enforcement Officers at the Stage of Professional Training. *Law and Safety*, 76(1), 162-165. DOI: 10.32631/pb.2020.1.23

Список використаних джерел

- [1] Бойко-Бузиль Ю. Ю. Розвиток навичок прийняття рішень як складова підготовки фахівців сектору безпеки і оборони України. *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*. 2024. № 9 (51). С. 1121–1134. DOI: 10.52058/2708-7530-2024-9(51)-1221-1134
- [2] Бойко-Бузиль Ю. Ю. Особливості та специфіка професійної підготовки поліцейських в Україні. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія»*. 2024. № 9 (37). С. 1075–1087. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-9(37)-1075-1087
- [3] Cook R., Summers D., Paulk R., Kirsch E. Police officer responses to deadly encounters with the public: Understanding situational characteristics that impact decision-making. *Policing*. 2022. Vol. 16, Issue 3. P. 355–369. DOI: 10.1093/police/paac026
- [4] Думко Н. В. Врахування особистісних запитів курсантів поліції на побудови власної траєкторії навчання. *Наукові записки*. 2021. № 145. С. 54–62. DOI: 10.31392/nz-npu-145.2019.06
- [5] Heusler B., Sutter C. Shoot or Don't shoot? Tactical gaze control and visual attention training improves police cadets' decision-making performance in live-fire scenarios. *Frontiers in Psychology*. 2022. No. 1. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.798766
- [6] Heuvel C., Alison L., Power N. Coping with uncertainty: Police strategies for resilient decision-making and action implementation. *Cognition Technology and Work*. 2014. Vol. 6 (1). DOI: 10.1007/s10111-012-0241-8
- [7] Hobson Z., Yesberg J. A., Bradford B., Jackson J. Artificial fairness, trust in algorithmic police decision-making. *Journal of Experimental Criminology*. 2023. No. 19 (1). P. 165–189. DOI: 10.1007/s11292-021-09484-9(203)
- [8] Гончарова Н. О. Особливості професійно-психологічної підготовки працівників правоохоронної діяльності. *Психологія і особистість*. 2021. № 2 (20). С. 165–175. DOI: 10.33989/2226-4078.2022.1.252065
- [9] Казміренко Л. І., Модель Т. М. Формування правосвідомості студентів-юристів: досвід проведення психологічного тренінгу. *Наукові перспективи*. 2025. № 2 (56). С. 1394–1407. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1394-1406
- [10] Клаур С., Денисовський М. Професійна компетентність офіцера поліції : методичні та практичні аспекти формування засобами тренінгу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 7–8 (121–122). С. 68–79. DOI: 10.24139/2312-5993/2022.07-08/068-079
- [11] Ковач О. В. Особливості застосування тренінгових технологій як засобу оптимізації легітимізованої агресії поліцейських. *Наукові перспективи*. 2023. № 11 (41). С. 1245–1260. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-11(41)
- [12] Masian A. V. Formation of adaptive stress damper mechanisms at different stages of decision-making in the professional activities of police officers. *Scientific Perspectives*. 2023. No. 7 (37). P. 636–649. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-7(37)-636-649
- [13] Mattingsdal J., Espevik R., Johnsen B. H., Hystad S. Exploring why police and military commanders do what they do: An empirical analysis of decision-making in hybrid warfare. *Armed Forces and Society*. 2023. Vol. 50, Issue 4. P. 1218–1244. DOI: 10.1177/0095327X231160711
- [14] Мілорадова Н. Е. Застосування тренінгових технологій у професійній підготовці слідчих (на прикладі тренінгу «Психологія допиту»). *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 2–69. DOI: 10.33270/03202601.62
- [15] Пампура І. І., Бойко-Бузиль Ю. Ю. Професійно важливі якості у системі професійної підготовки поліцейських. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2024. № 9 (43). С. 631–643. DOI: 10.52058/2786-4952-2024-9(43)-631-643
- [16] Penney G., Launder D., Cuthbertson J., Thompson M. Threat assessment, sense making, and critical decision-making in police, military, ambulance, and fire services. *Cognition, Technology and Work*. 2022. No. 24. P. 423–439. DOI: 10.1007/s10111-022-00694-3
- [17] Pomytkina L., Pomytkin E., Yakovytska L. Impact of Professionally Important Qualities of Patrol Police Officers on Decision-making Strategies. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*. 2024. No. 11. P. 321–341. DOI: 10.32999/2663-970X/2024-11-17
- [18] Пономаренко Я. С. Психологічний зміст особистісних факторів у поліцейських з різним рівнем особистісної здійсненності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2022. № 1. С.72–76. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2022.1.14

- [19] Ромашенко В. Є. Гурський В. Є. Методичні вдосконалення психологічної компетентності працівників поліції під час базової та післядипломної освіти. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1 (78). С. 200–212. DOI: 10.32366/2523-4269-2022-78-1-200-2112022
  - [20] Сашуріна О., Ларіонов С. Психологічні ресурси особистості правоохоронців на етапі фахової підготовки. *Наука і освіта*. 2021. № 3. С. 29–37. DOI: 10.24195/2414-4665-2021-3-4
  - [21] Shlomin O. Y. Training Technologies as Means for Forming the Professional Identity of Police Officers during Professional Genesis. *Law and Safety*. 2020. Vol. 76, No. 1. P. 167–171. DOI: 10.32631/pb.2020.1.24
  - [22] Штанько Н. А. Тренінг як метод підготовки керівників-лідерів органів Національної поліції. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 1. С. 327–332. DOI: 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-54
  - [23] Soltes V., Kubas J., Velas A., Michalk D. Occupational safety of municipal police officers: Assessing the vulnerability and riskiness of police officers' work. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. No. 18 (11). DOI: 10.3390/ijerph18115605
  - [24] Та V. P., Lande B., Suss J. Emotional reactivity and police expertise in use-of-force decision-making. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2021. No. 36 (3). P. 513–522. DOI: 10.1007/s11896-020-09428-5
  - [25] Tverdokliebova N. Y. Professional Self-Realization of Law Enforcement Officers at the Stage of Professional Training. *Law and Safety*. 2020. Vol. 76, No. 1. P. 162–165. DOI: 10.32631/pb.2020.1.23
-

ROMANENKO Oksana

Doctor of Psychology, Professor, Professor of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0104-0093>

Current Directions of Application of Training Technologies in the System of Professional and Psychological Training of Police Officers

Abstract. The relevance of the topic is due to the need to strengthen the practical component in the system of professional and psychological training of police officers, taking into account the demands of modern life. The purpose of this article is to determine the current directions of application of training technologies in the system of professional and psychological training of police officers. In accordance with the purpose, the research tasks are outlined and the corresponding stages of working out the problem are carried out: the state of research into various aspects of professional and psychological training of police officers is analyzed; modern trends in the formation of professionally important personal qualities of police officers are considered; current directions of application of training technologies in the system of professional and psychological training of police officers are determined. The methodology for analyzing the problem was the general theory of personality changes, which is based on both differentiation and integration of existing knowledge in various fields, as well as psychological concepts of the influence of training technologies on the formation of professionally important qualities of a police officer's personality. The feasibility of using training technologies in the system of professional and psychological training of police officers is substantiated, taking into account certain stages of professional development. The current areas of application of training are identified: psychological aspects of fire training; organization of professional cooperation with other services; improvement of the communicative competence of a police officer in the process of professional interaction with citizens; optimization of the use of legitimate aggression when performing official tasks; formation of stress resistance by modelling stressful situations; training in algorithms and scenarios for decision-making in conditions of uncertainty. The scientific novelty of the article lies in the systematization of knowledge about the role of training technologies in the system of professional and psychological training of police officers. The practical significance is represented by the definition of the content and methods of training in relevant areas, which allows improving the organizational, methodological and content principles of professional and psychological training.

Keywords: professional and psychological training of police officers; practical component; professionally important personal qualities; training technologies; professional identity of a police officer.

DOI: 10.33270/03253601.5
УДК 615.851(477)

ГАЛИЧ Марина*

доктор філософії в галузі психології, доцент, доцент кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>

Концептуальні засади психологічної реабілітації учасників бойових дій

Анотація. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю визначення основних засад організації та надання психологічної допомоги в процесі реабілітації учасників бойових дій для подальшої оптимізації заходів щодо збереження ментального здоров'я. Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад психологічної реабілітації учасників бойових дій. Залежно від цього визначено фундаментальні основи й стан теоретико-прикладних досліджень, присвячених процесу реабілітації. Методологічну основу статті становили основоположні підходи процесу надання комплексної допомоги, основним завданням яких є психосоматичне відновлення комбатантів, з огляду на індивідуальну тактику відновлення. Методологічний інструментарій обрано відповідно до окресленої мети, специфіки об'єкта і предмета дослідження. Методи дослідження: аналіз, порівняння та узагальнення результатів наукових досліджень. Розглянуто закони України, основний поняттєво-категоріальний апарат, який використовують для визначення процесу реабілітації та її основних положень. Обґрунтовано важливість надання психологічної допомоги учасникам бойових дій, залежно від рівня впливу стресогенних чинників на особистість, оскільки перебування в умовах війни та бойові дії провокують виникнення загального дистресу. Проаналізовано засади й етапи технології надання комплексної реабілітації, ознаки якої вказують на її специфіку й суто індивідуальний підхід, що визначено одним із базових принципів ефективності. Досліджено зарубіжні програми реабілітації, серед спільних ключових аспектів яких виокремлено: комплексну фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію; профілактику депресивних епізодів, тривожних розладів, лікування та профілактику посттравматичного стресового розладу; наявність курсів професійної реінтеграції. Окреслено можливості використання наявних закордонних програм реабілітації виключно за умови врахування специфіки досвіду учасників бойових дій. Визначено ознаки ефективності процесу реабілітації учасників бойових дій, поєднані з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медико-психологічними та соціальними послугами. З'ясування концептуальних засад реабілітації учасників бойових дій дає змогу комплексно та системно дослідити наявні доробки в цьому напрямі, а також запропонувати напрями подальших наукових розвідок.

Ключові слова: психологічна допомога; реабілітація; бойовий стрес; індивідуальний підхід; програми відновлення.

Історія статті:

Отримано: 27.01.2025

Переглянуто: 25.02.2025

Прийнято: 11.03.2025

Рекомендоване посилання:

Галич М. Концептуальні засади психологічної реабілітації учасників бойових дій. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 43–51. DOI: 10.33270/03253601.5

*Відповідальний автор

© Галич М., 2025

Вступ

Психологічна реабілітація є ключовим елементом процесу відновлення учасників бойових дій, оскільки вона сприяє подоланню наслідків психотравматичних подій, формуванню механізмів адаптації та покращення загального психоемоційного стану. Важливою складовою цього процесу є науково обґрунтовані концептуальні засади, які визначають ефективні методи та підходи до надання комплексної психологічної допомоги. З початком російської збройної агресії проти суверенітету і територіальної цілісності України, що триває з 2014 року й донині вкрай актуальним стало питання реабілітації учасників бойових дій, з огляду на специфіку досвіду українців у найсерйознішій геополітичній кризі з часів Другої світової війни.

Зокрема, форми, наслідки психотравматичного стресу й основні складнощі в процесі відновного лікування комбатантів висвітлено в працях О. Блінова (2015). Крім цього, учені досліджували проблематику фізичної та медико-соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні (Salaida, & Porovuch, 2024); типові психічні розлади, що виникають під впливом травматичного стресу (Sodolevska, 2023); основні аспекти індивідуального процесу соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів і соціально психологічну реабілітацію учасників бойових дій (Petrechenko, 2024; Gulbs, & Kobets, 2021); психоедукаційні моделі в процесі психологічної реабілітації учасників бойових дій (Borysova, 2023).

Реабілітація учасників бойових дій є однією з найважливіших складових процесу їх повернення до мирного життя. Учасники бойових дій протистоять численним фізичним, психологічним і соціальним викликам, які можуть суттєво впливати на подальшу адаптацію. Тому ефективна система реабілітації має ґрунтуватися на чітких концептуальних засадах, що враховують комплексний підхід до відновлення здоров'я та працездатності.

Огляд літератури

Питанням, пов'язаним з різними аспектами психологічного впливу бойових дій, присвячено низку наукових досліджень. Визначено практичні рекомендації щодо диференційної діагностики, лікування та реабілітації хворих, які страждають на психічні розлади, пов'язані з впливом стресорів, типових для воєнного часу (Chaban, Khaustova, & Omelianovych, 2023). Досліджено наслідки бойових психічних травм під час воєнних конфліктів, вплив травматичної події, посттравматичного стресового розладу, який пов'язаний з бойовими діями (Blinov, 2015; Antonova, & Pidbutska, 2024); загальні аспекти психологічної допомоги та реабілітації учасників збройних

конфліктів і фахівців ризиконебезпечних професій (Lebedieva, Ovsianikova, & Pokhilko, 2023; Dzhyhun, Berehova, & Hlavatska, 2021). Окреслено особливості проведення реабілітаційної роботи з учасниками бойових дій (Aleshchenko, 2017; Gulbs, & Kobets, 2021). Попри наявність праць науковців, присвячених дослідженням питання реабілітації комбатантів, проблематика концептуальних засад організації та реалізації психологічної реабілітації учасників бойових дій потребує глибшого розгляду. Необхідними є додаткові дослідження теоретичних і практичних аспектів організації цієї сфери діяльності в Україні, розроблення та побудова нової, модифікованої системи.

Матеріали та методи

Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад психологічної реабілітації учасників бойових дій. Відповідно до мети окреслено завдання дослідження, які обумовили відповідні етапи опрацювання проблеми: визначити поняттєво-категоріальний апарат, який використовують у межах теми; проаналізувати стан теоретико-прикладних досліджень у системі реабілітації комбатантів; виокремити фундаментальні основи процесу реабілітації; визначити й обґрунтувати можливості використання наявних моделей психологічної реабілітації учасників бойових дій. Методологічну основу аналізу проблеми становили основоположні підходи в процесі надання комплексної допомоги, головним завданням якої є психосоматичне відновлення комбатантів, з огляду на індивідуальний чи груповий підхід. Використано такі методи дослідження: аналіз, порівняння та узагальнення результатів наукових досліджень.

Результати й обговорення

Збройні конфлікти становлять серйозну загрозу як для безпосередніх учасників бойових дій, так і для цивільного населення. Одним з очевидних наслідків є фізична та психологічна травматизація, ступінь і вияви якої можуть значно варіюватися. Тривале перебування в умовах смертельної небезпеки спричиняє розвиток негативних психічних станів і захворювань, симптоми яких можуть виявлятися в різний час і мати індивідуальні особливості. У зв'язку з цим постає необхідність розроблення та впровадження комплексних реабілітаційних заходів для учасників бойових дій, які ґрунтуватимуться на сучасних дієвих методах.

Термін «реабілітація» має багатовимірне значення, учені й міжнародні організації тлумачать його залежно від контексту (медичного, психологічного, соціального тощо). Відповідно до

визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, реабілітація – це процес, спрямований на запобігання інвалідності під час лікування захворювання та допомогу пацієнту в досягненні максимальної фізичної, психічної, професійної, соціальної та економічної повноцінності, на яку він здатний у межах наявного захворювання. Всесвітня організація охорони здоров'я тлумачить реабілітацію як комплекс заходів, які допомагають особам з обмеженими життєдіяльності підтримувати оптимальний рівень функціонування у взаємодії з навколишнім середовищем. У межах психології поняттям «реабілітація» позначають комплексний підхід до відновних проблем людської психіки. Це загальний організаційно-методологічний підхід, що охоплює найрізноманітніші аспекти психології та психотерапії, соціальної та трудової реабілітації, психо-профілактики. Реабілітація – це комплексне координування та проведення заходів соціально-правового, медичного, психологічного та професійного характеру, спрямована на максимально повне відновлення психофізичного здоров'я, працездатності й адаптивності людини в соціальному середовищі.

У розділі I Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»¹ психологічну допомогу в реабілітації визначено як діяльність, спрямовану на відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах із застосуванням методів психологічної та психотерапевтичної допомоги у формах психотерапії, психологічного консультування або першої психологічної допомоги. Психологічну допомогу в реабілітації здійснюють психологи та/або психотерапевти в складі мультидисциплінарної реабілітаційної команди.

Українські вчені та практики активно впроваджують різні методи реабілітації для учасників бойових дій. Наприклад, Ю. Л. Бриндіков (2018) досліджував використання інноваційних тренінгових методів у реабілітації учасників бойових дій, засвідчивши їх ефективність у покращенні психологічного стану ветеранів.

Умови війни залишають глибокий слід у психіці учасника бойових дій незалежно від рівня підготовки чи наявного досвіду. Психологічна реабілітація необхідна, щоб допомогти особі адаптуватися до мирного життя, подолати негативні емоційні стани й запобігти розвитку психічних розладів. Стрес стає травматичним, коли результатом дії стресора є порушення в психічній сфері, що відбувається за аналогією із

фізичними порушеннями. У цьому випадку, згідно з наявними концепціями, порушуються структура «самості», когнітивна модель світу, афективна сфера, неврологічні механізми, що управляють процесами навчання, система пам'яті, емоційні шляхи навчання. Роль стресора в таких випадках виконують травматичні події – екстремальні кризові ситуації, що мають потужний негативний наслідок, ситуації загрози життю для самого себе або значущих близьких. Такі події докорінно порушують відчуття безпеки індивіда, викликаючи переживання травматичного стресу, психологічні наслідки якого різноманітні.

О. Романенко (2024) розглядає досвід пережитих воєнних подій як той, що виходить за межі звичного досвіду особистості, яка опиняється в стані психічного виживання під впливом таких чинників: усвідомлення загрози життю (біологічний страх смерті, поранення, болю, інвалідизації); переживання психоемоційного стресу внаслідок загибелі товаришів; стан невизначеності й необхідність миттєво реагувати на раптові події в умовах дефіциту часу; блокування базисних потреб організму в повноцінному сні та харчуванні; складнощі пристосування до кліматичних і погодних умов. Бойові дії – це стресова подія виняткового характеру, що призводить до загального дистресу майже в усіх її учасників.

Під час аналізу основних засад технології надання комплексної реабілітації слід розглянути ознаки, які вказують на її специфіку й суто індивідуальний підхід. До таких ознак віднесено:

1) концептуальність – вибір конкретної технології та наукової концепції для основи комплексної реабілітації;

2) діагностика, постановка завдань і визначення кінцевого результату – психодіагностичне дослідження особистості комбатанта на первинному етапі за допомогою спеціальних методик, що дають змогу в подальшій роботі коригувати програму реабілітації, систему засобів, методів і технологій, які використовуються;

3) економічність – полягає в наданні допомоги фахівцями мультидисциплінарної команди, що забезпечують виконання програми реабілітації в чітко відведений час (строки проведення індивідуальної реабілітації визначає команда фахівців на основі психодіагностичного обстеження);

4) цілісність, чітка алгоритмізація, керованість – передбачено можливість виконання фахівцями мультидисциплінарної команди всіх положень програми реабілітації в будь-якому реабілітаційному закладі. У разі зміни стану комбатанта можлива корекція програми реабілітації.

¹ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 груд. 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

Перед початком надання психологічної допомоги в системі реабілітації учасників бойових дій слід урахувати такі положення: ситуацію, яка спричинила травматизацію особистості; ступінь впливу травмувальних факторів (отримання важких травм побратимів та їх загибель); ставлення комбатанта до ситуації, яка спричинила психотравму; мікроклімат у колективі, підрозділі, особливості міжособистісних стосунків з колегами; внутрішні переживання комбатанта стосовно зниження живої сили супротивника, перебування в полоні; організація заходів після виходу із зони бойових дій (вчасне надання психологічної допомоги комбатантам, що знижує ймовірність виникнення негативних психоемоційних станів та інших психологічних проблем, які виникають унаслідок пережитого бойового стресу); урахування соціальних, сімейних і релігійних особливостей, що відіграють важливу роль у процесі реабілітації (Halych, 2020).

Систему психологічної реабілітації реалізують поетапно. Основними її етапами є: 1) первинна психопрофілактика, яку здійснюють на етапі перед відбуванням військовослужбовців у зону бойових дій для виконання завдань за призначенням (превентивна реабілітація); 2) заходи психологічної реабілітації, що здійснюють під час виконання військовослужбовцями завдань за призначенням у районі проведення бойових дій; 3) заходи психологічної реабілітації, які здійснюють після виведення з району проведення бойових дій для їх відпочинку, доукомплектування особовим складом, відновлення бойової готовності (боездатності); 4) психологічна (медико-психологічна) реабілітація, яку проводять у лікувально-профілактичних закладах МОЗ України, що здійснюють первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу. Послуги із психологічної реабілітації надають у загальній системі, окремо або в комплексі з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медико-психологічними та соціальними послугами (Aleshchenko, 2020).

Після визначення психологічного стану комбатанта слід направити на проходження індивідуальної програми реабілітації. Програма передбачає перебування учасника бойових дій у відомчому або цивільному психіатричному стаціонарі терміном до 6 місяців з можливим призначенням медикаментозного лікування та обов'язковим відвідуванням початкової психотерапії. Якщо після визначеного терміну реабілітації (6 місяців) у стані відзначається стійка позитивна динаміка, комбатант повертається до виконання професійних обов'язків. У випадку коли після проходження програми реабілітації протягом визначеного терміну немає стійкого позитивного

ефекту, доцільно призначати подальшу реабілітацію з обов'язковим проходженням психотерапії (психотерапія є головним ефективним методом роботи з психотравмою), медикаментозного лікування (здійснюють у разі гострих негативних станів і виявів) (Halych, 2020). У реабілітаційний період психологічний супровід учасників бойових дій здійснюють за допомогою комплексу заходів, спрямованих на підтримку оптимального психоемоційного стану й визначення стійкості набутих у процесі реабілітації технік і механізмів захисту від впливу стресогенних чинників та повторного виникнення негативних психоемоційних станів.

У процесі реабілітації ефективним є психологічне консультування. Психологічне консультування учасників бойових дій та їх сімей передбачає проведення індивідуальних консультацій, метою яких є аналіз запиту, причин виникнення проблеми та шляхів її розв'язання. Поширеним запитом серед комбатантів та їх сімей є виникнення міжособистісних проблем, непорозуміння, складнощів у житті після повернення із зони ведення бойових дій (Hryniovskyi et al., 2022)

У контексті аналізу концептуальних засад реабілітації учасників бойових дій слід розглянути закордонні програми реабілітації комбатантів. Для аналізу головних засад реабілітаційних програм виокремлено: (Veterans Rehabilitation Program) Сполучені Штати Америки¹ (Site of the U.S department..., 2020); Велику Британію, зокрема Програму «Combat Stress» (Site of the Combat stress..., 2025); Австралію, а саме Програму «Veterans and Veterans Families Counselling Service» (VVCS) (Site of the Open Arms..., 2025); Ізраїль – Програму «Beit Halochem» (Site of the Beit..., 2025).

Департамент у справах ветеранів США реалізує програму реабілітації ветеранів (Veterans Rehabilitation Program), основними напрямками якої є: медична реабілітація (лікування поранень, ампутацій, протезування), психологічна підтримка (терапія ПТСП, депресії, групові й індивідуальні консультації), програми працевлаштування та професійної адаптації, а також окремі ініціативи, такі як «Wounded Warrior Project» – надає допомогу пораненим ветеранам «Vet Centers» – місця для неформальної підтримки ветеранів² (Tahan, Taheri, & Saleem, 2021).

У Великій Британії функціонує програма реабілітації для учасників бойових дій «Combat Stress». Серед основних напрямів програми виокремлено безоплатну психологічну підтримку

¹ Department of Defense instruction "Maintenance of Psychological Health in Military Operations" from November 22, 2011. No. 6490.05. Retrieved from <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/649005p.pdf>

² Там само.

ветеранів, цілодобові телефонні консультації, онлайн-курси з управління стресом, індивідуальну та групову терапію. Завданням програми є лікування посттравматичного стресового розладу, депресії та тривожних розладів, а також робота з ветеранами, які уникають традиційної медичної допомоги.

Програма «Veterans and Veterans Families Counselling Service» (VVCS), яку реалізує Департамент у справах ветеранів Австралії, охоплює психологічне консультування для ветеранів та їхніх сімей, програми лікування посттравматичного стресового розладу, хімічних і нехімічних залежностей. Окреслені напрями здійснюють у групових та індивідуальних заняттях, метою яких є розвиток спеціальних навичок самопомоги та підвищення рівня адаптивності.

В Ізраїлі реабілітаційний центр Beit Halochem у межах програми для ветеранів «Beit Halochem» надає фахову психологічну та психіатричну допомогу за напрямками когнітивно-поведінкової терапії, соціальної адаптації через спільні заходи та навчальні курси, а також фізичної реабілітації через спорт (паралімпійські програми). Особливість програми полягає в орієнтуванні на родинну підтримку та розширені спортивні й культурні програми.

У всіх розглянутих програмах реабілітації комбатантів можна виокремити кілька спільних ключових аспектів:

1) усі програми охоплюють фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію. Ветерани отримують не лише медичну допомогу, а й підтримку у психологічному відновленні та поверненні до цивільного життя;

2) у більшості програм увагу зосереджено на лікуванні посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів та інших ментальних проблем. Ветеранам надають доступ до психотерапії, групової та індивідуальної підтримки;

3) програми спрямовані на повернення ветеранів до мирного життя шляхом: професійної реінтеграції (курси перекваліфікації, сприяння працевлаштуванню), освітніх ініціатив (навчання нових навичок, розвиток лідерських рис), групової підтримки (створення ветеранських спільнот, робота з родинами);

4) програми пропонують гнучкі формати допомоги, такі як безоплатні консультації (як у Великій Британії та Австралії), цілодобові гарячі лінії, персоналізовані плани реабілітації;

5) більшість програм охоплюють підтримку сімей ветеранів, адже родина відіграє ключову роль у відновленні військових після бойового досвіду.

У межах аналізу основних компонентів програм реабілітації учасників бойових дій слід зазначити, що принципи надання фахової допомоги є базовими, а її реалізація – комплексною, але їх інтеграція в систему реабілітації для учасників бойових дій України є питанням відкритим. Умови ведення бойових дій, психологічний та загальносоціальний вплив російського вторгнення та територію України суттєво ускладнює інтеграцію типових закордонних програм реабілітації, які стають можливими тільки за умови врахування специфіки досвіду українців у найсерйознішій геополітичній кризі з часів Другої світової війни та найбільшій трагедії ХХІ століття.

У праці Б. Ткача та В. Лунова (2022) «Бригадна модель надання комплексної психологічної допомоги постраждалим українцям в умовах повномасштабного російського вторгнення» виокремлено низку ключових проблемних питань щодо організації та здійснення психологічної допомоги в системі реабілітації. Зокрема, зауважено, що в умовах стрімкого зростання психічних і поведінкових розладів, спричинених російським вторгненням, система надання психіатричної допомоги та відомчих психологічних послуг виявилася такою, принаймні на перших етапах, за якої усталені моделі оцінки та втручання потребують перегляду.

Загалом зазначену проблему можна пояснити такими факторами: неготовність професійних психіатричних служб в Україні до раптового й масового запиту; відсутність єдиної державної психологічної служби як окремого закладу (наявні лише відомчі психологічні служби, що звууче перелік їх діяльності виключно в межах певного скупчення громадян і відповідно до основного виду діяльності установи, у якій вони функціонують (наприклад, служба при МВС України); значна частина психодіагностичних засобів, які використовують в Україні, мають іншомовне походження без відповідної мовної адаптації, що суперечить державній політиці України щодо функціонування державної мови (Tkach, & Lunov, 2022; Markova et al., 2022).

У межах аналізу літературних джерел, законів і нормативних актів виокремлено основні ознаки ефективності процесу реабілітації учасників бойових дій, таких як: комплексність – основна характеристика ефективного психологічного впливу, охоплює методики всіх типів реадaptaції, вибір яких здійснюють відповідно до проблемної ситуації; комплексний підхід повинен відповідати загальній логіці надання допомоги, з огляду на психологічний і загальний стан психіки учасника бойових дій; перманентність – ознака якісно сформованої системи реабілітаційного впливу на особистість комбатанта (не передбачає постійної

присутності психолога в житті комбатанта; робота психолога спрямована на створення сприятливих умов для особистості, мотивування в подальшій роботі зі спеціалістом); гарантованість – виконання всіх завдань з боку держави, зокрема в секторі реадaptaції (це положення пов'язано з можливістю практичного доступу до інструментарію здійснення поставлених завдань, з огляду на нормативну доступність); професійність – одним з основних чинників успішної реабілітації комбатанта є особистість професіонала, який здійснює відповідні впливи; залучення до процесу реабілітації спеціалістів різних профілів, з огляду на певні вимоги відповідної форми освіти та кваліфікації; наявність вузькоспеціалізованих знань, досвіду роботи та практичних навичок.

Висновки

У процесі дослідження було визначено основні концептуальні засади психологічної реабілітації, що передбачають комплексний підхід, який поєднує медичну, психотерапевтичну, соціальну та професійну допомогу. На підставі аналізу літературних джерел впливає, що в умовах сьогодення значною є кількість міжнарод-

них реабілітаційних програм для комбатантів, які враховують найсучасніші методи психологічної допомоги, такі як когнітивно-поведінкова терапія, психоедукація, арттерапія, соціальна підтримка та сімейне консультування. Водночас в Україні система реабілітації ветеранів потребує вдосконалення та адаптації міжнародного досвіду відповідно до специфіки бойового досвіду учасників бойових дій в російсько-українській війні. Критично важливими залишаються питання розбудови єдиної державної системи психологічної реабілітації, забезпечення доступу до якісних психодіагностичних і терапевтичних методик, а також розширення спектру послуг, які надають ветеранам та їхнім сім'ям. Успішна інтеграція учасників бойових дій у суспільство є не лише особистим викликом для кожного ветерана, а й важливим фактором суспільної безпеки й стабільності. Подальші дослідження у сфері психологічної реабілітації мають бути зосереджені на розробленні національних моделей допомоги комбатантам, удосконаленні законодавчої бази та створенні ефективних мультидисциплінарних підходів, що сприятимуть відновленню та адаптації учасників бойових дій.

References

- [1] Aleshchenko, V. (2017). Theoretical and practical aspects of psychological rehabilitation of military personnel in combat conditions and after combat. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Military Special Sciences"*, 2(37), 6-12. Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%E2%84%96%202_37_%202017.pdf
- [2] Aleshchenko, V. (2020). Psychological rehabilitation of combatants: theoretical and methodological substantiation of the model. *Psychological Journal*, 3, 1-15. Retrieved from <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195935>
- [3] Antonova, V., & Pidbutska, N. (2024). Psychology of combat mental trauma. *Theory and Practice of Social Systems Management*, 1, 3-13. DOI: 10.20998/2078-7782.2024.1.01
- [4] Blinov, O. (2015). Theoretical concepts and practical achievements of psychological rehabilitation of wounded combatants. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 739, 7-17. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f104a554-7a54-474f-9938-39d7a62299fa/content>
- [5] Borysova, O.O. (2023). Psychoeducational models in the process of psychorehabilitation of combatants: Concept and functions, example. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Psychology"*, 3, 7-12. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2023.3.1
- [6] Bryndikov, Yu.L. (2018). Methodological approaches to modeling the system of organizing comprehensive rehabilitation of military personnel participating in hostilities. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series "Pedagogy. Social Work"*, 1, 29-32. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2018_1_7
- [7] Chaban, O.S., Khaustova, O.O., & Omelianovych, V.Yu. (2023). *Wartime mental disorders*. Kyiv: Medknyha. Retrieved from <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/11213/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%83%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83.pdf>
- [8] Dzhynun, L., Berehova, N., & Hlavatska, N. (2021). Features and current state of psychological rehabilitation of military personnel after service in combat conditions. *Psychology Travelogs*, 2, 57-73. DOI: 10.31891/pt-2021-2-6

- [9] Gulbs, O., & Kobets, A. (2021). Social-psychological rehabilitation of participants of combat. *Psychological Journal*, 7, 100-1006. DOI: 10.31499/2617-2100.7.2021.237166
- [10] Halych, M.Yu. (2020). *Peculiarities of the dynamics of emotional states of police officers participating in the joint forces operation during the rehabilitation period* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine). Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0310449c-2d4a-4e04-a6ec-7c5494502d35/content>
- [11] Hrynzovskiyi, A.M., Bielai, S.V., Kernickyi, A.M., Pasichnik, V. I., Vasishev, V.S., & Minko, A.V. (2022). Medical, social and psychological aspects of assisting the families of the military personnel of Ukraine who performed combat tasks in extreme conditions. *Wiadomości Lekarskie*, 75(1), 310-317. DOI: 10.36740/WLEK202201228
- [12] Lebedieva, S.Y., Ovsianikova, Y.O., & Pokhilko, D.S. (2023). The psychological support and rehabilitation of specialized personnel in risky and dangerous professions: A global experience. *Habitus*, 45, 139-145. DOI: 10.32782/2663-5208.2023.45.23
- [13] Markova, M.V., Aliieva, T.A., Markov, A.R., Korop, O.A., Lisovaya, E.V., Babych, V.V., & Vyazmitinova, S.O. (2022). Disorders of adaptation of combatants and their medical and psychological rehabilitation at the sanatorium stage of treatment. *Wiadomosci lekarskie*, 75(2), 444-450. DOI: 10.36740/WLek202202121
- [14] Petrechenko, S. (2024). Analysis of the individual process of socio-psychological adaptation of seriously wounded combatants. *Psychology Travelogs*, 4, 6-14. DOI: 10.31891/PT-2024-4-1
- [15] Romanenko, O. (2024). Organizational and methodological principles of providing psychological assistance to combatants. *Юридична психологія*, 34(1), 18-25. DOI: 10.33270/03243401.18
- [16] Salaida, I.M., & Popovych, D.V. (2024). Psychogenic factor as an important tool in the physical rehabilitation of combatants: experience and prospects. *Bulletin of social hygiene and health care organization of Ukraine*, 4, 42-46. DOI: 10.11603/1681-2786.2023.4.14425
- [17] Site of the Beit Halochem UK Rehabilitating wounded veterans. (2025). (n.d.). Retrieved from <https://bhuk.org/>
- [18] Site of the Combat stress for veterans mental health. (2025). (n.d.). Retrieved from <https://combatstress.org.uk/>
- [19] Site of the Open Arms - Veterans & Families Counselling. (2025). (n.d.). Retrieved from <https://www.openarms.gov.au/>
- [20] Site of the U.S department of veterans affairs. (2020). (n.d.). Retrieved from <https://www.va.gov/>
- [21] Sodolevska, V. (2023). Issues of mental health due to the state of war in Ukraine. *Psychosomatic Medicine and General Practice*, 7(2). DOI: 10.26766/PMGP.V7I2.39494
- [22] Tahan, M., Taheri, H., & Saleem, T. (2021). Review of psychological trauma: theory, practice, policy and research. *Rivista di psichiatria*, 56(2), 64-73. DOI: 10.1708/3594.35764
- [23] Tkach, B., & Lunov, V. (2022). The brigade model of providing comprehensive psychological assistance to affected ukrainians in the conditions of a full-scale russian invasion. *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/SSRN.4266123

Список використаних джерел

- [1] Алещенко В. Теоретичні та практичні аспекти психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах бойової обстановки та після бою. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Військово-спеціальні науки»*. 2017. Вип. 2 (37). С. 6–12. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2435/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%E2%84%96%202_37_%202017.pdf
- [2] Алещенко В. Психологічна реабілітація учасників бойових дій: теоретико-методологічне обґрунтування моделі. *Психологічний журнал*. 2020. № 3. С. 1–15. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195935>
- [3] Antonova V., Pidbutska N. Psychology of combat mental trauma. *Theory and Practice of Social Systems Management*. 2024. No. 1. P. 3–13. DOI: 10.20998/2078-7782.2024.1.01
- [4] Блінов О. Теоретичні уявлення та практичні здобутки психологічної реабілітації поранених комбатантів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. № 739. С. 7–17. URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f104a554-7a54-474f-9938-39d7a62299fa/content>
- [5] Борисова О. О. Психоедукаційні моделі в процесі психореабілітації учасників бойових дій: Поняття та функції, приклад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2023. № 3. С. 7–12. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2023.3.1

- [6] Бриндіков Ю. Л. Методологічні підходи до моделювання системи організації комплексної реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2018. Вип. 1. С. 29–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2018_1_7
- [7] Чабан О. С., Хаустова О. О., Омелянович В. Ю. Психічні розлади воєнного часу : монографія. Київ : Медкнига, 2023. 232 с. URL: <http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/11213/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%83%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%83.pdf>
- [8] Джигун Л., Берегова Н., Главацька Н. Особливості і сучасний стан психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. *Psychology Travelogs*. 2021. № 2. С. 57–73. DOI: 10.31891/pt-2021-2-6
- [9] Gulbs O., Kobets A. Social-psychological rehabilitation of participants of combat. *Psychological Journal*. 2021. No. 7. P. 100–1006. DOI: 10.31499/2617-2100.7.2021.237166
- [10] Галич М. Ю. Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія.». Київ, 2020. 207 с. URL: <https://elar.navy.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0310449c-2d4a-4e04-a6ec-7c5494502d35/content>
- [11] Hrynzovskyi A. M., Bielai S. V., Kernickyi A. M., Pasichnik V. I., Vasishev V. S., Minko A. V. Medical, social and psychological aspects of assisting the families of the military personnel of Ukraine who performed combat tasks in extreme conditions. *Wiadomości Lekarskie*. 2022. No. 75 (1). P. 310–317. DOI: 10.36740/WLEK202201228
- [12] Lebedieva S. Y., Ovsianikova Y. O., Pokhilko D. S. The psychological support and rehabilitation of specialized personnel in risky and dangerous professions: A global experience. *Habitus*. 2023. No. 45. P. 139–145. DOI: 10.32782/2663-5208.2023.45.23
- [13] Markova M. V., Aliieva T. A., Markov A. R., Korop O. A., Lisovaya E. V., Babych V. V., Vyazmitinova S. O. Disorders of adaptation of combatants and their medical and psychological rehabilitation at the sanatorium stage of treatment. *Wiadomosci lekarskie*. 2022. Vol. 75, Issue 2. P. 444–450. DOI: 10.36740/WLek202202121
- [14] Петреченко С. Аналіз індивідуального процесу соціально-психологічної адаптації важкопоранених комбатантів. *Psychology Travelog*. 2024. № 4. С. 6–14. DOI: 10.31891/PT-2024-4-1
- [15] Romanenko O. Organizational and methodological principles of providing psychological assistance to combatants. *Ūridična psihologijâ*. 2024. Vol. 34, Issue 1. P. 18–25. DOI: 10.33270/03243401.18
- [16] Салайда І. М., Попович Д. В. Психогенний чинник як важливий інструмент у фізичній реабілітації комбатантів: досвід та перспективи. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. № 4. С. 42–46. DOI: 10.11603/1681-2786.2023.4.14425
- [17] *Beit Halochem UK Rehabilitating wounded veterans* : [site]. 2025. URL: <https://bhuk.org/>
- [18] *Combat stress for veterans mental health* : [site]. 2025. URL: <https://combatstress.org.uk/>
- [19] *Open Arms – Veterans & Families Counselling* : [site]. 2025. URL: <https://www.openarms.gov.au/>
- [20] *VA U.S Department of Veterans Affairs* : [site]. 2020. URL: <https://www.va.gov/>
- [21] Sodolevska V. Issues of mental health due to the state of war in Ukraine. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2023. Vol. 7, Issue 2. DOI: 10.26766/PMGP.V7I2.394
- [22] Tahan M., Taheri H., Saleem T. Review of psychological trauma: theory, practice, policy and research. *Rivista di psichiatria*. 2021. Vol. 56, Issue 2. P. 64–73. DOI: 10.1708/3594.35764
- [23] Tkach B., Lunov V. The brigade model of providing comprehensive psychological assistance to affected ukrainians in the conditions of a full-scale russian invasion. *SSRN Electronic Journal*. 2020. DOI: 10.2139/SSRN.4266123

HALYCH Maryna

Doctor of Philosophy in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3690-4402>

Conceptual Principles of Psychological Rehabilitation of Combat Participants

Abstract. The relevance of the study is due to the need to determine the basic principles of organizing and providing psychological assistance in the process of rehabilitation of combatants for further optimization of measures to preserve mental health. The purpose of the article is to determine the conceptual principles of psychological rehabilitation of combatants. Depending on this, the fundamental foundations and the state of theoretical and applied research on the rehabilitation process are determined. The methodological basis of the article is the fundamental approaches to the process of providing comprehensive assistance, the main task of which is the psychosomatic recovery of combatants, taking into account individual recovery tactics. The methodological tools are selected in accordance with the outlined goal, the specifics of the object and subject of the study. Research methods are analysis, comparison and generalization of the results of scientific research. The main conceptual and categorical apparatus, the laws of Ukraine used to define the rehabilitation process and its main provisions are considered. The importance of providing psychological assistance to combatants has been determined, depending on the level of influence of the stress factor on the personality, since being in war conditions and combat actions provoke the emergence of general distress. The principles and stages of the technology of providing comprehensive rehabilitation have been analyzed, the features of which indicate its specificity and a purely individual approach, which is defined as one of the basic principles of effectiveness. Foreign rehabilitation programs have been considered, among the common key aspects of which are identified: comprehensive physical, psychological and social rehabilitation; prevention of depressive episodes, anxiety disorders, treatment and prevention of post-traumatic stress disorder; availability of professional reintegration courses. The possibilities of using existing foreign rehabilitation programs are described exclusively on the condition of taking into account the specificity of the experience of combatants. Signs of the effectiveness of the rehabilitation process of combatants in combination with other health, physical education and sports, sanatorium and resort, medical and psychological and social services have been identified. The definition of the conceptual principles of the rehabilitation of combatants allows for a comprehensive and systematic study of existing achievements in this area and also to identify areas for further scientific exploration.

Keywords: psychological assistance; rehabilitation; combat stress; individual approach; recovery programs.

DOI: 10.33270/03253601.6

УДК [159.9:34]:[351.74+355](477)

ФІЛОНЕНКО Володимир*

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2662-1705>

Ставлення до права і соціальний інтелект персоналу сил безпеки та оборони

Анотація. Актуальність теми обумовлена необхідністю дослідження особистісних трансформацій військовослужбовців у сучасних екстремальних умовах для подальшого пошуку дієвих засобів і наукових методів подолання негативного впливу війни та розроблення заходів збереження психічного здоров'я комбатантів. Мета цієї статті полягає в емпіричному вивченні взаємозв'язків складових соціального інтелекту та видів ставлення до права в персоналу сил безпеки й оборони у воєнний період. Відповідно до мети проаналізовано стан зарубіжних і вітчизняних досліджень девіантної поведінки військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Крім того, досліджено роль соціально-емоційної компетентності особистості в подоланні особистих і професійних викликів. Проведено емпіричне дослідження взаємозв'язків складових соціального інтелекту з видами ставлення до права комбатантів – правопорушників і таких, що не вчиняли правопорушення (група норма). Методологію дослідження становили методика «Ставлення до права», розроблена Д. С. Безносомим, і методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда. Встановлено, що у військовослужбовців, які не вчиняли правопорушень, у разі підвищення здатності вибудовувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети, розвиненого вміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії та знання правил, які регулюють поведінку людей, підвищується позитивне ставлення до права, відчуття соціальної цінності права. Визначено, що з підвищенням здатності до розуміння інших актуалізуються сумніви щодо ефективності або справедливості правової системи. У цій групі визнання авторитету правової системи в суспільстві, переконання щодо здатності правової системи змінити суспільство не виявлено взаємозв'язків із жодною складовою соціального інтелекту. У військовослужбовців, які вчиняли правопорушення, за умови підвищеної здатності вибудовувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети підвищується імовірність нехтування правовими нормами, нав'язування своєї волі іншим, створення та встановлення власних правил поведінки. Виявлено, що в групі правопорушників з посиленням здатності до розуміння інших посилюються сумніви щодо ефективності або справедливості правової системи. З'ясовано, що в цій групі з підвищенням здатності до розуміння змін у вербальних реакціях людини, потреби впливати на інших посилюється бажання до свідомого заперечення ролі права в суспільстві, переконання в необов'язковості правових регламентів, можливості нав'язування своєї волі іншим. З підвищенням здатності до передбачення поведінки людини загострюється негативне ставлення до права, заперечення його соціальної цінності та послаблюється відчуття права як об'єкта сліпого поклоніння. У групі військовослужбовців, які вчиняли правопорушення, виявлено певну віддаленість позитивного ставлення до права від уміння розуміти наміри, відчуття та емоційні стани інших за вербальними і невербальними виявами.

Ключові слова: право; військовослужбовець; комбатант; соціальний інтелект; девіантна поведінка; персонал сил безпеки та оборони; соціально-емоційна компетентність.

Історія статті:

Отримано: 24.01.2025

Переглянуто: 20.02.2025

Прийнято: 18.03.2025

Рекомендоване посилання:

Філоненко В. Ставлення до права і соціальний інтелект персоналу сил безпеки та оборони. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 52–60. DOI: 10.33270/03253601.6

*Відповідальний автор

© Філоненко В., 2025

Вступ

Війна зі значними людськими втратами й особистісними драмами фундаментально трансформувала ставлення людей до системи потреб, поняття справедливості та гуманності, розуміння доцільності й необхідності тощо. Безмірна жорстокість ворога (розстріли мирного населення, катування військовополонених, убивства й насильство щодо дітей тощо) кардинально змінила світосприйняття і правосприйняття українців. Суттєво змінилися уявлення про допустиме й недопустиме на війні, сприйняття злочину і покарання.

Учені обстоюють думку, що під впливом екстремальних екзистенційних випробувань на полі бою у військовослужбовців відбуваються трансформації в сприйнятті правових норм. Переважна більшість науковців відхилення від правової поведінки військовослужбовців аналізують у семантичному полі таких понять, як правова культура, правосвідомість, військова дисципліна тощо.

Проблему вивчення, запобігання та подолання злочинності в Збройних силах України активно вивчають вітчизняні дослідники. Вплив бойової травматизації на ставлення військовослужбовців до права висвітлювали у своїх наукових працях О. М. Кокун (2019), О. С. Колесніченко (2017), І. І. Приходько (2018) D. W. Holowka (2012), J. M. Currier, M. Holland (2015).

Глибинні зміни в особистості військово-службовця, які відбуваються під час бойових дій, здебільшого виявляються незворотними. Участь у війні спричиняє комплекс негативних наслідків. Стрес може стати травматичним і призвести до поведінкових девіацій, коли вплив стресора призводить до порушення у психічній сфері, подібно до фізичних ушкоджень. Подолати й нівелювати вплив стресорів військовослужбовець може різними способами, використовуючи власні здібності, уміння та знання, чільне місце серед яких посідає соціально-емоційна компетентність (СЕК).

Р. Терехін, А. Турчін (2023) досліджували вплив соціального інтелекту й інтелектуальних здібностей у військовослужбовців на формування їх готовності до виконання службово-бойових завдань. Отримані результати засвідчують, що розвиток соціального інтелекту й інтелектуальних здібностей військовослужбовців дає змогу суттєво скоротити терміни формування їхньої психологічної готовності до виконання службово-бойових завдань.

Соціально-емоційна компетентність є однією з основних в успішності вищої військової освіти. Соціально-емоційна компетентність є продуктом емоційного та соціального навчання, що забезпечує самооптимізацію та професійну діяльність. Суб'єкти з високим рівнем СЕК мають перевагу в подоланні особистих і професійних викликів (Nāhāianua, & Manasia, 2014). Емоційний інтелект має вирішальне значення для підтримання

особистих стосунків, пошуку шляхів розв'язання конфліктів, забезпечення взаємного емоційного задоволення та сприяння загальному добробуту (Batool, & Khalid, 2012; Malouff, Schutte, & Thorsteinsson, 2014). Розвинутий соціальний інтелект, який належить до структури емоційного інтелекту, сприяє психоемоційній стійкості особистості під час різних типів стресу (Liu, & Boyatzis, 2021).

Питання щодо ролі соціально-емоційної компетентності в поведінці військовослужбовців потребує додаткового дослідження, тому мета цієї статті – емпірично встановити особливості кореляційних зв'язків компетенцій соціального інтелекту й видів ставлення до права в працівників сил безпеки та оборони.

Огляд літератури

Вивчення причин і передумов злочинності серед військовослужбовців привертало увагу дослідників з різних напрямів. Після початку збройної агресії в Україні з'явилися результати наукових досліджень, які присвячені вивченню руйнівного впливу бойових дій на психіку людей, на зміни у їх ставленні до моральних та правових норм і законів.

Нормальною в бойовій обстановці вважають поведінку, здійснювану в правовому просторі, що орієнтована на основні моральні настанови воєнного часу, не вносить дезорганізацію в діяльність колективу та не ставить під загрозу життя та здоров'я суб'єкта поведінки й побратимів (Kovalenko, 2024).

На думку А. Пащенко (2023), стан злочинності, правопорушень і військової дисципліни у військах України, а також ефективне та своєчасне виконання поставлених військам завдань нерозривно пов'язане з рівнем правової культури та правового виховання особового складу.

Негативна спрямованість і стереотипи анти-правової поведінки можуть бути сформовані й у процесі службово-бойової діяльності. Це можуть бути завищена самооцінка, відмова від визнання власних помилок командиром, приховування порушень, вчинених побратимами, грубість і хамство, негативне ставлення до правових вимог, неповага до власної професії. У період збройних конфліктів, революцій та інших суспільних і державних потрясінь відбувається деформація як правосвідомості, так і світосприйняття, суспільних та індивідуальних цінностей, принципів взаємодії індивідів у суспільстві. За таких суспільних потрясінь демократичні принципи та захист основних прав і свобод людини стають другорядними. Норми моралі поступаються місцем інстинкту само-збереження (Senko, 2005).

В умовах ведення бойових дій значно підвищується ступінь індивідуального поведінкового вибору військовослужбовця, а за таких умов питання правової культури та свідомості людей у

військовій сфері набувають особливої значущості. Такі особливості несення служби, як підвищена відповідальність, значні моральні та фізичні навантаження, віддаленість місць дислокації, сприяють процесам спотворення правової свідомості (Buhaiev, 2002).

Також травматичні події можуть підвищити ризик виникнення безлічі психологічних проблем, таких як посттравматичний стресовий розлад, гострий стресовий розлад, депресія, тривожність, генералізований тривожний розлад і зловживання психоактивними речовинами та інших видів девіантної поведінки (Kessler et al., 1995).

Оскільки люди заражають один одного стресом через емоційне зараження, здатність кожної людини керувати власними емоціями, а також емоціями інших людей та їхніми стосунками стає ключем до збереження здоров'я (Кау, & Merlo, 2020). Ці здібності називають емоційним і соціальним інтелектом. На рівні рис це особисті схильності, але на поведінковому рівні це моделі поведінки, які є компетенціями емоційного та соціального інтелекту (Boyatzis, 2018).

Згідно з теорією множинного інтелекту Говарда Гарднера, соціальний інтелект («міжособистісний інтелект») є окремим від емоційного («внутрішньоособистісного інтелекту»), проте доповнює його, і потрібні обидві моделі, щоб зрозуміти себе і взаємодію з іншими. Соціально-емоційний інтелект є предиктором задоволеності життям, ментального та психічного здоров'я з позицій позитивної взаємодії з іншими. Завдяки таким компетенціям, як внутрішньо-особистісні/міжособистісні навички взаємодії, прийняття рішень, самовираження, самоучасть і навички управління стресом, люди спонукають себе до розвитку адаптивних стратегій для успішного подолання викликів, що забезпечує особисту й міжособистісну продуктивність та успіх (Buzenco, 2021).

Соціальний інтелект (CI) є здатністю розуміти почуття, думки й поведінку людей, включно із самим собою, і діяти відповідно на основі цього розуміння. Тобто CI стосується здатності людини читати інших людей і розуміти їхні наміри й мотиви, створюючи міцні людські зв'язки. Коли люди встановлюють ці зв'язки, вони краще підготовлені до адаптації до нових ситуацій або прийняття альтернативних курсів дій на основі різних ситуативно залежних змінних. Такий елемент соціального інтелекту, як знання соціальних ролей, правил і сценаріїв, що також відомий як «гра в гру», має на увазі дотримання неписаних правил або норм, що регулюють взаємодію людей один з одним у соціальних або групових умовах.

Тому можна припустити, що рівень соціально-емоційної компетентності особистості впливає на прийняття нею рішень, дотримання правил взаємодії з оточенням і виконання норм права. Важливу роль відіграє також досвід, який

воїни мали до служби та в мирному житті. Умови служби та участь у бойових діях по-різному впливають на поведінку військовослужбовців, змінюючи їх світосприйняття.

У певних випадках джерелом правової деформації може бути правовий інфантилізм, який виявляється у відсутності комплексу правових знань або їх недостатності, що призводить до появи негативних наслідків. Правовий інфантилізм своєю чергою впливає на виникнення правового нігілізму, ознаками якого є або неприйняття правової дійсності, або ігнорування законодавства і правових норм загалом (Skurikhin, 2014).

Правовий нігілізм серед військовослужбовців може виникати як до початку служби, так і під час виконання службово-бойової діяльності (Kovalenko, 2024).

Відомі такі його вияви, як завищена самооцінка та відмова від визнання власних помилок з боку командира, приховування порушень, учинених побратимами, грубість і хамство, нехтування правовими вимогами тощо.

Отже, численні дослідження цієї проблеми зосереджені на вивченні окремих аспектів психіки, зокрема негативних психоемоційних станів і поведінкових виявів. В умовах сьогодення нагальним є пошук засобів і методів їх подолання та запобігання.

Матеріали та методи

Для досягнення мети було використано такі методики:

1. «Ставлення до права», розроблена Д. С. Безнососовим і спрямована на виявлення різних типів ставлення до права. Можна виокремити нормальне ставлення до права (правова толерантність) і деформоване (правова інтолерантність). До переліку типів ставлення до права належить правовий реалізм, що характеризує позитивне ставлення до права; людина з таким ставленням характеризується нормальною правосвідомістю та позитивною оцінкою законодавства. За правового реалізму відбувається визнання права як головного регулятора поведінки в суспільстві, люди поважають правові норми, процеси й інституції, навіть якщо вони не завжди погоджуються з усіма аспектами цієї системи. Деформоване ставлення до права розподіляється на такі типи: правовий скептицизм, правовий конформізм, правовий цинізм, правовий фетишизм, правовий інфантилізм, правовий ідеалізм і правовий нігілізм (Kovalenko, 2024).

2. Методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда. Цей інструмент надає можливість виявити здатність людини розуміти наміри, почуття та емоційні стани інших через вербальні й невербальні сигнали. Це сприяє оцінці міжособистісних взаємодій, розумінню інших людей та прогнозуванню їх поведінки. Методика вивчення соціального інтелекту

Дж. Гілфорда розроблена у співавторстві з М. Саллівеном і розрахована на віковий діапазон досліджуваних, починаючи з 9 років. Стимульний матеріал становить набір із чотирьох тестових зошитів. До складу тесту входять: 1-й субтест – «Історії із завершенням», 2-й субтест – «Групи експресії», 3-й субтест – «Вербальна експресія», 4-й субтест – «Історії з доповненням». Методика є проєктивною, ґрунтується на малюнковому стимульному матеріалі та надає можливість виявити особливості розвитку соціального інтелекту як інтегральної характеристики особистості, визначати особливості розвитку окремих сторін соціального інтелекту особистості (Kozliakovskiy, 2004).

Для математико-статистичної обробки результатів використано коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена.

Емпіричну базу дослідження сформували військовослужбовці, які брали участь у бойових діях, загалом – 127 осіб. Перша група – військовослужбовці, які не вчиняли правопорушень, – 68 осіб; друга група – військовослужбовці, які вчиняли правопорушення, – 59 осіб. Усі досліджувані – чоловіки віком від 25-ти до 55 років.

Результати й обговорення

Результати вивчення взаємозв'язків між видами ставлення до права зі складовими соціального інтелекту у військовослужбовців, які не вчиняли правопорушень, представлено в табл. 1, у військовослужбовців, які вчиняли правопорушення, представлено в табл. 2.

Таблиця 1

Взаємозв'язки видів ставлення до права зі складовими соціального інтелекту у військовослужбовців, які не вчиняли правопорушення (г)

Субтести/шкали	Історії із завершенням	Групи експресії	Вербальна експресія	Історії з доповненням
Правовий реалізм	0,261*	0,198	0,274*	0,305*
Правовий скептицизм	0,126	0,341**	0,208*	0,172
Правовий конформізм	0,151	0,188	0,204	0,175
Правовий цинізм	0,223	0,195	0,182	-0,261*
Правовий фетишизм	0,165	0,184	0,197	0,181
Правовий інфантилізм	0,169	0,179	-0,241*	0,166
Правовий ідеалізм	0,142	0,157	0,160	0,158
Правовий нігілізм	-0,304*	0,231	0,185	-0,286*

Примітка: * – рівень значущості $p \leq 0,05$, ** – рівень значущості $p \leq 0,01$

З даних, представлених у таблиці, можна встановити, що між субтестом «Історії із завершенням» наявний значущий додатний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий реалізм» ($r = 0,261$, $p \leq 0,05$) та значущий від'ємний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий нігілізм» ($r = -0,304$, $p \leq 0,05$). Це дає змогу стверджувати, що у військовослужбовців, які не вчиняли правопорушень, за умови підвищення здатності вибудовувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети, уміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії та знання нормативно-рольових моделей, правил, які регулюють поведінку людей, посилюється позитивне ставлення до права, правових норм й інституцій, визнання права як головного регулятора поведінки в суспільстві. Одночасно в досліджуваних підвищується відчуття соціальної цінності права та його можливість бути ефективним інструментом регулювання суспільних відносин.

Субтест «Групи експресії» має значущий додатний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий скептицизм» ($r = 0,341$, $p \leq 0,01$). Зазначене засвідчує, що з посиленням чуттєвості до невербальної експресії, здатності до розуміння інших у досліджуваних актуалізуються сумніви щодо ефективності або справедливості правової системи, відчуття, що судова система не завжди працює справедливо або незалежно.

Між субтестом «Вербальна експресія» виявлено значущий додатний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий реалізм» ($r = 0,274$, $p \leq 0,05$), «Правовий скептицизм» ($r = 0,208$, $p \leq 0,05$), значущий від'ємний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий інфантилізм» ($r = -0,241$, $p \leq 0,05$). У досліджуваних цієї групи з підвищенням здатності розуміти зміни значення схожих вербальних реакцій людини залежно від контексту, інтересу до соціальних проблем, потреби впливати на інших посилюється позитивне ставлення до

права, правових норм й інституцій, визнання права як головного регулятора поведінки в суспільстві, а також відчуття, що судова система не завжди працює справедливо або незалежно, послаблюється ставлення до норм права й усієї правової системи, що нібито в суспільстві можна спокійно жити без проблем, не знаючи та не цікавлячись правом.

Субтест «Історії з доповненням» має значущий додатний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий реалізм» ($r = 0,305$, $p \leq 0,05$), значущий від'ємний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий цинізм» ($r = -0,261$, $p \leq 0,05$) і шкалою «Правовий нігілізм» ($r = -0,286$, $p \leq 0,05$). Це засвідчує, що під час підвищення здатності успішно передбачати подальшу поведінку людини, відшукувати причини певної поведінки, уміння орієнтуватися в невербальних реакціях людини, а також нормах і правилах, що регулюють поведінку в суспільстві в досліджуваних посилюється позитивне ставлення до права, правових норм й інституцій, визнання права як головного регулятора поведінки в суспільстві, послаблюється бажання заперечити роль права в суспільстві, умисного порушення його норм, встановлювання власних правил поведінки, непокори загальноприйнятим правовим нормам, а також бажання заперечувати будь-яку

соціальну цінність права та його можливість виконувати роль ефективного інструменту регулювання суспільних відносин.

Слід зазначити, що в цій групі не було визначено жодного значущого взаємозв'язку між такими видами ставлення до права, як «Правовий конформізм», «Правовий фетишизм» і «Правовий ідеалізм», і всіма складовими соціального інтелекту, що свідчить про певну віддаленість у військовослужбовців, які не вчиняли правопорушень, визнання авторитету правової системи в суспільстві, розгляду права як об'єкта сліпого поклоніння, переконання, що лише правова система здатна змінити суспільство від:

- уміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії та знання нормативно-рольових моделей, правил, які регулюють поведінку людей;

- здатності читати невербальні сигнали іншої людини, усвідомлювати їх і порівнювати з вербальними сигналами;

- тенденції до психологічної близькості в спілкуванні, інтересу до соціальних проблем, потреби впливати на інших;

- уміння орієнтуватися в невербальних реакціях людини, а також нормах і правилах, що регулюють поведінку в суспільстві.

Таблиця 2

Взаємозв'язки видів ставлення до права зі складовими соціального інтелекту у військовослужбовців, які вчиняли правопорушення (r)

Субтести/шкали	Історії із завершенням	Групи експресії	Вербальна експресія	Історії з доповненням
Правовий реалізм	0,174	0,202	0,218	0,185
Правовий скептицизм	0,295*	0,311*	0,233	0,221
Правовий конформізм	0,187	0,176	0,182	0,241
Правовий цинізм	0,277*	0,221	0,319*	0,163
Правовий фетишизм	0,181	0,195	0,193	-0,275*
Правовий інфантилізм	0,224	0,183	0,231	0,250
Правовий ідеалізм	0,187	0,225	-0,304*	-0,362**
Правовий нігілізм	0,242	0,186	0,229	0,289*

Примітка: * – рівень значущості $p \leq 0,05$, ** – рівень значущості $p \leq 0,01$

На підставі даних, представлених у табл. 2, доходимо висновку, що між субтестом «Історії із завершенням» є значущий додатний взаємозв'язок зі шкалами «Правовий скептицизм» ($r = 0,295$, $p \leq 0,05$) і «Правовий цинізм» ($r = 0,277$, $p \leq 0,05$). Зазначене засвідчує, що у військовослужбовців, які вчиняли правопорушення, за умови підвищення здатності вибудувувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети, уміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії та знання нормативно-рольових моделей поведінки

людей посилюється відчуття сумніву щодо ефективності та справедливості правової системи, що вона не завжди працює справедливо або незалежно, а також бажання свідомого заперечення ролі права в суспільстві, умисного порушення його норм, переконання в необов'язковості правових регламентів, нав'язування своєї волі іншим, встановлювати власні правила поведінки, непокори загальноприйнятим правовим нормам, створення власних правил.

Субтест «Групи експресії» має значущий додатний взаємозв'язок зі шкалою «Правовий

скептицизм» ($r = 0,311, p \leq 0,05$). Зазначене засвідчує, що з підвищенням здатності до розуміння інших, чуттєвості до невербальної експресії в досліджуваних посилюються сумніви щодо ефективності або справедливості правової системи, відчуття, що судова система не завжди працює справедливо або незалежно.

Субтест «Вербальна експресія» значуще додатно корелює зі шкалою «Правовий цинізм» ($r = 0,319, p \leq 0,05$) і значуще від'ємно корелює зі шкалою «Правовий ідеалізм» ($r = -0,304, p \leq 0,05$). У досліджуваних цієї групи з підвищенням здатності до розуміння змін значення в схожих вербальних реакціях людини залежно від контексту, інтересу до соціальних проблем, потреби впливати на інших посилюється бажання до свідомого заперечення ролі права в суспільстві, переконання в необов'язковості правових регламентів, нав'язування своєї волі іншим, встановлення власних правил поведінки, взаємодії, знижується ставлення до правової системи як до такої, яка здатна змінити в суспільстві, а закони не можуть привести до процвітання суспільства, не є правильними та справедливими.

Субтест «Історії з доповненням» має значущий додатний взаємозв'язок зі шкалами «Правовий нігілізм» ($r = 0,289, p \leq 0,05$) та значущий від'ємний взаємозв'язок зі шкалами «Правовий фетишизм» ($r = -0,275, p \leq 0,05$) і «Правовий ідеалізм» ($r = -0,362, p \leq 0,01$). Це засвідчує, що одночасно з підвищенням здатності до передбачення поведінки людини, уміння орієнтуватися в її невербальних реакціях, а також нормах і правилах, що регулюють поведінку в суспільстві, у досліджуваних загострюється негативне ставлення до права, заперечення його соціальної цінності, недопущення ефективності права як інструменту регулювання суспільних відносин. Одночасно в респондентів послаблюється відчуття права як об'єкта сліпого поклоніння, заперечення магічного всесилля закону та відкидання ідей, що лише правова система здатна змінити суспільство, а закони можуть привести до процвітання суспільства.

У групі військовослужбовців, які вчиняли правопорушення, не було виявлено значущих взаємозв'язків між такими видами ставлення до права, як «Правовий реалізм», «Правовий конформізм» і «Правовий інфантілізм», і всіма складовими соціального інтелекту. Це вказує на певну віддаленість у досліджуваних позитивного ставлення до права й позитивної оцінки законодавства, авторитету правової системи в суспільстві від здібностей розуміти наміри, відчуття та емоційні стани інших за вербальними й невербальними виявами, що допомагає визначати здатність індивіда до успішної міжособової оцінки, прогнозування і розуміння інших людей.

Перспективами подальших досліджень є вивчення взаємозв'язків між складовими

соціально-емоційної компетентності й індивідуальної правосвідомості у працівників сектору безпеки та оборони для розроблення та впровадження дієвих методів психологічної допомоги особам, які брали участь у бойових діях.

Висновки

Встановлено, що у військовослужбовців, які не вчиняли правопорушень, за умови підвищення здатності вибудовувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети, уміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії та знання правил, які регулюють поведінку людей посилюється позитивне ставлення до права, відчуття його соціальної цінності. З підвищенням здатності до розуміння інших актуалізуються сумніви щодо ефективності або справедливості правової системи. За умови підвищення здатності розуміти зміни в схожих вербальних реакціях людини, потреби впливати на інших посилюється позитивне ставлення до правових норм й інституцій, а також відчуття, що нібито в суспільстві можна спокійно жити без проблем, не знаючи закону. За умови підвищення здатності успішно передбачати подальшу поведінку людини, уміння орієнтуватися в нормах і правилах, що регулюють поведінку в суспільстві, посилюється позитивне ставлення до права, послаблюється бажання до заперечення ролі права в суспільстві, умисного порушення його норм. Виявлено певну віддаленість у військовослужбовців, які не вчиняли правопорушень, визнання авторитету правової системи в суспільстві, переконання, що лише правова система здатна змінити суспільство, від уміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії, здатності читати невербальні сигнали іншої людини, усвідомлювати їх і порівнювати з вербальними сигналами, інтересу до соціальних проблем, уміння орієнтуватися в невербальних нормах і правилах, що регулюють поведінку в суспільстві.

У військовослужбовців, які вчиняли правопорушення, за умови підвищення здатності вибудовувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети, уміння орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії посилюється відчуття сумніву щодо ефективності та справедливості правової системи, що вона не завжди працює справедливо або незалежно, а також переконання в необов'язковості правових регламентів, нав'язування своєї волі іншим, встановлення власних правил поведінки. З підвищенням здатності до розуміння інших, чуттєвості до невербальної експресії в досліджуваних посилюються сумніви щодо ефективності або справедливості правової системи, відчуття, що судова система не завжди працює незалежно. З підвищенням здатності до розуміння змін у вербальних реакціях людини, потреби впливати на інших посилюється бажання

до свідомого заперечення ролі права в суспільстві, переконання в необов'язковості правових регламентів, нав'язування своєї волі іншим, створення власних правил взаємодії, послаблюється ставлення до правової системи як до такої, яка здатна змінити суспільство, а закони не можуть привести до процвітання суспільства, не є правильними та справедливими. З підвищенням здатності до передбачення поведінки людини, уміння орієнтуватися в її невербальних реакціях, а також нормах і правилах, що регулюють поведінку в суспільстві, у досліджуваних загострюється негативне ставлення до права, заперечення його соціальної цінності. Одночасно в респондентів

послаблюється відчуття права як об'єкта сліпого поклоніння, заперечення магічного всесилля закону й відкидання ідей, що лише правова система здатна змінити суспільство, а закони можуть привести до процвітання суспільства. У групі військовослужбовців, які вчиняли правопорушення, є певна віддаленість позитивного ставлення до права й позитивної оцінки законодавства, авторитету правової системи в суспільстві від уміння розуміти наміри, відчуття та емоційні стани інших за вербальними й невербальними виявами, що допомагає визначати здатність індивіда до успішної міжособової оцінки, прогнозування і розуміння інших людей.

References

- [1] Batool, S.S., & Khalid, R. (2012). Emotional intelligence: A predictor of marital quality in Pakistani couples. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 27(1), 65-88. Retrieved from <https://pjr.scione.com/cms/abstract.php?id=328>
- [2] Boyatzis, R.E. (2018). The behavioral level of emotional intelligence and its measurement. *Front. Psychol*, 9. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.01438
- [3] Buhaiev, V.O. (2002). *War crimes and punishment* (Doctoral dissertation, Odesa, Ukraine).
- [4] Buzenco, V. (2021). Defining the interrelation of socio-emotional intelligence as an interchangeable approach leading to inter/intra personal succes. *Cultura cercetării pedagogice: provocări și tendințe contemporane*, 4, 93-104. Retrieved from https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/93-104_7.pdf
- [5] Currier, J.M., Holland, J.M., & Malott, J. (2015). Moral injury, meaning making, and mental health in returning veterans. *Journal of Clinical Psychology*, 71, 229-240. DOI: 10.1002/jclp.22134
- [6] Hăhăianua, F., & Manasia, L. (2014). Socio-emotional intelligence for successful higher military education. A case study approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 142, 389-395. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.07.697
- [7] Holowka, D.W., Wolf, E.J., Marx, B.P., Foley, K.M., Kaloupek, D.G., & Keane, T.M. (2012). Associations among personality, combat exposure and wartime atrocities. *Psychology of Violence*, 2, 260-272. DOI: 10.1037/a0026903
- [8] Kay, S.A., & Merlo, K.L. (2020). Emotion regulation as a process to foster resilience. *Research Handbook on Organizational Resilience*. E. Powley, B.B. Caza, A. Caza (Eds.). (pp. 86-101). Northampton, MA: Edward Elgar Publishing. DOI: 10.4337/9781788112215.00014
- [9] Kessler, R.C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., Nelson, C.B. (1995). Posttraumatic stress disorder in the national comorbidity survey. *Arch. Gen. Psychiatry*, 52, 1048-1060. DOI: 10.1001/archpsyc.1995.03950240066012
- [10] Kokun, O. M., Ahaiev, N.A., & Pishko, I.O. (et al.). (2019). *Psychological Study of the Personnel of the Armed Forces of Ukraine*. Kyiv: Maslakov.
- [11] Kolesnichenko, O.S. (2017). *Determining the Traumatic Impact of Combat Experience and Psychological Diagnosis of Resilience of the National Guard of Ukraine to Combat Trauma*. Kharkiv: NANHU.
- [12] Kovalenko, E.S. (2024). *Psychological factors of legal intolerance of military personnel* (Doctoral dissertation, Kharkiv, Ukraine).
- [13] Kozliakovskyi, P.A. (2004). Diagnostics of social intelligence (test by J. Guilford and M. Sullivan). *General psychology*. (Vols. 2). Mykolaiv: MDHU im. P. Mohyly.
- [14] Liu, H., & Boyatzis, R.E. (2021) Focusing on Resilience and Renewal From Stress: The Role of Emotional and Social Intelligence Competencies. *Front. Psychol*, 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.685829
- [15] Malouff, J.M., Schutte, N.S., & Thorsteinsson, E.B. (2014). Trait emotional intelligence and romantic relationship satisfaction: A meta-analysis. *The American Journal of Family Therapy*, 42(1), 53-66. DOI: 10.1080/01926187.2012.748549
- [16] Pashchenko, A.O. (2023). *Psychological Factors of Delinquent Behavior of Law Enforcement Officers (on the Example of the National Guard of Ukraine)* (Doctoral dissertation, Kharkiv, Ukraine). Kharkiv. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/373b03ae-dde1-4201-97d8-6908ab157639/content>.
- [17] Prykhodko, I.I. (2018). The system of prevention and control of combat stress in military personnel. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series "Psychology"*, 1, 1-17. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2018_1_13
- [18] Senko, M.M. (2005). *Criminal liability for unauthorized leaving of a military unit or place of service* (Doctoral thesis, Kyiv, Ukraine).

- [19] Skurikhin, S.M. (2014). Legal Consciousness of the Servicemen of the Armed Forces of Ukraine: Concept and Features. *Legal science*, 4, 7-14. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_4_3
- [20] Terekhin, R., & Turchin, A. (2023). Interrelation of Intellectual Abilities, Social Intelligence and Psychological Readiness of Military Personnel to Perform Service and Combat Missions. *Bulletin of the State University of Education. Series "Psychology"*, 3, 23-39. DOI: 10.18384/2949-5105-2023-3-23-39

Список використаних джерел

- [1] Batool S. S., Khalid R. Emotional intelligence: A predictor of marital quality in Pakistani couples. *Pakistan Journal of Psychological Research*. 2012. No. 27 (1). P. 65–88. URL: <https://pjpr.scione.com/cms/abstract.php?id=328>
- [2] Boyatzis R. E. The behavioral level of emotional intelligence and its measurement. *Front. Psychol*. 2018. Vol. 9. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.01438
- [3] Бугаєв В. О. Військові злочини і покарання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2002. 190 с.
- [4] Buzenco V. Defining the interrelation of socio-emotional intelligence as an interchangeable approach leading to inter/intra personal succes. *Cultura cercetării pedagogice: provocări și tendințe contemporane*. 2021. No. 1 (4). P. 93–104. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/93-104_7.pdf
- [5] Currier J. M., Holland J. M., Malott J. Moral injury, meaning making, and mental health in returning veterans. *Journal of Clinical Psychology*. 2015. No. 71. P. 229–240. DOI: 10.1002/jclp.22134
- [6] Hăhăianua F., Manasia L. Socio-emotional intelligence for successful higher military education. A case study approach. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2014. No. 142. P. 389–395. DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.07.697
- [7] Holowka D. W., Wolf E. J., Marx B. P., Foley K. M., Kaloupek D. G., Keane T. M. Associations among personality, combat exposure and wartime atrocities. *Psychology of Violence*. 2012. No. 2. P. 260–272. DOI: 10.1037/a0026903
- [8] Kay S. A., Merlo K. L. Emotion regulation as a process to foster resilience. *Research Handbook on Organizational Resilience* / eds E. Powley, B. B. Caza, A. Caza. Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2020. P. 86–101. DOI: 10.4337/9781788112215.00014
- [9] Kessler R. C., Sonnega A., Bromet E., Hughes M., Nelson C. B. Posttraumatic stress disorder in the national comorbidity survey. *Arch. Gen. Psychiatry*. 1995. No. 52. P. 1048–1060. DOI: 10.1001/archpsyc.1995.03950240066012
- [10] Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : мет. посіб. / [О. М. Кокурн, Н. А. Агаєв, І. О. Пішко та ін.]. Київ : Маслаков, 2019. 288 с.
- [11] Колесніченко О. С. Визначення травматичності бойового досвіду та психологічна діагностика стійкості військовослужбовців Національної гвардії України до травматизації бойовим досвідом : метод. рек. Харків : НАНГУ, 2017. 63 с.
- [12] Коваленко Є. С. Психологічні чинники правової інтолерантності військовослужбовців : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія». Харків, 2024. 285 с.
- [13] Козляківський П. А. Діагностика соціального інтелекту (тест Дж. Гілфорда і М. Саллівена). *Загальна психологія* : курс лекцій. Миколаїв : МДГУ П. Могили, 2004. Т. 2. С. 204–233.
- [14] Liu H., Boyatzis R. E. Focusing on Resilience and Renewal From Stress: The Role of Emotional and Social Intelligence Competencies. *Front. Psychol*. 2021. Vol. 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.685829
- [15] Malouff J. M., Schutte N. S., Thorsteinsson E. B. Trait emotional intelligence and romantic relationship satisfaction: A meta-analysis. *The American Journal of Family Therapy*. 2014. No. 42 (1). P. 53–66. DOI: 10.1080/01926187.2012.748549
- [16] Пащенко А. О. Психологічні чинники делінквентної поведінки правоохоронців (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України) : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія». Харків, 2023. 299 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/373b03ae-dde1-4201-97d8-6908ab157639/content>
- [17] Приходько І. І. Система профілактики та контролю бойового стресу у військовослужбовців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологія»*. 2018. № 1. С. 1–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2018_1_13
- [18] Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
- [21] Скуріхін С. М. Правосвідомість військовослужбовців Збройних Сил України: поняття та особливості. *Юридична наука*. 2014. № 4. С. 7–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_4_3
- [19] Terekhin R., Turchin A. Interrelation of Intellectual Abilities, Social Intelligence and Psychological Readiness of Military Personnel to Perform Service and Combat Missions. *Bulletin of the State University of Education. Series «Psychology»*. 2023. Vol. 3. P. 23–39. DOI: 10.18384/2949-5105-2023-3-23-39

FILONENKO Volodymyr

PhD in Psychology, Associate Professor, Professor of the Department of Sociology and Psychology of the Kharkiv National University of Internal Affairs

Kharkiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2662-1705>

Attitudes to Law and Social Intelligence Security and Defense Forces Personnel

Abstract. The relevance of the topic is stipulated by the need to study the personal transformations of military personnel in modern extreme conditions in order to further invent effective means and scientific methods to overcome the negative impact of war and develop measures to preserve the mental health of combatants. The purpose of this article is to empirically study the interrelationships between the components of social intelligence and the types of attitudes to law among personnel of the security and defense forces in wartime. In accordance with this goal, the author analyzes the state of foreign and domestic research on deviant behavior of military personnel who participated in hostilities. In addition, the role of socio-emotional competence of an individual in overcoming personal and professional challenges is investigated. An empirical study of the relationship between the components of social intelligence and the types of attitudes towards the law of combatants - offenders and those who have not committed an offense (norm group) is carried out. The methods of the study were the «Attitude to Law» methodology developed by D.S. Beznosov and the methodology for studying social intelligence by J. Guilford. It was found that servicemen who have not committed offenses, with an increase in the ability to build a strategy of their own behavior to achieve the goal, the ability to navigate the non-verbal reactions of participants in the interaction and knowledge of the rules governing human behavior, have a positive attitude to the law, a sense of the social value of law. It is determined that with the increase in the ability to understand others, doubts about the effectiveness or fairness of the legal system are actualized. In this group, the recognition of the authority of the legal system in society and the belief in the ability of the legal system to make changes in society have not been found to be related to any component of social intelligence. In servicemen who have committed offenses, with an increase in the ability to build a strategy of their own behavior to achieve their goals, the likelihood of disregarding legal norms, imposing their will on others, creating and establishing their own rules of behavior increases. It was found that in the group of offenders with an increased ability to understand others, doubts about the effectiveness or fairness of the legal system increase. It has been determined that in this group, with an increase in the ability to understand changes in human verbal reactions, the need to influence others, there is a growing desire to consciously deny the role of law in society, the belief that legal regulations are optional, and the possibility of imposing one's will on others. As the ability to predict human behavior increases, negative attitudes toward the law, denial of its social value, and a sense of law as an object of blind worship decrease. In the group of servicemen who committed offenses, a certain remoteness of a positive attitude to law from the ability to understand the intentions, feelings and emotional states of others by verbal and non-verbal manifestations was revealed.

Keywords: attitude to law; military personnel; combatants; social intelligence; deviant behavior; personnel of the security and defense forces; socio-emotional competence.

DOI: 10.33270/03253601.7
УДК 159.98

БЄЛЯЄВА Катерина*

кандидат юридичних наук, інспектор-кінолог Кінологічного центру Головного управління Національної поліції в Київській області

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4696-996X>

Використання службових собак для емоційної підтримки працівників Національної поліції України

Анотація. Актуальність дослідження ефективності використання службових собак зумовлена необхідністю емоційної підтримки співробітників Національної поліції України з метою підвищення результативності виконання правоохоронних функцій у період дії воєнного стану. Метою дослідження є аналіз закордонного та вітчизняного досвіду залучення спеціально відібраних і навчених собак-терапевтів до процедури емоційної стабілізації поліцейських, а також розроблення методичних рекомендацій щодо організаційних і практично орієнтованих чинників підвищення її ефективності. Методологія дослідження сформована відповідно до його мети, а також специфіки об'єкта і предмета. Розглянуто досвід залучення собак-терапевтів до роботи в поліцейських департаментах зарубіжних країн, проаналізовано й узагальнено результати досліджень впливу взаємодії із собакою на емоційний стан людини. Проведено ознайомчі процедури взаємодії поліцейських зі спеціально відібраними службовими собаками в семи районних управліннях поліції Київської області. За результатами опитування учасників цих зустрічей встановлено відмінності їх емоційного стану до і після роботи із собаками. Запропоновано рекомендації щодо оптимальних сценаріїв проведення таких зустрічей та їх регулярності. Практичне значення досліджень полягає у створенні нових інструментів реформування емоційної стабільності поліцейських під час виконання ними службових обов'язків у період дії воєнного стану, а також розширення можливостей їх психологічного відновлення.

Ключові слова: психологія; емоційна підтримка; службовий собака; взаємодія із собакою; емоційна стабілізація.

Історія статті:

Отримано: 24.01.2024

Переглянуто: 20.02.2024

Прийнято: 18.03.2024

Рекомендоване посилання:

Беляєва К. Використання службових собак для емоційної підтримки працівників Національної поліції України. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 61–69. DOI: 10.33270/03253601.7

*Відповідальний автор

© Беляєва К., 2025

Вступ

Каністерапія – цілеспрямований та структурований метод, що полягає в залученні спеціально відібраних і навчених собак до лікувальної, навчальної та соціальної роботи з метою досягнення в людей терапевтичних змін (IANAIO White..., 2019).

Перший випадок використання собак з метою терапії психічно хворих осіб було задокументовано ще 1792 року в Англії. Згодом собак використовували в лікуванні цивільних осіб, причому як дорослих, так і дітей, що мали різні фізичні або психічні аномалії та захворювання. Протягом 1945–1950 років взаємодію з тваринами успішно апробовано у військових шпиталях США як один з методів реабілітації військових, що відновлювалися після поранень. Нині в США, Німеччині, Франції, Ізраїлі спеціально відібраних і навчених собак використовують як один з дієвих методів емоційної підтримки військовослужбовців, комбатантів, що відновлюються після поранень, а також членів родин безвісти зниклих і загиблих військових (Healing vets...; The Importance...; Therapy Dog Who...; How a USO therapy...; Our Dogs...).

Численні дослідження позитивного впливу взаємодії з твариною, зокрема із собакою, на процес психологічної та фізичної реабілітації після хвороб, травм чи пережитих негараздів, здійснили в різні роки К. Коул, А. Гавлінскі, Н. Стірс і Дж. Котлерман (2007), П. Хелл, З. Малпус (2000), С. Ла-Франс (2007), Дж. Мак-Ніколас, Г. Коллінз (2000) та ін. Саме їхні праці стали поштовхом для розвитку анімалотерапії та каністерапії поза межами військових установ і лікувальних закладів.

Доведено, що взаємодія із собакою сприяє підвищенню рівня гормонів окситоцину та серотоніну з одночасним зниженням рівня гормону кортизолу. Після взаємодії із собакою в пацієнтів медичних закладів спостерігалася стабілізація артеріального тиску й частоти серцевих скорочень, суттєво знижувалися тривожність, депресивна та стресова симптоматика, покращувалися самооцінка, упевненість і самоповага, а також мінімізувалося почуття самотності завдяки зміцненню соціальних зв'язків і стосунків (Chu et al., 2009).

Зазначене надало можливість використовувати собак-терапевтів для надання емоційної підтримки та психологічного розвантаження вихованцям дитячих установ, учням шкіл й університетів, учасникам судових процесів, пасажиром аеропортів і вокзалів, підопічним будинків для літніх людей та хоспісів, членам спортивних команд (Blad, 2023; McDowall et al., 2023; Airports and Therapy...; How Therapy Dogs).

Активно користуються послугами організацій, які тренують і використовують собак-

терапевтів, професіонали, що спеціалізуються на роботах із підвищенням ризиком та високим психологічним навантаженням, – рятувальники, пожежники, парамедики.

У різних країнах собака-терапевт є бажаним гостем, а то й повноцінним співробітником у поліцейських відділках і поліцейських департаментах (Therapy Dogs Bring...). Ініціатори залучення собак-терапевтів до роботи в поліцейських департаментах обґрунтовують необхідність такого кроку, посилаючись на умови несення поліцейськими служби та фактори ризику, визначені, зокрема, у процесі опитування «Чого хочуть копи?», оприлюдненого в США 2024 року. До цих факторів належать:

1) вигорання, зниження рівня задоволеності роботою, загострення проблем із психічним здоров'ям через постійний стрес і вимоги поліцейської служби;

2) хронічна втомлюваність та інші негаразди із фізичним здоров'ям, пов'язані з постійним стресом;

3) тягар суспільного контролю та політичний тиск, що створює додаткове психологічне навантаження (Digital Edition...).

Згідно з іншими дослідженнями, проведеними в США, поліцейським притаманний вищий ризик померти від серцево-судинних хвороб у молодому віці, порівняно з іншими громадянами; працівники-правоохоронці мають значно вищий рівень тривожності та посттравматичного стресу, ніж працівники інших видів професійної діяльності; близько 30 % поліцейських зловживають алкоголем чи наркотичними речовинами (Hartley et al., 2011).

Завданням собак-терапевтів у поліцейських відділках США, Німеччини, Франції, Італії та інших країн є психоемоційна підтримка особового складу; психоемоційна підтримка осіб, потерпілих від злочинних посягань; участь у соціальній діяльності поліції.

Дослідження, проведені в поліцейських департаментах США, засвідчили, що взаємодія із собакою допомагає знизити частоту серцевих скорочень й артеріальний тиск, знижує рівень гормону кортизолу, підвищує рівень окситоцину. Крім того, тактильний контакт із собакою сприяє ефекту усвідомленості, коли поліціант концентрується на хутрі тварини та власному диханні й протягом певного проміжку часу не думає про стресовий випадок чи травматичний досвід. Провідники собак-терапевтів, яких залучають до роботи в поліції, переконані, що присутність собаки допомагає в процесі переконання та навіювання, сприяє іншим видам втручання у психічне благополуччя поліціантів, за необхідності – підтримки з боку колег чи професійного консультування (Healing paws...).

Огляд літератури

Застосування службових собак має забезпечувати позитивну динаміку в процесі психоемоційної підтримки представників сил безпеки та оборони, яка передбачена психологічним супроводженням діяльності правоохоронців. Науковці вже понад 30 років досліджують ефективність зоотерапії та анімалотерапії під час психотерапевтичної роботи. О. Буцик (2024) розглядає зоотерапію як засіб подолання тривожності під час війни. У своєму науковому доробку вона пропонує проводити терапевтичні сесії із залученням тварин у зниженні тривожності та гармонізації психоемоційного стану. А. Єгоренков, І. Кіхно (2022) розглядають зоотерапію в Україні як метод альтернативної медицини, що має бути чітко регламентована. Л. Росоха (2019) висвітлює у своїй доповіді основні функції зоотерапії: психофізіологічну, психотерапевтичну, реабілітаційну, комунікативну, реалізацію власного потенціалу. О. Кравченко (2021) описує основні принципи організації зоотерапії як засобу соціально-психологічної реабілітації: партнерства, різнобічності зусиль, єдності психосоціальних і біологічних методів впливу. L. Edwards, F. Marshall (2023) опублікували поради щодо застосування тварин у період нейрореабілітації в клінічних умовах. D. Arsovski (2024) наводить низку аргументів, які доводять ефективність використання терапевтичних тварин як альтернативного методу лікування. Автор доводить, що такий вид терапії послаблює симптоми депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу та покращує соціальне функціонування та якість життя.

Низка іноземних науковців також визначають каністерапію як один з видів анімалотерапії. До прикладу, A. Navrátilová, L. Lešková (2019) представили дослідження терапевтичного ефекту застосування собак у закладах соціального обслуговування під час терапії. M. Betlachová, P. Uhlíř, Z. Kuchařová (2015) розробили порядок проведення каністерапії та визначили протипоказання. Основними з них є: наявність алергії на собак, фобічних розладів (страху), гострих хвороб та інфекційних захворювань. K. Gerwisch, K. Weissenbacher, M. Proyer, R. Palme, L. Huber (2023) дослідили, що собаки здатні значно знизити стрес у людей, які мають ПТСР. Об'єкт терапії та собака чинять взаємний вплив один на одного, що значно знижує кортизол і сприяє заспокоєнню.

Нещодавно вчені зі Штату Аризона L. O. Nieforth, S. C. Leighton (2024) сформували систематичний огляд впливу тварин на сім'ї військових. Автори встановили, що під час терапії та роботи з родинами військових і ветеранів найкращу психотерапевтичну дію з-поміж тварин мають собаки та коні. B. Fonseca, F. Marshall, L. J. Edwards (2022) розробляли рекомендації для майбутніх досліджень впливу терапії за

допомогою тварин на здоров'я і добробут ветеранів. C. B. Rumayor, A. M. Thrasher (2017) після проведеної анімалотерапії в гарнізонах військовослужбовців дійшли висновку, що використання собак-терапевтів у лікуванні різних розладів і з конкретними групами населення має бути структуроване й відбуватися в регламентації медичних протоколів.

Матеріали та методи

У статті використано інформацію з досліджень, проведених різними науковцями щодо впливу воєнного стану в Україні на трансформацію особистості українського поліцейського. Також проаналізовано дані, отримані за результатами реалізації розділу II Пілотного проекту із залучення кінологів зі службовими собаками до психоемоційної підтримки поліцейських та членів їх сімей на період до 2026 року, затвердженого наказом ГУНП в Київській області від 6 вересня 2024 року № 1583¹.

Виконавцями цього проекту стали кінологічний центр поліції ГУНП і відділ психологічного забезпечення ГУНП в Київській області. З 2019 року співробітники кінологічного центру разом зі службовими собаками залучалися до надання емоційної підтримки військово-службовцям, які лікувалися в медичних закладах Києва та Київської області. Цілком зрозуміло, що збройний конфлікт, який триває з 2014 року із загостренням 2022 року, чинить безперервний негативний вплив на ментальне здоров'я та емоційну стабільність поліцейських. Під час бесід з пацієнтами було виявлено, що переживання через втрату близьких, втрату майна, необхідність вирішувати побутові негаразди, що виникли через незапланований переїзд, постійне перебування в напруженні через загрози з боку ворога, нехтування власним психологічним і фізичним відновленням призводять до суттєвого погіршення продуктивності в роботі.

У межах пілотного проекту було здійснено візити до семи районних управлінь поліції Київської області, під час яких 152 поліцейські мали змогу поспілкуватися зі спеціально навченими собаками. Учасниками зустрічі ставали поліцейські, які бажали взаємодіяти із собаками і які на момент зустрічі були поза виконанням безпосередніх службових обов'язків.

Зустрічі відбувалися на вулиці й у просторах приміщеннях, переважно актових залах. Участь поліцейського психолога під час зустрічі була обов'язковою. У процесі низки зустрічей застосовували: інформативну розповідь, окремі психологічні практики, ілюстровані демонстрацією

¹ II Пілотний проект із залучення кінологів зі службовими собаками до психоемоційної підтримки поліцейських та членів їх сімей на період до 2026 р. : наказ ГУНП в Київській області від 6 верес. 2024 р. № 1583.

собаками навичок слухняності та трюкового дресирування, вільна взаємодія із собаками.

У проєкті брали участь два самці бельгійської вівчарки малінуа на клички Арес і Бентлі, сука бельгійської вівчарки малінуа на кличку Вайда та дві безпородні суки на клички Поля та Ася. Собаки попередньо пройшли навчання та були сертифіковані Українською асоціацією каністерапії як собаки емоційної підтримки, що дало змогу допустити їх до роботи з невизначеним колом осіб. Під час пілотного проєкту щодо всіх його учасників – людей і тварин було дотримано базові етичні норми.

Результати й обговорення

Ми цілком поділяємо думку В. Богуславської (2024) та М. Буданової (2023), які зазначали, що перебування українських поліцейських в умовах перманентної загрози у зв'язку з російською воєнною інтервенцією призводить до розвитку психогенних розладів, які характеризуються гостротою та інтенсивністю перебігу: пост-травматичні стресові розлади, панічні атаки, яскраво виражені реакції горя та відчаю, психосоматичні розлади, тривожно-фобічні й депресивні стани тощо.

На жаль, немає інформації про відсоткове співвідношення кількості співробітників ГУНП в Київській області, що мають побутові або особисті проблеми. Однак досвід щоденного спілкування дає змогу виокремити категорії поліцейських, емоційна стабільність яких, на нашу думку, знаходиться в зоні ризику. До цих груп належать: тимчасово переміщені особи, що втратили майно та змушені самостійно вирішувати питання з орендою житла; тимчасово переміщені особи, що мають близьких родичів на окупованих територіях; особи, що переживають горе у зв'язку зі смертю близької людини; особи, подружжя та діти яких перебувають закордоном; особи, що виконували службові обов'язки в зоні бойових дій.

На наш розсуд, ці категорії поліцейських, а також поліцейські, які не входять до перерахованих категорій, потребують психологічних ресурсів, які забезпечують можливість швидкого відновлення оптимального функціонального стану й когнітивного функціонування, а також здатність зберігати самовладання та керованість поведінки в екстремальній ситуації, що є значущими психологічними чинниками професійної ефективності (Bohuslavska, 2024).

Одним з таких допоміжних ресурсів, який застосовуватимуть у комплексі інших ресурсів, може стати взаємодія зі спеціально відібраними службовими собаками.

Ми не застосовуватимемо визначення «каністерапії», оскільки в Україні немає жодного законодавчого акта, який передбачав би можливість її впровадження в систему методів

підтримки ментального здоров'я. Крім цього, каністерапія не належить до Переліку методів терапії з підтвердженою ефективністю, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13 грудня 2023 року № 2118¹. Тому розвиток цього напряму терапії приватними організаціями в Україні ускладнений, а відбір собак-терапевтів для роботи в районних управліннях поліції неможливий.

Доцільність нашого припущення про необхідність надання поліцейським додаткової емоційної підтримки була підтверджена результатами зустрічей, проведених із правоохоронцями в семи районних управліннях поліції: Вишгородському, Бориспільському, Броварському, Бучанському, Обухівському, Фастівському та Білоцерківському. Учуть у зустрічах взяли 152 поліцейські, які були безпосередніми учасниками зустрічі. Також до взаємодії із собаками долучалися поліцейські, які не були безпосередніми учасниками зустрічей.

Кожна зустріч тривала близько 1,5 год і передбачала три частини:

- 1) доповідь кінолога про мету й можливі результати взаємодії зі службовими собаками;
- 2) заняття із психологом;
- 3) взаємодія зі службовими собаками в неформальній обстановці.

Під час першої частини зустрічі собаки вільно переміщалися приміщенням, у якому відбувалася зустріч, взаємодіяли з охочими. Під час другої частини собак залучав кінолог для наочної ілюстрації доповіді психолога шляхом демонстрації прийомів послуху, трюкового дресирування, навичок апортування.

Орієнтовний сценарій першої та другої частин зустрічі вибудовували так:

- 1) привітання та розповідь кінолога про міжнародний досвід використання собак-терапевтів у поліцейських департаментах;
- 2) розповідь психолога про так званий внутрішній ресурс;
- 3) демонстрація службовим собакою прийомів пошуку (знаходження людини за запахом предмета/відшукання замітника вибухової речовини);
- 4) розповідь психолога про те, як мобілізують внутрішні ресурси;
- 5) гра «Кульки»: кінолог ставить перед собою пластикову ємність з кульками однакового розміру та двох різних кольорів, згодом просить одного службового собаку приносити кульки. Вибір собакою кульок певного кольору демонструє сутність прийому послуху або здійснення трюку, а іншого кольору – присутні називають, що саме є для них ресурсом;

¹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 1 листоп. 2016 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0129-24>

6) гра «Відчуття тіла»: психолог пропонує присутнім почергово напружувати та розслабляти різні групи м'язів, а собаки демонструють виконання команд «Спи»/«Вільно» – повне розслаблення в положенні лежачи на боці, перехід до активності за командою;

7) заохочувальні оплески.

Перелік вправ міг змінювати кінолог залежно від місця проведення зустрічі та рівня зацікавленості присутніх. Також серед психологічних практик застосовували: «дихання по квадрату», «5-4-3-2-1», «метелик» тощо.

Під час третьої частини зустрічі 40 % (61 особа) присутніх віддавали перевагу погладжуванню собаки, 15 % (23 особи) за допомогою кінолога відпрацьовували із собаками прийоми послуху та нескладні трюки; 20 % (30 осіб) виявляли бажання пограти із собаками іграшками; 20 % (30 осіб) знімали фото та відео; решта не виявляла активності. Водночас 15 % (23 особи) утримувалися від тактильної взаємодії із собаками, але активно розпитували про відбір і навчання службових собак.

З числа учасників зустрічей 67 % (102 особи) були власниками домашніх тварин (на момент проведення зустрічі) і 37 % (50 осіб) з різних причин тварин не мали. Але наявність чи відсутність в учасника зустрічі домашнього улюбленця не була визначальною в активності взаємодії із собаками.

Деякі учасники (13 %, 19 осіб) відверто заявляли про дискомфорт, який вони відчували в присутності собак. Однак 11 % (16 осіб) починали тактильно контактувати із собаками протягом зустрічі й відмічали послаблення дискомфорту.

Мали намір повторно зустрітися із собаками навіть у вільний від служби час 75 % (114 осіб) учасників зустрічі; 19 % (29 осіб) учасників погодилися б на зустріч у службовий час; 6 % (9 осіб) не вважали за необхідне повторно зустрітися із собаками.

Психологи, які брали участь у зустрічах, помічали достатньо активну міміку на обличчях поліцейських, покращення їх настрою, виявлення прагнення до спілкування тощо. Шляхом неформального опитування було встановлено, що учасники зустрічі загалом отримали позитивні емоції від взаємодії зі службовими собаками, отримали змогу пропрацювати острах під час наближення собаки, відволіклися від негативних переживань, пов'язаних із виконанням службових обов'язків, поринули в приємні спогади дитинства та юності, відчули покращення емоційного стану, виявили відкритість і приязність у спілкуванні із психологом.

Під час спілкування з окремими учасниками зустрічей було виявлено, що через кілька тижнів, а то й місяців з дня зустрічі згадка про взаємодію із собаками викликала в поліцейських покращення емоційного стану. Це узгоджується з

результатами досліджень, проведених В. Бенксом (2008), Ф. Мартіном (2002), Л. Рондеау (2010) та іншими, у межах яких було встановлено, що рівень тривоги та депресії під час взаємодії людини з твариною знижується і ці показники лишаються нижчими протягом шести місяців, ніж у тих, хто не взаємодіяв з твариною.

Деякі співробітники пригадували запропоновані їм під час зустрічі психологічні практики й розповідали про те, що мають намір почати їх застосовувати.

Ще одним несподіваним наслідком пілотного проєкту стало підвищення довіри членів слідчо-оперативних груп до кінологічних розрахунків на місці вчинення злочину, прагнення до співпраці та розуміння тонкощів використання службового собаки.

Також необхідно зауважити, що дотепер, з огляду на функціональні обов'язки поліцейського кінолога, визначено в Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 1 листопада 2016 року № 1145¹, використання ним службових собак для надання емоційної підтримки поліцейським, можливе у співпраці зі співробітником відділу психологічного забезпечення ГУНП. Саме тому ми пропонуємо такий алгоритм налагодження такої співпраці:

1) співробітник відділу психологічного забезпечення аналізує зміни психоемоційного клімату в колективі або зміни психоемоційного стану конкретного поліцейського шляхом анкетування, опитування, бесіди;

2) на підставі результатів аналізу співробітник відділу психологічного забезпечення звертається до начальника районного управління поліції з пропозицією залучити службових собак для покращення психоемоційного клімату в колективі або психоемоційного стану конкретного поліцейського;

3) начальник РУПу звертається з відповідним запитом до ГУНП, після чого співробітник відділу психологічного забезпечення домовляється з кінологом про дату й час разової зустрічі або складає графік кількох зустрічей;

4) участь співробітників РУПу в зустрічах є виключно добровільною. Прізвища, імена, по батькові у звітних документах не зазначають;

5) після завершення зустрічі співробітник відділу психологічного забезпечення складає звіт, у якому зазначає кількість учасників і стислий опис перебігу зустрічі;

6) кінолог робить відповідну позначку в журналі реєстрації зустрічей і щоденнику собаки емоційної підтримки (на нашу думку, подальше

¹ Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 1 листоп. 2016 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text>

розроблення цих супровідних документів є необхідним);

7) після завершення сеансу або циклу взаємодії із собакою співробітник відділу психологічного забезпечення може провести повторне анкетування, опитування, бесіду задля виявлення зміни в психоемоційному стані учасників зустрічі/зустрічей;

8) результати анкетування, опитування, бесіди співробітник відділу психологічного забезпечення відображає у звіті, який доводить до відома керівника РУПУ. Копію звіту співробітник відділу психологічного забезпечення направляє начальнику психологічної служби ГУНП.

Висновки

Залучення собак для емоційної підтримки співробітників поліції є поширеною світовою практикою. Працюючи в поліцейських департаментах, собаки-терапевти допомагають поліцейським упоратися зі стресом, обумовленим діяльністю, що відбувається в умовах підвищеного ризику.

Тривалий воєнний конфлікт на території України негативно позначається на психо-

емоційному стані українських поліцейських, що призводить здебільшого до погіршення ефективності здійснення ними правоохоронної діяльності. Тому нагальною необхідністю є розроблення механізмів швидкого психоемоційного відновлення поліцейських.

Одним із таких механізмів є емоційна підтримка з використанням собак. Такими можуть бути підготовлені службові та резервні собаки, які перебувають у кінологічних центрах НПУ. Досвід співробітників кінологічного центру ГУНП в Київській області засвідчує ефективність використання службових собак для емоційної підтримки поліцейських.

Водночас слід визнати, що застосування службових собак для надання емоційної підтримки співробітникам поліції в Україні потребуватиме розроблення алгоритму взаємодії співробітників кінологічних центрів і співробітників відділів психологічного забезпечення, розроблення супровідної документації (наприклад, журналу реєстрації зустрічей, щоденника собаки емоційної підтримки), процедури й ритуалу підготовки відібраних собак та їх провідників.

References

- [1] Airports and Therapy Dogs: A Complete Guide. Site "Military Animal Project". Retrieved from <https://www.therapydogs.com/airports-and-therapy-dogs-a-complete-guide/>
- [2] Arsovski, D. (2024). The Role of Animal Assisted Therapy in the Rehabilitation of Mental Health Disorders: A Systematic Literature Review. *Perspectives on Integrative Medicine*, 3(3), 142-151. DOI: 10.56986/pim.2024.10.003
- [3] Banks, M.R., Willoughby, L.M., & Banks, W.A. (2008). Animal-assisted therapy and loneliness in nursing homes: Use of robotic versus living dogs. *Journal of the American Medical Directors Association*, 9, 173-177. DOI: 10.1016/j.jamda.2007.11.007
- [4] Betlachová, M., Uhlíř, P., & Kuchařová, Z. (2015). *Canis Therapy and Its Use in Rehabilitation*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/281763163_Canis_therapy_and_its_use_in_rehabilitation
- [5] Blad, E. (2023). *Gone to the Dogs? Schools Use Therapy Animals to Boost Mental Health, Academics*. Retrieved from <https://www.edweek.org/leadership/gone-to-the-dogs-schools-use-therapy-animals-to-boost-mental-health-academics/2023/01>
- [6] Bohuslavskaja, V. (2024). Psychological features of law enforcement activities during the Russian military intervention. *Legal psychology*, 1(34), 93-100. DOI: 10.33270/03243401.93
- [7] Budanova, M. (2023). Martial law and possible transformations of a police officer's personality. *Legal psychology*, 1(32), 79-83. DOI: 10.33270/03233201.79
- [8] Butsyk, O.P. (2024). *Zootherapy as a means of overcoming anxiety during war* (Work master's degree, Ternopil, Ukraine). Retrieved from <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/47245>
- [9] Chu, C.I., Liu, C.Y., Sun, C.T., & Lin, J. (2009). The effect of Animal-Assisted Activity on Inpatients with schizophrenia. *Journal of Psychosocial Nursing*, 47(12), 43-48. DOI: 10.3928/02793695-20091103-96
- [10] Cole, K., Gawlinski, A., Steers, N., & Kotlerman, J. (2007). Animal assisted therapy in patients hospitalized with heart failure. *American Journal of Critical Care*, 16(6), 575-585. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17962502/>
- [11] Digital Edition: What cops want in 2024. Site "Police1". Retrieved from <https://www.police1.com/what-cops-want/digital-edition-what-cops-want-in-2024>
- [12] Edwards, L., & Marshall, F. (2023). Animal assisted therapy in neurorehabilitation inpatient units following acquired brain injury - A UK-based national survey of staff experiences and opinions. *Advances in Integrative Medicine*, 10(4), 172-178. DOI: 10.1016/j.aimed.2023.10.004
- [13] Fonseka, B., Marshall, F., & Edwards, L.J. (2022). The Effects of Animal-Assisted Therapy on the Health and Well-Being of Military Veterans: A Systematic Scoping Review and Recommendations for

- Future Research. *People and Animals: The International Journal of Research and Practice*, 5(1). Retrieved from <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=paij>
- [14] Gerwisch, K., Weissenbacher, K., Proyer, M., Palme, R., & Huber, L. (2023). A pilot study into the effects of PTSD-assistance dogs' work on their salivary cortisol levels and their handlers' Quality of life. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 28(2), 288-300. DOI: 10.1080/10888705.2023.2259795
- [15] Hall, P.L., & Malpus, Z. (2000). Pets as therapy: Effects on social interaction in long stay psychiatry. *British Journal of Nursing*, 9(21), 2220-2225. DOI: 10.12968/bjon.2000.9.21.5425
- [16] Hartley, T.A., Burchfiel, C.M., Fekedulegn, D., Andrew, M.E., & Violanti, J.M. (2011). Health disparities in police officers: comparisons to the U.S. general population. *Int J Emerg Ment Health*, 13(4), 211-220. Retrieved from <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4734372/>
- [17] Havrillayová, A., & Lešková, L. (2019). *Canisterapia a jej odborná realizácia v zariadeniach sociálnych služieb*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/330482867_Canistherapy_and_its_Professional_Implementation_in_Social_Service_Facilities_Canisterapia_a_jej_odborna_realizacia_v_zariadeniach_socialnych_sluzieb
- [18] Healing paws: The rise of therapy dogs in law enforcement. *Site "Police1"*. Retrieved from <https://www.police1.com/what-cops-want/healing-paws-the-rise-of-therapy-dogs-in-law-enforcement>
- [19] Healing vets, saving shelter pets. *Site "Military Animal Project"*. Retrieved from <https://militaryanimalproject.com/>
- [20] How a USO therapy dog helps the family of a fallen soldier. *Site "Militaryfamilies"*. Retrieved from <https://militaryfamilies.com/military-news/how-a-uso-therapy-dog-helps-the-family-of-a-fallen-soldier/>
- [21] How Therapy Dogs Help Traumatized Kids Face Their Abusers In Court. *Site "Youtube"*. Retrieved from https://m.youtube.com/watch?v=fFK_RfFtAe8&feature=youtu.be
- [22] IAHAIO White Paper 2014, updated for 2018. (2019). *Site "IAHAIO"*. Retrieved from <https://iahaio.org/wp/wp-content/uploads/2019/04/white-paper-ukranian-2019-updated.pdf>
- [23] Kravchenko, O. (2021). Canithery as an innovative direction of socio-psychological rehabilitation. *Innovation in education*, 1(3), 28-38. DOI: 10.35619/IIU.V1113.327
- [24] LaFrance, C., Garcia, L.J., & Labreche, J. (2007). The effect of a therapy dog on the communication skills of an adult with aphasia. *Journal of Communication*, 40(3), 215-224. DOI: 10.1016/j.jcomdis.2006.06.010
- [25] Martin, F., & Farnum, J. (2002). Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western Journal of Nursing Research*, 24(6), 657-670. DOI: 10.1177/019394502320555403
- [26] McDowall, S., Hazel, S.J., Cobb, M., & Hamilton-Bruce, A. (2023). Understanding the Role of Therapy Dogs in Human Health Promotion. *Int J Environ Res Public Health*, 20(10). DOI: 10.3390/ijerph20105801
- [27] McNicholas, J., & Collis, G.M. (2000). Dogs as catalysts for social interactions: Robustness of the effect. *British Journal of Psychology*, 91, 61-70. DOI: 10.1348/00071260016167
- [28] Nieforth, L.O., & Leighton, S.C. (2024). Animal-assisted interventions for military families: a systematic review. *Front Public Health*, 14(12). DOI: 10.3389/fpubh.2024.1372189.
- [29] Our Dogs | PTSD Service Dogs in Israel. *Site "PTSD Service Dogs"*. Retrieved from <https://www.israelguidedog.org/ptsd-service-dogs/>
- [30] Rondeau, L., Corriveau, H., Bier, N., Camden, C., Champagne, N., & Dion, C. (2010). Effectiveness of a rehabilitation dog in fostering gait retraining for adults with a recent stroke: A multiple single-case study. *NeuroRehabilitation*, 27, 155-163. DOI: 10.3233/NRE-2010-0592
- [31] Rossokha, L.M. (2019). Rehabilitation of people using pet therapy. *Current issues of physical therapy and occupational therapy: collection of materials of the student scientific-practical conference* (pp. 27-28). Kharkiv: KNUVS. Retrieved from <https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5a46792a-2f57-4ba3-a578-b0238810fcd2/content>
- [32] Rumayor, C.B., & Thrasher, A.M. (2017). Reflections on Recent Research Into Animal-Assisted Interventions in the Military and Beyond. November. *Current Psychiatry Reports*, 19(12). DOI: 10.1007/s11920-017-0861-z
- [33] The Importance of Therapy Dogs and the Military. *Site "Alliance of Therapy Dogs"*. Retrieved from <https://www.therapydogs.com/therapy-dogs-and-the-military/>
- [34] Therapy Dog Who Comforted U.S. Troops in the Middle East Now Needs Help Continuing Healing Work. *Site "Yahoo!news"*. Retrieved from <https://nz.news.yahoo.com/therapy-dog-comforted-u-troops-203332444.html>
- [35] Therapy Dogs Bring Comfort to Plymouth Police Department. *Site "Youtube"*. Retrieved from <https://m.youtube.com/watch?v=NvSjOp2As8g&feature=youtu.be>
- [36] Yehorenkov, A.I., & Kikhno, I.M. (2022). Zootherapy as a method of alternative medicine: scientific and bioethical aspects. *Health, medicine and philosophy: survival strategies in the context of Covid reality*. S.V. Pustovit, N.M. Buhaiova, L.A. Paliei (Eds.). Kyiv: Ukr. asotsiatsiia z biblioteky. Retrieved from https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka3/30_08_22m-2.pdf

Список використаних джерел

- [1] Airports and Therapy Dogs: A Complete Guide. *Military Animal Project* : [site]. URL: <https://www.therapydogs.com/airports-and-therapy-dogs-a-complete-guide/>
- [2] Arsovski D. The Role of Animal Assisted Therapy in the Rehabilitation of Mental Health Disorders: A Systematic Literature Review. *Perspectives on Integrative Medicine*. 2024. No. 3 (3). P. 142–151. DOI: 10.56986/pim.2024.10.003
- [3] Banks M. R., Willoughby L. M., Banks W. A. Animal-assisted therapy and loneliness in nursing homes: Use of robotic versus living dogs. *Journal of the American Medical Directors Association*. 2008. No. 9. P. 173–177. DOI: 10.1016/j.jamda.2007.11.007
- [4] Betlachová M., Uhlíř P., Kuchařová Z. Canis Therapy and Its Use in Rehabilitation. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/281763163_Canis_therapy_and_its_use_in_rehabilitation
- [5] Blad E. Gone to the Dogs? Schools Use Therapy Animals to Boost Mental Health, *Academics*. 2023. URL: <https://www.edweek.org/leadership/gone-to-the-dogs-schools-use-therapy-animals-to-boost-mental-health-academics/2023/01>
- [6] Богуславська В. Психологічні особливості правоохоронної діяльності під час російської воєнної інтервенції. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 93–100. DOI: 10.33270/03243401.93
- [7] Буданова М. Воєнний стан і можливі трансформації особистості поліцейського. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 79–83. DOI: 10.33270/03233201.79
- [8] Буцик О. П. Зоотерапія як засіб подолання тривожності під час війни : робота ... магістра : 053 «Психологія». Тернопіль, 2024. 75 с. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/47245>
- [9] Chu C. I., Liu C. Y., Sun C. T., Lin J. The effect of Animal-Assisted Activity on Inpatients with schizophrenia. *Journal of Psychosocial Nursing*. 2009. No. 47 (12). P. 43–48. DOI: 10.3928/02793695-20091103-96
- [10] Cole K., Gawlinski A., Steers N., Kotlerman J. Animal assisted therapy in patients hospitalized with heart failure. *American Journal of Critical Care*. 2007. No. 16 (6). P. 575–585. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17962502/>
- [11] Digital Edition: What cops want in 2024. *Police 1* : [site]. URL: <https://www.police1.com/what-cops-want/digital-edition-what-cops-want-in-2024>
- [12] Edwards L., Marshall F. Animal assisted therapy in neurorehabilitation inpatient units following acquired brain injury – A UK-based national survey of staff experiences and opinions. *Advances in Integrative Medicine*. 2023. Vol. 10, Issue 4. P. 172–178. DOI: 10.1016/j.aimed.2023.10.004
- [13] Fonseka B., Marshall F., Edwards L. J. The Effects of Animal- Assisted Therapy on the Health and Well- Being of Military Veterans: A Systematic Scoping Review and Recommendations for Future Research. *People and Animals: The International Journal of Research and Practice*. 2022. Vol. 5, Issue 1. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1095&context=paij>
- [14] Gerwisch K., Weissenbacher K., Proyer M., Palme R., Huber L. A pilot study into the effects of PTSD-assistance dogs' work on their salivary cortisol levels and their handlers' Quality of life. *Journal of Applied Animal Welfare Science*. 2023. Vol. 28, Issue 2. P. 288–300. DOI: 10.1080/10888705.2023.2259795
- [15] Hall P. L., Malpus Z. Pets as therapy: Effects on social interaction in long stay psychiatry. *British Journal of Nursing*. 2000. No. 9 (21). P. 2220–2225. DOI: 10.12968/bjon.2000.9.21.5425
- [16] Hartley T. A., Burchfiel C. M., Fekedulegn D., Andrew M. E., Violanti J. M. Health disparities in police officers: comparisons to the U.S. general population. *Int J Emerg Ment Health*. 2011. No. 13 (4). P. 211–220. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4734372/>
- [17] Havrillayová A., Lešková L. Canisterapia a jej odborná realizácia v zariadeniach sociálnych služieb. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/330482867_Canisterapia_and_its_Professional_Implementation_in_Social_Service_Facilities_Canisterapia_a_jej_odborna_realizacia_v_zariadeniach_socialnych_sluzieb
- [18] Healing paws: The rise of therapy dogs in law enforcement. *Police 1* : [site]. URL: <https://www.police1.com/what-cops-want/healing-paws-the-rise-of-therapy-dogs-in-law-enforcement>
- [19] Healing vets, saving shelter pets. *Military Animal Project* : [site]. URL: <https://militaryanimalproject.com/>
- [20] How a USO therapy dog helps the family of a fallen soldier. *Militaryfamilies* : [site]. URL: <https://militaryfamilies.com/military-news/how-a-uso-therapy-dog-helps-the-family-of-a-fallen-soldier/>
- [21] How Therapy Dogs Help Traumatized Kids Face Their Abusers In Court. *Youtube* : [site]. URL: https://m.youtube.com/watch?v=fFK_RfFtAe8&feature=youtu.be
- [22] IAHAIO White Paper 2014, updated for 2018. *IAHAIO* : [site]. 2019. URL: <https://iahaio.org/wp/wp-content/uploads/2019/04/white-paper-ukrainian-2019-updated.pdf>
- [23] Кравченко О. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації. *Інноватика у вихованні*. 2021. Т. 1. № 3. С. 28–38. DOI: 10.35619/IIU.V1113.327
- [24] LaFrance C., Garcia L. J., Labreche J. The effect of a therapy dog on the communication skills of an adult with aphasia. *Journal of Communication*. 2007. No. 40 (3). P. 215–224. DOI: 10.1016/j.jcomdis.2006.06.010
- [25] Martin F., Farnum J. Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western Journal of Nursing Research*. 2002. No. 24 (6). P. 657–670. DOI: 10.1177/019394502320555403

- [26] McDowall S., Hazel S. J., Cobb M., Hamilton-Bruce A. Understanding the Role of Therapy Dogs in Human Health Promotion. *Int J Environ Res Public Health*. 2023 No. 20 (10). DOI: 10.3390/ijerph20105801
- [27] McNicholas J., Collis G. M. Dogs as catalysts for social interactions: Robustness of the effect. *British Journal of Psychology*. 2000. No. 91. P. 61–70. DOI: 10.1348/00071260016167
- [28] Nieforth L. O., Leighton S. C. Animal-assisted interventions for military families: a systematic review. *Front Public Health*. 2024. No. 14 (12). DOI: 10.3389/fpubh.2024.1372189.
- [29] Our Dogs | PTSD Service Dogs in Israel. *PTSD Service Dogs*: [site]. URL: <https://www.israelguidedog.org/ptsd-service-dogs/>
- [30] Rondeau L., Coriveau H., Bier N., Camden C., Champagne N., Dion C. Effectiveness of a rehabilitation dog in fostering gait retraining for adults with a recent stroke: A multiple single-case study. *NeuroRehabilitation*. 2010. No. 27. P. 155–163. DOI: 10.3233/NRE-2010-0592
- [31] Росоха Л. М. Реабілітація людей за допомогою пет-терапії. *Актуальні питання фізичної терапії та ерготерапії*: зб. матеріалів студ. наук.-практ. конф. (Харків, 13 листоп. 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 27–28. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5a46792a-2f57-4ba3-a578-b0238810fcd2/content>
- [32] Rumayor C. B., Thrasher A. M. Reflections on Recent Research Into Animal-Assisted Interventions in the Military and Beyond. November. *Current Psychiatry Reports*. 2017. No. 19 (12). DOI: 10.1007/s11920-017-0861-z
- [33] The Importance of Therapy Dogs and the Military. *Alliance of Therapy Dogs*: [site]. URL: <https://www.therapydogs.com/therapy-dogs-and-the-military/>
- [34] Therapy Dog Who Comforted U.S. Troops in the Middle East Now Needs Help Continuing Healing Work. *Yahoo!News*: [site]. URL: <https://nz.news.yahoo.com/therapy-dog-comforted-u-troops-203332444.html>
- [35] Therapy Dogs Bring Comfort to Plymouth Police Department. *Youtube*: [site]. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=NvSjOp2As8g&feature=youtu.be>
- [36] Єгоренков А. І., Кіхно І. М. Зоотерапія як метод альтернативної медицини: наукові та біоетичні аспекти. *Здоров'я, медицина та філософія: стратегії виживання в умовах ковідної реальності / за наук. ред. С. В. Пустовіт, Н. М. Бугайової, Л. А. Палей*. Київ: Укр. асоціація з біоетики, 2022. 144 с. URL: https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka3/30_08_22m-2.pdf

BIELIAIEVA Kateryna

PhD in Law, Dog Handler at the Dog Training Centre of the Main Directorate of the National Police of Ukraine in Kyiv Region

м. Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4696-996X>

The Use of Service Dogs for Emotional Support of the National Police of Ukraine

Abstract. The relevance of the study of the use of working dogs for emotional support of current officers of the National Police of Ukraine is due to the need to increase the efficiency and effectiveness of their law enforcement functions during martial law. The purpose of the study is to analyze the foreign experience of involving specially selected and trained therapy dogs in the emotional stabilization of police officers, as well as to develop recommendations for the involvement of NPU working dogs that have been properly selected in the psychological and emotional support of active police officers in Ukraine. The research methodology is formed in accordance with its purpose, as well as the specifics of its object and subject. In particular, the study examines the impact of interaction with a dog on a person's emotional state, the experience of involving therapy dogs in police departments in other countries, as well as the results of such involvement. Introductory meetings with specially selected working dogs were held in 7 district police departments of Kyiv region. By interviewing the participants of these meetings, the differences in their emotional state before and after interaction with dogs were identified. Recommendations were developed on scenarios for such meetings and their regularity. The practical significance of the study lies in the creation of new tools for the emotional stabilization of police officers during the discharge of their duties during martial law, as well as in expanding the possibilities of their psychological recovery.

Keywords: psychology; emotional support; emotional support dog; interaction with a dog; emotional stabilization.

DOI: 10.33270/03253601.8
УДК 159.92

ВОРОБЙОВА Ольга*

доктор філософії, старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8861-8328>;

ОХРИМЕНКО Іван

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8813-5107>

Особливості саморегуляції поліцейських з різним стажем професійної діяльності

Анотація. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вивчення психологічних механізмів адаптації поліцейських до умов професійної діяльності, що супроводжується високим рівнем стресу, екстремальними ситуаціями та підвищеними вимогами до особистості правоохоронця. Розвинені навички саморегуляції є важливим чинником професійної ефективності поліцейських, оскільки сприяють збереженню працездатності, оперативному прийняттю рішень і запобіганню професійному вигоранню. Саморегуляцію розглянуто як цілісну систему, що охоплює планування (визначення завдань і стратегій діяльності), моделювання (прогнозування розвитку ситуацій та можливих наслідків), програмування (структурування дій відповідно до обраної стратегії), оцінювання результатів (аналіз ефективності дій та їх коригування), гнучкість (здатність адаптувати поведінкові стратегії до змінних умов) і самостійність (автономність у прийнятті рішень і відповідальність за них). Результати емпіричного дослідження засвідчують, що зі збільшенням стажу професійної діяльності поліцейські: 1) більш усвідомлено ставляться до планування діяльності, чіткіше визначають завдання та способи їх досягнення; 2) ефективніше прогнозують розвиток ситуацій, що сприяє швидкому ухваленню оптимальних рішень у змінних умовах; 3) удосконалюють процес прийняття рішень, що знижує ймовірність помилок і підвищує оперативність дій; 4) краще контролюють власний емоційний стан, що забезпечує стійкість до стресу та запобігає імпульсивним реакціям. Водночас зі збільшенням строку служби спостерігається тенденція до зниження гнучкості, оцінки результатів і самостійності в структурі саморегуляції, що може свідчити про формування ригідних стратегій реагування, які знижують здатність адаптуватися до нестандартних ситуацій. Результати дослідження доводять значущість формування адаптивних механізмів саморегуляції та обґрунтовують необхідність упровадження програм розвитку саморегуляції в системі психологічного забезпечення професійної діяльності задля підтримки поліцейських на різних етапах службової діяльності.

Ключові слова: саморегуляція; поліцейський; службова діяльність; професійний досвід; психологічне забезпечення.

Історія статті:

Отримано: 31.01.2025

Переглянуто: 28.02.2025

Прийнято: 26.03.2025

Рекомендоване посилання:

Воробйова О., Охріменко І. Особливості саморегуляції поліцейських з різним стажем професійної діяльності. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 70–79. DOI: 10.33270/03253601.8

*Відповідальний автор

© Воробйова О., Охріменко І., 2025

Вступ

Поліцейські виконують критично важливі завдання, спрямовані на забезпечення публічного порядку, гарантування безпеки населення та реагування на різні загрози. Їх діяльність пов'язана з високим рівнем відповідальності, постійним впливом стресових факторів і необхідністю оперативного прийняття складних рішень у ситуаціях невизначеності. Це вимагає від правоохоронців не лише фізичної витривалості, а й значної психологічної стійкості та розвинених механізмів самоконтролю.

Одним із ключових аспектів професійної діяльності поліцейських є здатність до саморегуляції (Andersen et al., 2024; Brechka, 2017; Matviienko, 2023; Okhrimenko et al., 2023). Вона забезпечує свідоме управління емоційними реакціями, підтримання оптимального рівня працездатності та швидку адаптацію до непередбачуваних обставин. Умови дії воєнного стану висувають до особистості поліцейського ще суворіші вимоги, адже правоохоронці змушені працювати в умовах постійної фізичного та психологічного напруження. Вони відчують вплив високого рівня агресії в суспільстві, перебувають у стані підвищеної готовності до миттєвого реагування на критичні ситуації та щодня наражаються на значні ризики для власного життя і здоров'я (Di Nota et al., 2021; Kovach, 2023; Landman, Nieuwenhuys, & Oudejans, 2016; Usyk, 2024).

Часте перебування в ситуаціях гострого напруження, безпосереднє зіткнення з агресією та жорстокістю створюють додаткові виклики для психічної стійкості правоохоронців. Вивчення механізмів саморегуляції та розроблення ефективних програм психологічної підтримки є надзвичайно актуальними завданнями сучасної науки і практики.

Опанування власних емоцій та поведінкових реакцій є невід'ємною складовою професійної підготовки поліцейських. Недостатній рівень розвитку вольових рис може призвести до таких негативних виявів, як імпульсивність, фрустрація, емоційна нестабільність або навіть схильність до зовнішнього впливу. Це не лише знижує ефективність виконання службових обов'язків, а й створює потенційні ризики, пов'язані з можливістю маніпуляцій з боку злочинних угруповань, що є абсолютно неприйнятним для представників правоохоронних органів (Land, Edmonds, & Pope, 2024; Potarova, 2017; Zavala, & Kurtz, 2017).

З огляду на це, забезпечення ефективної саморегуляції правоохоронців є критично важливим для їхньої професійної діяльності. Поглиблене дослідження порушеного кола питань, а також розроблення та впровадження програм психологічної підтримки поліцейських на різних етапах професійної діяльності сприятимуть забезпеченню правопорядку та публічної безпеки в умовах викликів сьогодення.

Метою статті є визначення особливостей саморегуляції поліцейських на різних етапах професійної діяльності. Відповідно до мети окреслено такі завдання: 1) емпірично вивчити особливості саморегуляції працівників патрульної поліції Національної поліції України з різним стажем професійної діяльності; 2) визначити динаміку розвитку саморегуляції залежно від стажу службової діяльності.

Огляд літератури

Проблематика професійної діяльності поліцейських, їх психологічної підготовки й особливостей саморегуляції привертає увагу українських і зарубіжних науковців. У межах сучасних досліджень активно вивчають питання психічної стійкості, адаптації до екстремальних умов, управління емоційними реакціями.

Зокрема, М. Галич, В. Литвин (2020) досліджували динаміку емоційних станів поліцейських у реабілітаційний період; О. Цільмак (2020) запропонувала еталонний психологічний профіль вольових рис сучасних слідчих; дослідження В. Барка та інших учених (2020) було присвячено психограмі різних категорій поліцейських. Учені дійшли висновку, що ефективність роботи правоохоронців визначається рівнем розвитку таких рис, як відповідальність, наполегливість і самовладання.

Різні аспекти саморегуляції психічних станів стали предметом наукових розвідок Д. Бречки (2017), О. Ковач (2022), А. Матвієнко (2021), О. Пасько, Л. Прудкої (2022), Я. Пономаренко (2022), К. Усик (2024) та ін. Зокрема, Я. Пономаренко (2022) вивчала здатність поліцейських до самоуправління залежно від рівня їхньої особистісно-професійної здійсненності. К. Усик (2024) дослідила особливості емоційної саморегуляції правоохоронців, а Д. Бречка (2017) – механізми регуляції поведінкових процесів. З огляду на сферу наукових інтересів О. Ковач (2022), опрацьовано розвинену здатність до саморегуляції як предиктор надмірного застосування легітимізованої агресії в роботі поліцейських. Крім того, психологічні аспекти саморегуляції в екстремальних і кризових умовах представлено в працях А. Матвієнко (2021), О. Пасько, Л. Прудкої (2022) та інших дослідників.

Вагомий внесок у вивчення саморегуляції правоохоронців зробили зарубіжні дослідники: J. Andersen, J. Arpaia, H. Gustafsberg, S. Poplawski та P. Di Nota (2024) досліджували розвиток саморегуляції під час професійної підготовки поліцейських; W. Land, W. Edmonds, J. Pope (2024) вивчали оптимальні психофізіологічні стани офіцерів під час виконання службових обов'язків; у працях A. Landman, A. Nieuwenhuys, R. Oudejans (2016), P. Di Nota, E. Kasurak, A. Bahji, D. Groll, G. Anderson (2021), S. Roth (2022) розглянуто зв'язок між рівнем саморегуляції та стресостійкістю

правоохоронців. Науковці активно продовжують вивчати ефективність тренінгових програм, спрямованих на розвиток саморегуляції. У цьому напрямі працювали М. Atkinson, R. McCraty (2012) R. Baños, M. García-Salvador, A. Cebolla, J. Navarrete (2022) та ін.

Аналіз наукових джерел і теоретичних підходів до проблематики саморегуляції дає змогу виокремити два ключові напрями її трактування. Перший підхід акцентує на її гомеостатичній функції, що забезпечує адаптацію особистості, підтримання психоемоційної рівноваги та стабільності через регуляцію внутрішніх станів. Другий підхід розглядає саморегуляцію як активний процес управління діяльністю, спрямований на досягнення завдань, що об'єднує її з поняттями самоменеджменту та самоорганізації. Оскільки саморегуляція тісно пов'язана з вольовими процесами, воля є її необхідним свідомим компонентом, визначаючи ефективність функціонування регуляторної системи (McCraty, & Atkinson, 2012; Shamlian, 2024; Shvets, Yevdokimova, & Korniienko, 2024).

Саморегуляція формується протягом життя та відіграє провідну роль у здатності особистості контролювати власну психічну активність, емоційні стани й поведінку в умовах професійної діяльності (Navarrete, García-Salvador, Cebolla, & Baños, 2022; Roth et al., 2022; Wolfe, Nix, & Campbell, 2018). Як системно організований феномен вона охоплює ініціацію, структурування, підтримання та контроль довільної активності, спрямованої на досягнення індивідуальних і професійних завдань. Ключовим аспектом ефективної саморегуляції є мобілізація внутрішніх ресурсів, що зумовлює професійну успішність (Kyrychenko, 2017; Stelnicki, Jamshidi, Fletcher, & Carleton, 2021).

У професійній діяльності саморегуляція виконує низку важливих функцій, серед яких: 1) ініціювання або гальмування дій; 2) переключення психічної активності; 3) регулювання швидкості когнітивних процесів; 4) зміна рівня активності; 5) узгодження мотивів і завдань; 6) контроль виконання завдань через порівняння запланованих і реальних дій; 7) координація поведінки (Potapova, 2017). Важливим компонентом саморегуляції є контроль психоемоційних станів, що передбачає усвідомлення та інтерпретацію власних емоцій, оцінку ресурсів організму, аналіз причин виникнення емоційного напруження, вольові зусилля для його подолання, реалізацію професійних обов'язків у стресових умовах, а також застосування методів психологічного самозахисту й відновлення.

З огляду на особливості професійної діяльності поліцейських, що передбачає постійну взаємодію з різними категоріями громадян, необхідність оперативного ухвалення рішень, а також функціонування в умовах екстремальних чинників (загроза життю, швидка зміна ситуації,

інформаційне перевантаження, дефіцит часу та високий рівень відповідальності), сформованість ефективних механізмів саморегуляції є визначальним фактором їхньої професійної надійності.

Недостатній рівень саморегуляції може спричинити негативні наслідки в професійній діяльності поліцейських, зокрема призводити до виникнення тривожності, дезорганізованості, емоційної нестабільності, страху невдачі, нестійкості мотиваційних настанов, уникнення ризику та зниження внутрішньої мотивації, порушення концентрації уваги, погіршення оперативної пам'яті й сповільнення аналізу ситуації, зниження рівня активності, зменшення витривалості й складнощів із мобілізацією ресурсів, що може супроводжуватися посиленням дратівливості та уникненням відповідальності (Lutskyi et al., 2023; Potapova, 2017).

Отже, саморегуляція є одним із ключових психологічних механізмів, що забезпечують ефективність професійної діяльності поліцейських, сприяючи адаптації, стійкості до стресу й досягненню професійних завдань. Розвиток саморегуляції потребує систематичної психологічної підготовки, що охоплює формування навичок самоконтролю, управління емоційними станами, ухвалення оптимальних рішень і підтримання стабільної продуктивності в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

Матеріали та методи

Учасники. Для вивчення особливостей саморегуляції працівників поліції на різних етапах службової діяльності впродовж 2024 року було проведено дослідження за участю 100 працівників підрозділів патрульної поліції НПУ, які проходили курси підвищення кваліфікації на базі Національної академії внутрішніх справ. Спеціального відбору не було, до дослідження було залучено слухачів цієї кваліфікації. Інформовану згоду було отримано від усіх учасників, які брали участь у дослідженні.

Методи. З метою теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження було обрано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення й інтерпретація літературних джерел і теоретичних підходів з обраної проблематики), психодіагностичні (методика «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової), інтерпретаційні методи. Методика «Стиль саморегуляції поведінки», розроблена В. Моросановою, ґрунтується на положенні про те, що успішність різних видів практичної діяльності забезпечується сформованістю цілісної системи саморегуляції, яка сприяє формуванню гармонійної поведінки, умінням керувати собою, спрямовувати власні дії відповідно до професійних завдань (Morosanova, 2013; Morosanova, & Fomina, 2017). Методика спрямована на дослідження загального рівня саморегуляції і таких її

компонентів, як: планування, моделювання, програмування, оцінювання результатів, гнучкості, самостійності. Загальний рівень сформованості індивідуальної системи усвідомленої саморегуляції доволі активності людини дає змогу самостійно, гнучко й адекватно реагувати на зміну умов, усвідомлено досягати мети в діяльності.

Організація дослідження. Дослідження передбачало три етапи. На першому здійснено аналітичний огляд літератури щодо особливостей саморегуляції правоохоронців, визначено діагностико-методичний інструментарій проведення емпіричного дослідження. На другому етапі проведено діагностичну роботу за допомогою обраного інструментарію. На третьому етапі здійснено обробку, систематизацію, узагальнення показників, а також логічно-сислово інтерпретацію даних. Проведено порівняльний аналіз отриманих результатів для визначення динаміки розвитку саморегуляції залежно від стажу професійної діяльності. Організацію дослідження та обробку результатів здійснювала кафедра юридичної психології Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна).

Результати й обговорення

Саморегуляція забезпечує ефективну адаптацію особистості до вимог професійної діяльності, сприяє усвідомленому управлінню поведінкою, контролю емоційних реакцій та оптимізації діяльності в складних умовах. Для працівників поліції ці навички є критично важливими, оскільки їхня робота пов'язана з високим рівнем стресу, необхідністю швидкого ухвалення рішень і дотриманням службової дисципліни.

У дослідженні впливу професійного досвіду на розвиток саморегуляції взяли участь 100 працівників підрозділів патрульної поліції НУ, які проходили курси підвищення кваліфікації на базі НАВС. До вибірки ввійшли респонденти з різним стажем роботи: 40 % поліцейських мали досвід служби до 5 років, 43 % – від 6 до 10 років, а 17 % – понад 11 років служби в правоохоронних органах. Результати дослідження відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати дослідження працівників поліції за опитувальником «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової

Шкали	X	σ
Планування	7,0	1,7
Моделювання	6,0	1,5
Програмування	6,1	1,6
Оцінювання результатів	6,0	1,7
Гнучкість	6,3	1,5
Самостійність	5,6	2,0
Загальний рівень саморегуляції	33	5,5

Примітка: X – середні значення; σ – стандартне відхилення.

Аналіз даних засвідчує однорідність групи досліджуваних за всіма шкалами методики. Середні значення (X) за шкалами опитувальника відтворюють середній рівень вираженості таких показників, як: моделювання; програмування; оцінювання результатів; гнучкість; самостійність.

Середній рівень вираженості таких показників може свідчити про те, що поліцейські доволі гнучко й адекватно реагують на зміну умов, усвідомлено ставляться до досягнення мети. Слід відзначити високі показники за шкалою «Планування» (X=7,0), що демонструє стійку сформованість потреби в усвідомленому плануванні діяльності. Високі показники планування свідчать про самостійність формування планів, їх реалістичність, деталізацію та стійкість у професійній діяльності, що є наслідком професійного досвіду.

Шкалу «Загальний рівень саморегуляції» використовують для оцінювання загального рівня розвиненості системи усвідомленої саморегуляції особистості, високі показники якої (X=33,0) свідчать про самостійність, гнучкість й адекватність реакцій. Високий рівень загальної саморегуляції сприяє легкому опануванню нових видів активності, упевненості в незнайомих ситуаціях і стабільності успіхів у звичних видах діяльності. Саморегуляція є стабілізаційним чинником профілактики та подолання кризових ситуацій, що в діяльності поліцейських є важливою умовою успішності виконання завдань. Високий рівень загальної саморегуляції дає змогу працівнику поліції ефективно організувати свою поведінку, планувати й узгоджувати її з вимогами ситуацій, а також уміти регулювати власні деструктивні емоційні вияви.

Отримані результати надали можливість провести порівняльний аналіз саморегуляції працівників поліції, виявити особливості її вияву на різних етапах професійного становлення, а також окреслити роль досвіду у формуванні стратегії свідомої регуляції поведінки.

З огляду на те, що вибірка працівників поліції охоплювала службовців з різним стажем професійної діяльності, було проведено внутрішньогруповий аналіз з метою визначення динаміки розвитку саморегуляції залежно від досвіду роботи в правоохоронних органах. У зв'язку з цим досліджувані були умовно розподілені на три підгрупи: працівники поліції зі стажем роботи до 5 років, поліцейські зі стажем служби 6–10 років і правоохоронці, професійний досвід яких перевищував 11 років.

За результатами аналізу трьох підгруп досліджуваних за методикою «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової виявлено, що зі збільшенням стажу служби підвищуються показники за такими шкалами, як «Планування», «Моделювання», «Програмування», і показники за шкалою «Загальний рівень саморегуляції». Це засвідчує, що в процесі професійної діяльності поліцейські набувають практичного досвіду, і це позитивно впливає на їхні аналітичні навички, здатність до прогнозування та моделювання ситуацій, а також формує високий рівень саморегуляції. Результати за методикою «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової відображено на рис. 1.

Рис. 1. Результати опитування за методикою «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової

Зі збільшенням стажу служби в поліцейських вирізняється тенденція до зростання загального рівня саморегуляції, що засвідчує поступове вдосконалення механізмів управління власною поведінкою, розвиток навичок аналізу інформації, прогнозування та моделювання ситуацій. Набуття професійного досвіду сприяє формуванню стійких стратегій поведінки, що дають змогу ефективно діяти в складних і непередбачуваних умовах службової діяльності. На цьому акцентують і деякі дослідники з окресленої проблематики (Fedorenko et al., 2020; Stegerhoek et al., 2024). Зокрема, зі збільшенням стажу зростає рівень планування, що є свідченням усвідомленого підходу до побудови дій, здатності визначати послідовність їх виконання та оцінювати можливі ризики (Lutskyi et al., 2023). Працівники поліції зі збільшенням стажу діяльності демонструють розвиненішу здатність до прогнозування розвитку ситуації та прийняття рішень на основі аналізу минулого досвіду, що позитивно позначається на їхній професійній ефективності.

Результати внутрішньогрупового аналізу підтверджують думку деяких учених (Landman, Nieuwenhuys, & Oudejans, 2016; Shvets, Yevdokimova, & Korniienko, 2024; Usyk, 2024; Wolfe, Nix, & Campbell, 2018), що саморегуляція є одним із ключових механізмів успішної професійної діяльності правоохоронців. Збільшення стажу закономірно супроводжується покращенням навичок планування, аналітичного мислення та самоконтролю. Водночас зниження таких компонентів саморегуляції, як гнучкість, самостійність та оцінювання результатів, може бути зумовлене звичкою діяти за перевіреними алгоритмами, ефектом професійної автоматизації, а також специфікою ієрархічної структури правоохоронних органів. З посиленням відповідальності працівники частіше працюють у команді, що потребує узгодженості рішень з керівництвом.

Отже, розвиток окремих складових саморегуляції на різних етапах професійної кар'єри потребує подальшого вивчення, розроблення та впровадження програм, спрямованих на розвиток окремих компонентів саморегуляції.

Висновки

Саморегуляція є одним із ключових механізмів забезпечення ефективності професійної діяльності правоохоронців, що сприяє адаптації до специфічних умов служби й успішному виконанню завдань. Високий рівень саморегуляції дає змогу працівникам поліції організовано діяти в стресових ситуаціях, узгоджуючи свою поведінку з професійними вимогами та обставинами.

Результати дослідження за методикою В. Моросанової відображають динаміку розвитку саморегуляції поведінки залежно від стажу роботи. Сформульовано висновок, що з досвідом саморегуляція покращується, проте її окремі компоненти розвиваються нерівномірно, зокрема найвищий рівень саморегуляції демонструють працівники зі стажем понад 11 років служби. Зазначене свідчить про те, що саморегуляція підвищується в процесі професійної діяльності, що може бути пов'язано з набуттям досвіду, підвищенням упевненості у власних діях і розвитком навичок планування та контролю.

Досвідчені працівники демонструють кращі навички планування, моделювання, програмування дій, що сприяє підвищенню їхньої ефективності. Водночас із накопиченням досвіду спостерігається зниження рівня гнучкості, самостійності й оцінювання результатів, що може бути наслідком стереотипізації професійного мислення, роботи в жорстко регламентованій системі та психологічного виснаження. Попри загальне зростання рівня саморегуляції, ці тенденції можуть обмежувати ефективність роботи в умовах невизначеності. Тому постає необхідність у подальших дослідженнях особливостей саморегуляції на різних етапах професійної діяльності й визначення чинників, які впливають на її розвиток, а далі – розроблення та застосування спеціальних заходів

у системі психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських, спрямованих на розвиток механізмів саморегуляції та окремих її складових для формування здатності ефективно діяти в різних умовах. Урахування цих особливостей може сприяти підвищенню ефективності професійної діяльності поліцейських та їхній здатності зберігати високу якість виконання службових обов'язків протягом усього періоду професійного життя.

Досвідчені працівники демонструють вищий рівень навичок планування, моделювання та програмування дій, що сприяє підвищенню їхньої професійної ефективності. Водночас із накопиченням досвіду спостерігається тенденція до зниження рівня гнучкості, самостійності та критичного оцінювання результатів, що може бути наслідком стереотипізації професійного мислення, роботи в жорстко регламентованій системі та психологічного виснаження. Попри загальне зростання рівня саморегуляції, такі зміни можуть обмежувати здатність ефективно діяти в умовах невизначеності.

Актуальною є необхідність подальшого дослідження особливостей саморегуляції на різних етапах професійної діяльності та визначення ключових чинників, які позначаються на її розвитку. Це своєю чергою надасть можливість розробити та впровадити спеціальні заходи в систему психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських задля розвитку механізмів саморегуляції та її складових, що сприятиме формуванню здатності правоохоронців ефективно діяти в різноманітних умовах.

Урахування зазначених позицій сприятиме підвищенню загальної ефективності професійної діяльності поліцейських, а також допоможе підтримувати високу якість виконання службових обов'язків протягом усього періоду професійного життя.

References

- [1] Andersen, J.P., Arpaia, J., Gustafsberg, H., Poplawski, S., & Di Nota, P.M. (2024). The International Performance, Resilience and Efficiency Program Protocol for the Application of HRV Biofeedback in Applied Law Enforcement Settings. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, 49(3), 483-502. DOI: 10.1007/s10484-024-09644-3
- [2] Barko, V., Okhrimenko, I., Medvediev, V., Vagina, O., & Okhrimenko, S. (2020). Professional psychological profile of a modern patrol officer as the basis of efficient official activities. *Postmodern Openings*, 11(3), 1-19. DOI: 10.18662/po/11.3/197
- [3] Brechka, D.M. (2017). Self-regulation of behavioural processes. *Psychological and pedagogical problems of vocational education and patriotic education of the personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 172-174). Kharkiv. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/07_04_2017/pdf/54.pdf
- [4] Di Nota, P.M., Kasurak, E., Bahji, A., Groll, D., Anderson, G.S. (2021). Coping among public safety personnel: A systematic review and meta-analysis. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, 37(4), 613-630. DOI: 10.1002/smi.3039
- [5] Fedorenko, O., Dotsenko, V., Okhrimenko, I., Radchenko, K., & Gorbenko, D. (2020). Coping behavior of criminal Police Officers at different stages of professional activity. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(2), 124-146. DOI: 10.18662/brain/11.2/78

- [6] Halych, M.Yu., & Lytvyn, V.V. (2022). General characteristics of post-traumatic stress disorder in wartime: diagnosis and prevention. *Legal Psychology*, 1, 22-28. DOI: 10.33270/03223001.22
- [7] Kovach, O.V. (2022). Factors of legitimized aggression in the professional activity of police officers. *Legal Psychology*, 2, 54-63. DOI: 10.33270/03223102.54
- [8] Kovach, O.V. (2023). Application of self-regulation methods in the system of psychological support of professional activity of law enforcement officers. *Topical issues of psychological support of service activities of structural units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine under martial law. Materials of the V interdepartmental scientific and practical round table* (pp. 171-174). Kyiv. Retrieved from <https://elar.nava.edu.ua/items/c737bb78-0826-4b62-800c-37d2d3f4d402>
- [9] Kyrychenko, T.B. (2017). Psychological content of personality self-regulation. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 3(1), 82-87. Retrieved from <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/835>
- [10] Land, W.M., Edmonds, W.A., & Pope, J. (2024). Optimal psychophysiological states during police tactical driving: A multiple case study analysis. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 39(1), 157-169. DOI: 10.1007/s11896-023-09629-8
- [11] Landman, A., Nieuwenhuys, A., & Oudejans, R.R. (2016). Decision-related action orientation predicts police officers' shooting performance under pressure. *Anxiety, Stress, and Coping*, 29(5), 570-579. DOI: 10.1080/10615806.2015.1070834
- [12] Lutskyi, O., Okhrimenko, I., Halych, M., Lytvyn, V., Kudermyna, O., Hrebenuk, M., & Bloshchynskyi, I. (2023). Improvement of health and morphofunctional status of law enforcement officers of older age groups during the organized motor activities. *Current Aging Science*, 16(3), 227-233. DOI: 10.2174/1874609816666230327140631
- [13] Matviienko, A. (2021). Features of self-regulation of mental states of police officers in extreme situations. *Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic education of the personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 157-158). Vinnytsia. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/items/f94c6381-5f0f-484a-92c7-735b6bb86e90>
- [14] McCraty, R., & Atkinson, M. (2012). Resilience Training Program Reduces Physiological and Psychological Stress in Police Officers. *Global Advances in Health and Medicine*, 1(5), 44-66. DOI: 10.7453/gahmj.2012.1.5.013
- [15] Morosanova, V.I. (2013). Self-regulation and personality. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 86, 452-457. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.08.596
- [16] Morosanova, V.I., & Fomina, T.G. (2017). Self-regulation as a Mediator in the Relationship between Anxiety and Academic Examination Performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237, 1066-1070. DOI: 10.1016/j.sbspro.2017.02.156
- [17] Navarrete, J., García-Salvador, M.Á., Cebolla, A., & Baños, R. (2022). Impact of Mindfulness Training on Spanish Police Officers' Mental and Emotional Health: a Non-Randomized Pilot Study. *Mindfulness*, 13(3), 695-711. DOI: 10.1007/s12671-022-01827-5
- [18] Okhrimenko, I., Pasko, O., Prudka, L., Matiienko, T., Serebnytska, I., Lyakhova, N., & Okhrimenko, S. (2023). Dynamics of law enforcement officers' physical and mental health indicators in the context of social tension and recommendations for their improvement. *Acta Balneologica*, 65(6), 380-385. DOI: 10.36740/ABAL202306106
- [19] Pasko, O.M., & Prudka, L.M. (2022). *Self-regulation of the police officer's mental state under stress in martial law*. Odesa: Yurydyka.
- [20] Ponomarenko, Ya.S. (2022). Self-management of police officers in the context of their personal and professional fulfilment. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2, 51-55. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2022.2.10
- [21] Potapova, S.M. (2017). Self-Regulation in the System of Professional Training of Police Officers. *Psychological and Pedagogical Problems of Professional Education and Patriotic Education of the Personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: abstracts of the scientific and practical conference* (pp. 99-101). Kharkiv.
- [22] Roth, S.L., Andrews, K., Protopopescu, A., Lloyd, C., O'Connor, C., Losier, B.J., Lanius, R.A., & McKinnon, M.C. (2022). Mental health symptoms in Public Safety Personnel: Examining the effects of adverse childhood experiences and moral injury. *Child Abuse & Neglect*, 123. DOI: 10.1016/j.chiabu.2021.105394
- [23] Shamlian, K.M. (2024). Will, self-regulation, self-control and other "self"-processes. *Habitus*, 64, 17-28. DOI: 10.32782/2663-5208

- [24] Shvets, D., Yevdokimova, O., & Korniienko, M. (2024). Self-Regulation and a Regulatory Focus of Combatant Police Officers. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, 11, 283-299. DOI: 10.32999/2663-970X/2024-11-15
- [25] Stegerhoek, P., Kooijman, K., Ziesemer, K., IJzerman, H., Kuijer, P.P.F.M., & Verhagen, E. (2024). Risk factors for adverse health in military and law enforcement personnel; an umbrella review. *BMC Public Health*, 24(1). DOI: 10.1186/s12889-024-20553-2
- [26] Stelnicki, A.M., Jamshidi, L., Fletcher, A.J., & Carleton, R.N. (2021). Evaluation of Before Operational Stress: A Program to Support Mental Health and Proactive Psychological Protection in Public Safety Personnel. *Frontiers in Psychology*, 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.511755
- [27] Tsilmak, O.M. (2020). Reference psychological profile of the investigator's volitional qualities. *Legal Psychology*, 1(26), 55-61. DOI: 10.33270/03202601.55
- [28] Usyk, K. (2024). Features of emotional self-regulation of police officers. *Scientific innovations and advanced technologies*, 5(33), 1452-1464. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1452-1464
- [29] Wolfe, S.E., Nix, J., & Campbell, B.A. (2018). Police managers' self-control and support for organizational justice. *Law and Human Behavior*, 42(1), 71-82. DOI: 10.1037/lhb0000273
- [30] Zavala, E., & Kurtz, D.L. (2017). Using Gottfredson and Hirschi's a general theory of crime to explain problematic alcohol consumption by police officers: A test of self-control as self-regulation. *Journal of Drug Issues*, 47(3), 505-522. DOI: 10.1177/0022042617706893

Список використаних джерел

- [1] Andersen J. P., Arpaia J., Gustafsberg H., Poplawski S., Di Nota P. M. The International performance, resilience and efficiency program protocol for the application of HRV biofeedback in applied law enforcement settings. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*. 2024. Vol. 49 (3). P. 483–502. DOI: 10.1007/s10484-024-09644-3
- [2] Barko V., Okhrimenko I., Medvediev V., Vagina O., Okhrimenko S. Professional psychological profile of a modern patrol officer as the basis of efficient official activities. *Postmodern Openings*. 2020. Vol. 11 (3). P. 1–19. DOI: 10.18662/po/11.3/197
- [3] Бречка Д. М. Саморегуляція процесів поведінки. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2017. С. 172–174. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/07_04_2017/pdf/54.pdf
- [4] Di Nota P. M., Kasurak E., Bahji A., Groll D., Anderson G. S. Coping among public safety personnel: A systematic review and meta-analysis. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*. 2021. Vol. 37 (4). P. 613–630. DOI: 10.1002/smi.3039
- [5] Fedorenko O., Dotsenko V., Okhrimenko I., Radchenko K., Gorbenko D. Coping behavior of criminal Police Officers at different stages of professional activity. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2020. Vol. 11 (2). P. 124–146. DOI: 10.18662/brain/11.2/78
- [6] Галич М. Ю., Литвин В. В. Загальна характеристика посттравматичного стресового розладу в умовах воєнного часу: діагностика та профілактика. *Юридична психологія*. 2022. № 1 (30). С. 22–28. DOI: 10.33270/03223001.22
- [7] Ковач О. В. Чинники легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 54–63. DOI: 10.33270/03223102.54
- [8] Ковач О. В. Застосування методів саморегуляції в системі психологічного супроводу професійної діяльності правоохоронців. *Актуальні питання психологічного забезпечення службової діяльності структурних підрозділів МВС України в умовах воєнного стану* : матеріали V міжвідом. наук.-практ. круглого столу. Київ, 2023. С. 171–174. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/c737bb78-0826-4b62-800c-37d2d3f4d402>
- [9] Кириченко Т. В. Психологічний зміст саморегуляції особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 3 (1). С. 82–87. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/835>
- [10] Land W. M., Edmonds W. A., Pope J. Optimal psychophysiological states during police tactical driving: A multiple case study analysis. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2024. Vol. 39 (1). P. 157–169. DOI: 10.1007/s11896-023-09629-8
- [11] Landman A., Nieuwenhuys A., Oudejans R. R. Decision-related action orientation predicts police officers' shooting performance under pressure. *Anxiety, Stress, and Coping*. 2016. Vol. 29 (5). P. 570–579. DOI: 10.1080/10615806.2015.1070834
- [12] Lutskyi O., Okhrimenko I., Halych M., Lytvyn V., Kudermyna O., Hrebenuk M., Bloschynskyi I. Improvement of health and morphofunctional status of law enforcement officers of older age groups

- during the organized motor activities. *Current Aging Science*. 2023. Vol. 16 (3). P. 227–233. DOI: 10.2174/1874609816666230327140631
- [13] Матвієнко А. Особливості саморегуляції психічних станів поліцейських в екстремальних ситуаціях. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця, 2021. С. 157–158. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/f94c6381-5f0f-484a-92c7-735b6bb86e90>
- [14] McCraty R., Atkinson M. Resilience Training Program Reduces Physiological and Psychological Stress in Police Officers. *Global Advances in Health and Medicine*. 2012. Vol. 1 (5). P. 44–66. DOI: 10.7453/gahmj.2012.1.5.013
- [15] Morosanova V. I. Self-regulation and personality. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2013. No. 86. P. 452–457. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.08.596
- [16] Morosanova V. I., Fomina T. G. Self-regulation as a Mediator in the Relationship between Anxiety and Academic Examination Performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2017. No. 237. P. 1066–1070. DOI: 10.1016/j.sbspro.2017.02.156
- [17] Navarrete J., García-Salvador M. Á., Cebolla A., Baños R. Impact of Mindfulness Training on Spanish Police Officers' Mental and Emotional Health: a Non-Randomized Pilot Study. *Mindfulness*. 2022. Vol. 13 (3). P. 695–711. DOI: 10.1007/s12671-022-01827-5
- [18] Okhrimenko I., Pasko O., Prudka L., Matiienko T., Serednytska I., Lyakhova N., Okhrimenko S. Dynamics of law enforcement officers' physical and mental health indicators in the context of social tension and recommendations for their improvement. *Acta Balneologica*. 2023. Vol. 65 (6). P. 380–385. DOI: 10.36740/ABAL202306106
- [19] Пасько О. М., Прудка Л. М. Саморегуляція психічного стану поліцейського під час стресу в умовах воєнного стану : довідник. Одеса : Юридика, 2022. 66 с.
- [20] Пономаренко Я. С. Самоуправління поліцейських в контексті їх особистісно-професійної здійсненності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2022. № 2 С. 51–55. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2022.2.10
- [21] Потапова С. М. Саморегуляція в системі професійної підготовки працівників підрозділів поліції. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 7 квіт. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 99–101.
- [22] Roth S. L., Andrews K., Protopopescu A., Lloyd C., O'Connor C., Losier B. J., Lanius R. A., McKinnon M. C. Mental health symptoms in Public Safety Personnel: Examining the effects of adverse childhood experiences and moral injury. *Child Abuse & Neglect*. 2022. Vol. 123. DOI: 10.1016/j.chiabu.2021.105394
- [23] Шамлян К. М. Воля, саморегуляція, самоконтроль та інші «само»-процеси. *Габітус*. 2024. № 64. С. 17–28. DOI: 10.32782/2663-5208
- [24] Shvets D., Yevdokimova O., Korniienko M. Self-Regulation and a Regulatory Focus of Combatant Police Officers. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*. 2024. № 11. P. 283–299. DOI: 10.32999/2663-970X/2024-11-15
- [25] Stegerhoek P., Kooijman K., Ziesemer K., IJzerman H., Kuijjer P. P. F. M., Verhagen E. Risk factors for adverse health in military and law enforcement personnel; an umbrella review. *BMC Public Health*. 2024. Vol. 24 (1). DOI: 10.1186/s12889-024-20553-2
- [26] Stelnicki A. M., Jamshidi, L., Fletcher A. J., Carleton R. N. Evaluation of Before Operational Stress: A Program to Support Mental Health and Proactive Psychological Protection in Public Safety Personnel. *Frontiers in Psychology*. 2021. No. 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.511755
- [27] Цільмак О. М. Еталонний психологічний профіль вольових якостей слідчого. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 55–61. DOI: 10.33270/03202601.55
- [28] Усик К. Особливості емоційної саморегуляції поліцейських. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 5 (33). С. 1452–1464. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1452-1464
- [29] Wolfe S. E., Nix J., Campbell B. A. Police managers' self-control and support for organizational justice. *Law and Human Behavior*. 2018. Vol. 42 (1). P. 71–82. DOI: 10.1037/lhb000027
- [30] Zavala E., Kurtz D.L. Using Gottfredson and Hirschi's a general theory of crime to explain problematic alcohol consumption by police officers: A test of self-control as self-regulation. *Journal of Drug Issues*. 2017. Vol. 47 (3). P. 505–522. DOI: 10.1177/0022042617706893

VOROBIOVA Olha

Doctor of Philosophy, Senior Lecturer of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8861-8328>;

OKHRIMENKO Ivan

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8813-5107>

Peculiarities of Self-Regulation of Police Officers with Different Professional Experience

Abstract. The relevance of the study is due to the need to study the psychological mechanisms of adaptation of police officers to the conditions of professional activity, which is accompanied by a high level of stress, extreme situations and increased demands on the personality of a law enforcement officer. Developed self-regulation skills are an important factor in the professional effectiveness of police officers, as they contribute to maintaining work capacity, prompt decision-making and preventing professional burnout. Self-regulation is considered as a holistic system that includes planning (determining goals and strategies of activity), modeling (forecasting the development of situations and possible consequences), programming (structuring actions in accordance with the chosen strategy), evaluation of results (analysis of the effectiveness of actions and their adjustment), flexibility (the ability to adapt behavioral strategies to changing conditions) and independence (autonomy in making decisions and responsibility for them). The results of the empirical study show that with increasing professional experience, police officers: 1) approach planning activities more consciously, more clearly define goals and ways to achieve them; 2) more effectively predict the development of situations, which contributes to the rapid adoption of optimal decisions in changing conditions; 3) improve the decision-making process, which reduces the likelihood of errors and increases the efficiency of actions; 4) better control their own emotional state, which ensures resistance to stress and prevents impulsive reactions. At the same time, with increasing professional experience, there is a tendency to reduce flexibility, assessment of results and independence in the self-regulation structure, which may indicate the formation of rigid response strategies, reducing the ability to adapt to non-standard situations. The results of the study indicate the importance of forming adaptive self-regulation mechanisms and justify the need to implement self-regulation development programs in the system of psychological support for professional activity to support police officers at different stages of their service.

Keywords: self-regulation; police officer; service activities; professional experience; psychological support.

DOI: 10.33270/03253601.9

УДК 343.95:343.72:004.738.5

КРИЖЕВСЬКИЙ Андрій*

кандидат юридичних наук, докторант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9646-1359>;

БРИСКОВСЬКА Оксана

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6902-9969>

Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи в мережі Інтернет

Анотація. Актуальність тематики полягає в тому, що інтернет-шахрайства, вчинені організованою злочинною групою, за наслідками є тяжчими та небезпечнішими злочинами, оскільки мають тривалий характер, вчиняються в особливо великих розмірах, мають детальну підготовку й розподіл ролей. Протидіяти цьому та розпізнати злочинні вияви можливо лише за умови встановлення соціально-психологічного портрета особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої злочинної групи, через критичне мислення шляхом обізнаності суспільства із сучасними шахрайськими схемами, які будують відповідно до нагальних потреб сьогодення. Умови інтернет-простору через спілкування онлайн з потенційною жертвою, вразливість і тривожність громадян під час війни, скрутне матеріальне становище дають змогу учасникам організованої злочинної групи вигадувати різні шахрайські схеми із заволодіння коштами, майном, цінностями інших осіб. Це становить серйозну загрозу для безпеки громадян і може призвести до серйозних фінансових втрат. Метою статті є дослідження особливостей соціально-психологічної характеристики осіб, які вчиняють шахрайства у складі організованої злочинної групи в інтернет-просторі. Практичне значення статті полягає в тому, що встановлення типового соціально-психологічного портрета інтернет-шахрая, який вчиняє шахрайство в складі організованої групи, є підґрунтям для вдосконалення не лише методів розслідування таких злочинів, а і їх профілактики й організаційних заходів з протидії. Узагальнена характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи, надає можливість визначити ефективні шляхи викриття та вдосконалити методи виявлення з її оточення осіб, серед яких слід відстежувати членів організованої злочинної групи. Наукова новизна полягає у встановленні соціально-психологічної характеристики особи шахрая як учасника організованої злочинної групи, що вчиняє шахрайства в мережі Інтернет. Узагальнена соціально-психологічна характеристика особи інтернет-шахрая як учасника організованої злочинної групи уможливить складення соціально-психологічного портрета за видом вчиненого інтернет-шахрайства й обрати ефективні шляхи викриття кола осіб такої групи.

Ключові слова: шахрайство; соціально-психологічний портрет; особа злочинця; інтернет-мережа; інтернет-шахрай; маніпуляція; електронно-обчислювальна техніка.

Історія статті:

Отримано: 23.01.2025

Переглянуто: 18.02.2025

Прийнято: 31.03.2025

Рекомендоване посилання:

Крижевський А., Брисковська О. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи в мережі Інтернет. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 80–89. DOI: 10.33270/03253601.9

*Відповідальний автор

© Крижевський А., Брисковська О., 2025

Вступ

В умовах збройної агресії рф українці стали вразливішими та емоційно виснаженими, на що й реагують зловмисники, використовуючи актуальні проблеми суспільства у своїх шахрайських схемах. В Україні зросла активність шахрайств із використанням електронно-обчислювальної техніки. Географія інтернет-шахрайства в умовах воєнного стану широка й охоплює всі області країни. Користуючись ситуацією в державі та складним становищем громадян, злочинці адаптували шахрайські схеми під сьогодення та ошукували людей, прикидаючись банками чи обіцяючи фінансову допомогу від імені держави, міжнародних і благодійних організацій (Ilichenko, 2023). Для шахрайських дій створюють кол-центри, фейкові магазини, винаймають офіси, квартири. Вигадують обманні пропозиції щодо евакуації з небезпечних регіонів, збору коштів для військових, оголошень про зникнення рідних або їх потрап-ляння в полон і навіть фальшиве волонтерство.

Організована злочинність в Україні за нетривалий період пройшла шлях від розрізнених груп до інтелектуально й технічно забезпечених, добре законспірованих злочинних спільнот, що вчиняють шахрайства за допомогою електронно-обчислювальної техніки в інтернет-просторі. Правильне судження про людину загалом можливе лише на підставі всіх її ознак і виявів, співвідношення соціально позитивних і соціально негативних рис. Проте в будь-якому разі особі злочинця притаманна деформація моральних переконань, життєвих поглядів, інтелектуальних та емоційно-вольових рис. Морально-психологічні особливості особи злочинця перебувають у діалектичному зв'язку з її соціальними властивостями, їх слід розглядати в цій єдності (Moiseienko, 2020).

Шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки організованою злочинною групою не вчиняють одноразово, її створюють для систематичної протиправної діяльності шляхом навмисних оманливих дій або зловживання довірою для отримання вигоди, майна, грошей, або послуг.

Матеріали та методи

Окреслені питання досліджували не лише опрацюванням наукових надбань учених і статистичних даних, а й вивченням кримінальних проваджень, аналізом результатів анкетування та інтерв'ювання працівників поліції. У науковій статті використано цілісну й узгоджену систему методів, що дала змогу проаналізувати предмет дослідження, зокрема серед загальнонаукових методів наукового пізнання було використано: метод дедукції, індукції, аналізу, класифікації та систематизації. Теоретичною основою роботи стали праці вітчизняних дослідників, присвячені

психологічним, соціальним, соціально-психологічним характеристикам злочинців, а також особам, які вчиняли злочини в мережі Інтернет та особам, які є членами організованих злочинних груп. Попри значний внесок вітчизняних науковців у вивчення окресленої проблематики, наукові праці висвітлювали загальні аспекти вчинення інтернет-шахрайства та загальну характеристику інтернет-шахрая, однак як окреме дослідження з вивчення та виявлення особливостей соціально-психологічної характеристики осіб, які вчиняють шахрайства у складі організованої злочинної групи в інтернет-просторі з використанням електронно обчислювальної техніки, проведено та розглянуто не було.

Результати й обговорення

Шахраям притаманні розвинута фантазія, хитрий розум, акторські здібності, уміння орієнтуватися в складних обставинах, використовуючи їх на свою користь, а також переконувати та наполягати на реалізації злочинного задуму (Kuriata, 2020). До характерних психологічних рис особи шахраїв належать: не лише хист до переконання, а й уміння викликати довіру завдяки симпатії, страх і повагу – за допомогою сили ілюзії; гнучкість і адаптивність; вміння опрацьовувати інформацію, швидко реагувати на її зміну; вміння планувати, обдумувати та моделювати все до дрібниць; знижена тривожність; схильність до ризику; високе самовладання, терпіння та витримка тощо (Kuzmenko, 2024).

Єдальною основою будь-якого шахрайства є вплив на емоційну сферу потенційної жертви як в офлайн, так і онлайн середовищі. Шахраї вміло перевтілюються для встановлення контактів з різними типами людей, обираючи певні манери поведінки, вміють вчасно реагувати у швидкозмінній обстановці, володіють навичками самопрезентації, зацікавлення собою, привертання уваги людей, входження до них у довіру, створення враження приємної, поважної, надійної, потрібної людини, якій можна довіряти.

Під час вчинення шахрайства офлайн зловмисники використовували психологічний вплив шляхом сугестивного методу, оскільки безпосередньо контактували з жертвою не лише через надану інформацію, а й емоційно через слова, тембр голосу, міміку, жести, впливаючи на беззаперечне сприйняття оманливої інформації навіть зі зниженою аргументацією, незалежно від волі й думок жертви впливали на її рішення. Шахрайство пов'язуються з такими наскрізними ознаками, як уведення в оману (обман, брехня, обіцянка, дана без будь-якого наміру її виконання, замовчування, інші шахрайські заходи тощо) та заволодіння через це чужим майном (правом на майно) (Chaika, 2023).

Під час онлайн шахрайства зловмисники впливають на людей через: бажання до легкої

наживи, жадібність; емоційну складову (співчуття, прагнення допомогти, розпач, страх, бажання виправити ситуацію); довірливість; невміння, неосвіченість або/чи неухважність у користуванні інтернет-ресурсами.

До інструментів для вчинення шахрайств з використанням електронно-обчислювальної техніки слід віднести комп'ютерну техніку, мобільні та інші універсальні пристрої, за допомогою яких зловмисники збирають, отримують або переглядають індивідуальні дані, мережа Інтернет (Bryskovska, & Helemei, 2023). Сьогодні шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки вчиняються за допомогою мережі Інтернет, яка є провідником злочинності (Brooks, 2018). Інтернет-шахрайство, на думку фахівців (В. Шевченко та Ю. Шуляк (2018), Т. Коршикова (2021), І. Метельський (2022), Т. Романенко (2020), С. Чернявський (2010) та ін.), є різновидом традиційного шахрайства й передбачає заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману та зловживання довірою, його вчиняють із використанням мережі Інтернет, що надає доступ до різноманітних інформаційних ресурсів (Bryskovska, 2020).

До основних ознак інтернет-шахрайства, що приваблюють зловмисників можна віднести: 1) високу латентність; 2) широкий спектр способів шахрайства (пов'язаних із різноманітністю послуг у мережі Інтернет); 3) глобальний характер (на противагу фізичному, безмежний інформаційний простір, що не має кордонів і обмежень); 4) складність у виявленні та запобіганні (Cherniavskiy, 2010).

Вивчивши судові рішення Єдиного державного реєстру судових рішень з категорії кримінальних правопорушень проти власності, а саме шахрайство, ми дійшли висновку, що за останні п'ять років збільшилася кількість заволодіння чужим майном шляхом обману та незаконних операцій через мережу Інтернет з використанням електронно-обчислювальної техніки організованою групою, що створена для регулярної протиправної діяльності. Вчинення інтернет-шахрайств організованою злочинною групою – це небезпечніший злочин, оскільки вчиняється за попередньою підготовкою з детальним розподіленням ролей і мають тривалий характер.

Порівняно низький ризик бути притягнутим до кримінальної відповідальності, висока латентність, легкий успіх, конфіденційність користувачів породжує відчуття безкарності вчинення шахрайств у мережі Інтернет, створює атмосферу вседозволеності, що надалі сприяє розвитку й поширенню суспільно небезпечних намірів. Для дотримання правопорядку доцільно забезпечити стабільну та безпечну діяльність суспільних відносин для належного функціонування держави, її структур, громадських формувань і громадян (Kobzar, 2024). Ключовою особливістю підтримання правопорядку в державі є забезпечення

законності, захисту й охорони прав і свобод людини та громадянина (Duchek, Vluiko, & Vakarov, 2024). А тому вивчення соціально-психологічного портрета інтернет-шахрая організованої злочинної групи сприятиме ефективності протидії цим злочинним проявам і підтримання стабільності правопорядку, відчуття безпеки й захищеності громадян від шахрайських посягань. Щодо психологічного портрета шахрая, то зазвичай спрацьовує такий стереотип, що це людина з неблагополучної сім'ї, якій продемонстрували модель легкого заробітку шляхом обману, що й стало прикладом для наслідування. Однак відомі випадки, коли діти схильні до обману ще змалку й надалі це проявляється в її інтелектуальних здібностях. Тому шахраями можуть бути особи з будь-яких родин, але з наявними ознаками авторитарного батьківського стилю виховання або неприйняття. Такі особи бажають домогтися автономності та незалежності, шукаючи легкого збагачення не завжди чесним шляхом. Вони потрапляють у референтні групи, піддаючись негативному впливу, вчиняючи кримінальні правопорушення в складі групи. Молода особа, яка потрапила в організовану злочинну групу, підпадає під вплив старших учасників групи, а саме під маніпуляції (Saveliuk, 2023):

Під час складання психологічного портрета властивими рисами для інтернет-шахрая слід вважати: схильність до авантюризму, рішучість, знижена тривожність, терпимість, обережність, самоконтроль у різних ситуаціях, уважність, планомірність, внутрішня організованість, інтелектуальність, емпатійність (уміння поставити себе на місце іншої людини, здатність відчувати внутрішній світ жертви й розуміти її психічні стани), інтуїтивність, розвинена уява, вміння викликати довіру, вбачати слабкі сторони жертви, прогнозувати поведінку та застосовувати способи маніпуляції (Bryskovska, 2020).

Вчинення шахрайства під час спілкування телефоном потребує спеціальних умінь і навичок зловмисника для швидкого орієнтування у швидкоплинній обстановці та впевненого переконливого спілкування з потенційною жертвою. Наприклад, у м. Запоріжжі працівники шахрайського офісу (штат працівників – близько 100 осіб) виманювали в громадян CVV-коди, номери карток, пін-коди тощо. Для цього вони використовували психологічні методи впливу в разі виникнення різних ситуацій під час спілкування з жертвою та діяли за інструкцією. Крім того, щомісяця всі працівники кол-центру проходили тренінги, отримували інструкції для спілкування з клієнтами, перекладені чотирма мовами. Щодня кожен працівник здійснював близько сотні таких дзвінків. Отриману інформацію використовували для викрадення грошей із банківських карток потерпілих (Cyber police shut...).

Вітчизняні науковці п'ять років тому, досліджуючи особу інтернет-шахрая, дійшли висновку, що «більшість комп'ютерних злочинців не мають кримінального минулого, майже ніхто з обвинувачених інтернет-шахраїв на обліках не перебував» (Kuriata, 2018; Prudka, 2018; Taran, 2019), однак сьогодні зросла кількість інтернет-шахрайств, які вчиняють засуджені, що відбувають покарання, з місць позбавлення волі. Наприклад, четверо засуджених за особливо тяжкі злочини, перебуваючи в ДУ «Стрижавська виправна колонія № 81», організували шахрайську діяльність. Їм допомагали шість спілників на волі з Вінницької, Житомирської та Чернівецької областей. Шахраї мали чітко відпрацьовану схему, на якій заробляли майже 100 тис. грн за день. Крім давно відомих схем продажу товарів, яких немає в наявності, шахраї вигадали нові, прибуткові способи наживи. Вони створювали підроблені акаунти військових у соцмережах. Користуючись ними, зловмисники розміщували оголошення, що нібито можуть допомогти звільнити родичів із полону або розшукати на фронті безвісти зниклих захисників. Крім того, «продавали» українцям, зокрема й військовослужбовцям, техніку та генератори для фронту, зазначаючи занижену ціну. Спілникам на волі, зловмисники надавали вказівки про способи виманювання грошей. Жінки знайомилися з військовими в соціальних мережах та просили в них кошти. Потребу в грошах пояснювали допомогою родичам, хворим дітям та іншими проблемами (Prisoners caught red-handed..., 2023). Зосередимо увагу й на інших прикладах вчинення шахрайств з місць позбавлення волі, зокрема засуджені особи, що відбувають покарання в ДУ «Катеринівська виправна колонія № 46», створили групу, до складу якої входило три особи, діючи умисно, з корисливих мотивів, повторно, за попередньою змовою між собою, використовували кілька шахрайських способів. Найпоширеніші з них такі:

«Алло, впізнав? Можеш позичити грошей», називаються знайомим або двоюрідним братом на поширене ім'я, просять позичити кошти, вказують картковий рахунок і незаконно заволодівають грошима громадян, чим завдають їм майнової шкоди¹;

під приводом продажу-здачі житла в оренду, після здійснення його передоплати, не маючи реального наміру та можливості виконати зазначені зобов'язання, організована група незаконно заволоділа грошовими коштами. Використовуючи інші шахрайські способи, зокрема, скориставшись розміщенням на вебсайті «OLX» оголошенням про здачу житла в оренду

під профілем на ім'я «ОСОБА_18», під час телефонної розмови шляхом введення в оману потерпілого, повідомивши йому неправдиві відомості про намір здати житло в оренду після здійснення ним передоплати, не маючи реального наміру та можливості виконати зазначені зобов'язання, незаконно заволоділи грошовими коштами на суму 1,5 тис. грн, що потерпілий переказав на банківську картку емітовану АТ «Універсал банк», яку самостійно та завчасно оформили для подальшого доступу до коштів, отриманих злочинним шляхом, чим завдали потерпілому майнової шкоди на окреслену вище суму²;

повідомлення від шахраїв, що «близький родич потрапив у біду й необхідно переказати певну суму коштів для надання йому допомоги». Шахраї телефонували на мобільні телефони потерпілих, називалися працівниками правоохоронного органу та повідомляли їм, що її близький родич перебуває у відділі поліції й те, що необхідно переказати певну суму коштів за не притягнення їх до кримінальної відповідальності³. За допомогою відкритих даних мережі Інтернет вони добирали фізичних осіб похилого віку, яких шляхом обману співучасники вводили в оману, називаючись працівниками поліції. Організатор і керівник створеної організованої групи, діючи в її інтересах, добирав учасників із кола знайомих і довірених осіб, які володіють відповідними особистісними характеристиками, навичками та вмінням вести бесіду, справляти враження доброї та порядної людини для вчинення злочинів групою осіб, розподіливши між ними ролі⁴ (Prisoners caught red-handed..., 2023).

Окреслені шахрайські схеми вчиняють не лише зловмисники з місць позбавлення волі, а й інші особи, які ще не потрапляли в поле зору правоохоронців і не мали судимості⁵. Спільними особистісними ознаками осіб, які вчиняють зазначені шахрайства, є такі: особи мають повну середню освіту, чоловіки, не працюють, здебільшого неодружені, за національністю як українці, так і особи без громадянства, міські жителі, переважно з не благополучних сімей,

¹ Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 29 лют. 2024 р. Справа № 572/3085/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117731017>

² Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 29 лют. 2024 р. Справа № 572/3085/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117731017>

³ Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 3 верес. 2024 р. Справа № 759/12992/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121400149>

⁴ Вирок Київський районний суд м. Одеси від 31 серп. 2024 р. Справа № 947/27782/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120775949>

⁵ Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 3 верес. 2024 р. Справа № 759/12992/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121400149>

діють організованою групою, мають артистичні здібності, можуть міняти голос, заплакати, показати високу емоційну стурбованість та занепокоєння, швидко реагують у разі ситуативної зміни в розмові, наполегливі, з повною відсутністю моральних принципів, жагою до наживи, підпадають під вплив і заохочення членів організованої злочинної групи для отримання їх схвалення та завоювання до себе їх прихильності.

Шахраї з продажу автомобілів у мережі Інтернет створювали видимість здійснення підприємницької діяльності, пов'язаної з доставленням, розмитненням і подальшим продажем автомобілів з Європи за зниженою ціною. Вони вводили в оману значну кількість осіб, зацікавлених у таких послугах, та надалі незаконно привласнювали їх кошти, витребуваючи за послуги передоплату. Умисел членів організованої групи був спрямований на систематичне вчинення тотожних злочинних дій щодо незаконного повернення на свою користь чужих грошових коштів¹. До особистісних ознак таких шахраїв належать: це чоловіки, мають середню освіту, не працюють, не судимі та здебільшого не одружені або розлучені, міські жителі, вміють слухати, впевнені, респектабельні, спілкуються легко й не вимушено, вміють викликати довіру до себе, сангвініки, демонструють задоволення життям та вміння вирішувати будь-які питання.

Індивідуальні особливості зловмисники, які вчиняють шахрайства для отримання реквізитів банківських карток громадян, відрізняються від зазначених вище лише тим, що до складу злочинної групи входили й жінки, оскільки їхній голос здавався потерпілим переконливішим під час телефонних дзвінків нібито від працівників банку. Шахраї застосовували таку комбінацію: під час першого телефонного дзвінка використовували голос чоловіка, який інформував потерпілих про несанкціоновану спробу заволодіння коштами з їх банківської карти, а після залишення начебто «телефонних номерів банку» потерпілому пропонували зателефонувати, або повідомляли, що через кілька хвилин їм зателефонують працівники банку, тоді вже залучали жінку, яка дізнавалася реквізити банківських карток та пін-коди².

¹ Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 20 верес. 2024 р. Справа № 686/25552/24. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121766720>

² Вирок Київського районного суду м. Харкова від 12 верес. 2024 р. Справа № 953/1474/24 Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121549287>; Вирок Київський районний суд м. Харкова від 15 серп. 2024 р. Справа № 953/5924/23. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121023619>

Нині, коли популярності набрала криптовалюта, важливо, що інтерне-шахраї розвивають свої навички, стежачи за прогресом. Криптовалюту також можна викрасти за допомогою інтернет-шахрайства. Кожна схема будується на довірі жертви. Якщо шахрай здобув довіру жертви, він вдається до наступного кроку – переконує особу, щоб вона переказала криптовалюту на гаманець та зазначила особисту інформацію. За таких обставин власник криптовалюти може втратити всі наявні кошти. Шахраї викрадають цифрові активи власників шахрайським шляхом (Vozniuk, et al., 2020). Соціально-психологічна характеристика таких шахраїв полягає в тому, що це особи, які вміють викликати довіру, мають знання в цій сфері, надзвичайно переконливо спілкуються з жертвою. Можуть видавати себе за відомих людей, створюючи підроблені акаунти, за незначний аванс пропонують підвищений прибуток, або видають себе за відомих лідерів думок, рекламують нові акції з криптовалютою та нові можливості. Шахрайства з криптовалютою є різних типів і форм, а їх чисельність кожного року збільшується (Vozniuk, & Tylko, 2020).

За результатами вивчення 100 судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень нами було встановлено, що жінки вчиняють інтернет-шахрайства в 6,2 раза менше ніж чоловіки.

Шахрайські дії, які вчиняють жінки, що мають незакінчену середню або повну середню освіту, неодружені, не працюють, не судимі, характерні для таких способів, як *продаж через інтернет товарів, яких немає в наявності (одяг, пральні засоби тощо)*, хоча зазначені шахрайські дії можуть вчиняти й чоловіки, які продають транспортні засоби, інструменти для ремонту, будівельні матеріали тощо.

Вид шахрайства, до якого залучають жінок, це *імітування роботи фінансової установи, зокрема можливості швидкого отримання фінансових кредитів без будь-якої застави, довідки про доходи або поручительства, спонукання громадян (клієнтів) під приводом сплати так званих страхових внесків, а в подальшому інших «обов'язкових переказів» до внесення особистих грошових коштів на визначені розрахункові рахунки, відкриті в банківських установах, здійснення контролю та перевірки фактів внесення коштів потерпілими на зазначені банківські рахунки та заволодіння ними на кінцевому етапі вчинення злочину.*

Такі прийоми та методи було умовно поділено на два етапи:

Перший етап полягав у зацікавленості та залученні потенційних клієнтів фінансових відносин шляхом поширення рекламної продукції серед населення через друковані медіа та публікації інформації на сайтах всесвітньої мережі Інтернет, яка містила неповні й

неправдиві відомості та вводила в оману громадян щодо послуг, які надавалися так званими суб'єктами підприємницької діяльності.

Другим етапом й основним інструментом обману було імітування роботи фінансової установи, зокрема можливості швидкого отримання фінансових кредитів без будь-якої застави, довідки про доходи або поручительства, спонукання залучених громадян (клієнтів) під приводом сплати так званих страхових внесків, а в подальшому інших «обов'язкових переказів» до внесення особистих грошових коштів на визначені розрахункові рахунки, відкриті в банківських установах, здійснення контролю та перевірки фактів внесення коштів потерпілими на вказані банківські рахунки та заволодіння цими коштами на кінцевому етапі вчинення злочину¹.

Індивідуальні особливості цих жінок полягають у тому, що вони мають вищу освіту, не працюють, не судимі, заміжні, на утриманні можуть мати неповнолітніх дітей та/або батьків непрацездатного віку.

Ще одним видом шахрайської діяльності жінок є *можливість внесення неправдивих відомостей в офіційні документи на користь третіх осіб*. Такі жінки мають вищу освіту, не судимі, розлучені та/або вдови, мають однакове співвідношення до заміжніх, працюють землевпорядниками, офісними працівниками або на керівних посадах. Наприклад, начальниця архівного відділу Луцької райдержадміністрації видала архівну справу для внесення в одне з рішень сесії Гіркополонківської сільської ради минулих років неправдивих відомостей щодо передачі в приватну власність земельної ділянки в с. Оздів для будівництва індивідуального житлового будинку, а інша працівниця додрукувала на друкарській машинці текст щодо безоплатної передачі земельної ділянки в приватну власність².

Вивчивши та проаналізувавши 100 судових рішень Єдиного державного реєстру судових рішень з категорії кримінальних правопорушень проти власності – шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки за 2019–2024 роки, встановили, що за гендерною ознакою із зазначеної кількості судових рішень такі злочини вчинили 14 жінок. На види вчинення шахрайства жінками з використанням електронно-обчислювальної техніки впливає не лише класичний мотив, можливість, засіб, а й обізнаність у тій сфері, яку використовують зловмисники для вчинення шахрайських дій.

Висновки

Інтернет-шахрайства у складі організованих злочинних груп у переважній кількості 80 % вчиняють чоловіки. На жінок припадає 20 %.

Простежується залежність виду вчиненого інтернет-шахрайства від освіти зловмисників незалежно від статі.

Жінки, які вчиняють шахрайства з продажу неіснуючого товару, здебільшого мають незакінчену середню або повну середню освіту, незаміжні, не працюють, не судимі, містяни.

Жінки, які мають вищу освіту, вчиняють шахрайства у складі організованої злочинної групи, що складається із жінок, які здебільшого не судимі, працюють на керівних посадах, офісними працівниками, незаміжні, мають однакове співвідношення до заміжніх. Види вчинених ними інтернет-шахрайств такі: внесення неправдивих відомостей в офіційну документацію на майнову користь третіх осіб, імітування роботи фінансової установи з отримання фінансових кредитів без будь-якої застави, довідки про доходи або поручительства, спонукання залучених громадян (клієнтів) під приводом сплати так званих страхових внесків, а в подальшому інших «обов'язкових переказів» і заволодіння цими коштами на кінцевому етапі вчинення злочину, інші подібні інтернет-шахрайства.

Організовані злочинні групи з вчинення інтернет-шахрайства, що складаються із засуджених чоловіків, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, використовуючи смартфони, за попередньою змовою між собою, застосовують такі шахрайські способи: як раптовий дзвінок від нібито давнього знайомого з проханням позичити гроші, надсилання повідомлення, що близький родич у біді й необхідно переказати певну суму для надання йому допомоги, здача в оренду відсутнього житла. Такі шахраї-чоловіки здебільшого мають середню освіту, не працюють, судимі або перебувають у місцях позбавлення волі, не одружені або розлучені, за національністю як українці, так і особи без громадянства, діють організованою групою, містяни.

Також існують змішані організовані злочинні групи, до складу яких входять чоловіки та жінки. Ці групи вчиняють інтернет-шахрайства переважно для отримання реквізитів банківських карток громадян. Такі шахрайські схеми передбачають безпосереднє спілкування зловмисника з потерпілим. Тому для посилення довіри потерпілого шахраї використовували певну комбінацію, зокрема розподіляли ролі так, щоб під час першого телефонного дзвінка спілкувався з потерпілим чоловік, який повідомляв йому про несанкціоновану спробу заволодіння коштами з його банківських рахунків, а через кілька хвилин потерпілому телефонувала жінка, яка, представ-

¹ Вирок Личаківський районний суд м. Львова від 7 черв. 2021 р. Справа № 463/5099/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97464523>

² Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21 лист. 2014 р. Справа № 0308/14677/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41804342>

ляючись працівником банку, дізнавалася всі дані банківських карток.

До особистісних ознак таких шахраїв належать: це чоловіки, за національністю як українці, так і особи без громадянства, мають закінчену середню або спеціальну середню освіту, не працюють, не судимі та здебільшого не одружені або розлучені, містяни.

З-поміж суспільно спрямованих якостей інтернет-шахрая слід виокремити егоцентризм, зневагу до інтересів і думок інших людей, відсутність жалю до жертви (через відчуття віртуальності), легкість встановлення соціальних контактів, гнучкість у спілкуванні. В умовах анонімності інтернет-шахрай відчуває можливість безкарно вчиняти негативні вчинки, водночас відсутність ефективних механізмів осуду посилює це бажання.

Забезпечення безперервної просвітницької роботи, охоплюючи всі соціально-демографічні верстви населення, через медіа (соціальні мережі,

сайти, пресу, радіо, телебачення, смс-повідомлення тощо), бесіди, лекції (працівникам на підприємствах, в установах, організаціях, студентам і учням в освітніх закладах, пенсіонерам, соціально незахищеним верствам населення за місцем проживання тощо) про ознаки інтернет-шахрайств, злочинні схеми, створені шахраями, характерні особливості їх поведінки та спілкування з жертвами є ефективними засобами профілактики інтернет-шахрайств (Bryskovska, 2023). Своєчасно оновлена інформація про особливості поведінки шахраїв і криміногенні ситуації-пастки, які вони створюють для вчинення злочинних посягань, виявлення схем аферистів у мережі Інтернет, поради щодо протидії цим злочинам також можуть істотно вплинути на зменшення рівня таких кримінальних правопорушень.

References

- [1] Brooks, G. (2018). Internet Fraud. *The SAGE Encyclopedia of the Internet*. B. Warf (Eds.). DOI: 10.4135/9781473960367.n144
- [2] Bryskovska, O.M. (2020). Socio-psychological characteristics of a person who commits fraud on the Internet. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(114), 70-78. DOI: 10.33270/01201141.70
- [3] Bryskovska, O.M. (2023). Certain types of financial fraud using the Internet in martial law. *Crime and counteraction to it in wartime: global, regional and national dimensions: Scientific and practical conference*. (pp. 46-49). Vinnytsia: KhNUVS.
- [4] Bryskovska, O.M., & Helemei, M.O. (2023). Peculiarities of committing fraud on the Internet under martial law. *Kyiv Law Journal*, 3, 174-180. DOI: 10.32782/klj/2023.3.25
- [5] Chaika, I.M. (2023). *Criminological characteristics and prevention of fraud in Ukraine* (Doctoral dissertation, Kropyvnytskyi, Ukraine).
- [6] Cherniavskiy, S.S. (2010). Internet fraud as an object of research in legal sciences. *Counteraction to crime in the field of intellectual property and computer technologies by internal affairs bodies: status, problems and solutions: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 100–103.). Donetsk: DYul LDUVS.
- [7] Cyber police shut down fraudulent call center with weekly turnover of 3 million hryvnias. *Site "Cyber Police of Ukraine"*. (n.d.). Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-prypynyladiyalnist-shaxrajского-call-czentru-zi-shhotyzhnevym-obigom-u--miljony-gryven-6263>
- [8] Duchek, O., Vluiko, O., & Vakarov, V. (2024). Law enforcement activities under the legal regime of martial law in Ukraine: features of implementation. *Scientific Bulletin of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine*, 1, 43-51. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.43-51
- [9] Ilchenko, L. (2023). The most common fraud in Ukraine during the war was online sales. *Site "Economic Truth"*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705242/>
- [10] Kobzar, O. (2024). The concept and characteristics of law and order: theoretical and legal analysis. *Problems of law enforcement and educational activities*, 1, 6-11. DOI: 10.59226/3041-1971.1.2024.6-11
- [11] Korshykova, T.V. (2021). *Investigation of fraud committed using electronic computing technology* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [12] Kuriata, L.L. (2018). Forensic characteristics of a person who commits fraud. *Current problems of forensics and forensic expertise: Inter-house scientific and practical conference* (pp. 239-241.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/9572>
- [13] Kuriata, L.L. (2020). Forensic "portrait" of a criminal who commits fraud under the pretext of preaching beliefs and performing religious rites. *Legal Science*, 2(104), 378-384. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.42

- [14] Kuzmenko, A.S. (2024). Characteristics of persons who commit criminal offenses in the tourism sector. *Legal Journal of Donbas*, 3(88), 39-44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44
- [15] Metelskiy, I. (2022). Peculiarities of Internet fraud in the period. *Current problems of jurisprudence*, 3(31), 183-187. DOI: 10.35774/app2022.03.183
- [16] Moiseienko, V. (2020). Characteristics of a criminal who commits criminal offenses in the sphere of economic activity. *Legal Science*, 1(103), 40-49. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.06
- [17] Nearly half a million hryvnias stolen: cyber police expose group of criminals operating under SIM card reissuance scheme. "Site Cyber Police of Ukraine". (n.d.). Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/pryvlasnyly-blyzko-piv-miljona-gryven-kiberpolicziya-vykryla-grupu-zlovmysnykiv-yaki-diyaly-za-sxemoyu-perevypusku-sim-kart-6582/>
- [18] Prisoners caught red-handed extorting money from military personnel in Vinnytsia. (2023). Site "My Vinnytsia". (n.d.). Retrieved from <https://www.myvin.com.ua/news/18174-na-hariachomu-spiimaly-uviaznenykh-iaki-vymaniuvaly-hroshi-u-viiskovykh-ta-ikhnikh-rodychiv>
- [19] Prudka, L.M. (2018). Psychological features of fraud on the Internet. *South Ukrainian Law Journal. Counteraction to crime: problems of practice and scientific and methodological support*, 2, 31-33. Retrieved from <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/2/10.pdf>
- [20] Romanenko, T.V. (2020). The state of scientific research on the problems of fraud investigation using electronic computing technology. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs Issue E. O. Didorenko*, 3(91), 286-294. DOI: 10.33766/2524-0323.91.286-294
- [21] Saveliuk, N. (2023) Psychology of deception. Site "Suspilne Ternopil". (n.d.). Retrieved from <https://suspilne.media/ternopil/653010-psihologia-obmanu-ak-pracuut-sahrajski-shemi/>
- [22] Shevchenko, V.V., & Shuliak, Yu.L. (2018). Theoretical and legal features of committing illegal criminal operations using computer technologies. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(8), 3, 80-83. DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5727
- [23] Taran, T.H. (2019). *Preventing fraud committed by women in Ukraine* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [24] Vozniuk, A., & Tytko, A. (2019). Cryptocurrency: present-day challenges and prospects of development. *Economic Annals-XXI*, 176(3-4), 49-55. DOI: 10.21003/ea.v176-05
- [25] Vozniuk, A.A., Savchenko, A.V., Tarasevych, T.Y., Dudorov, O.O., & Klymenko, O.A. (2020). Electronic Money and Payments as Means of Committing Crimes. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 9(4), 150-159. DOI: 10.36941/ajis-2020-0069

Список використаних джерел

- [1] Brooks G. Internet Fraud. *The SAGE Encyclopedia of the Internet* / B. Warf (Eds.). 2018. DOI: 10.4135/9781473960367.n144
- [2] Брисковська О. М. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в мережі Інтернет. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 70–78. DOI: 10.33270/01201141.70
- [3] Брисковська О. М. Окремі види фінансового шахрайства з використанням мережі інтернет в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : матеріали наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 46–49.
- [4] Брисковська О. М., Гелемей М. О. Особливості вчинення шахрайства в мережі Інтернет в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 174–180. DOI: 10.32782/kj/2023.3.25
- [5] Чайка І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання шахрайству в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 296 с.
- [6] Чернявський С. С. Інтернет шахрайство як об'єкт дослідження правових наук. *Протидія злочинності у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій органами внутрішніх справ: стан, проблеми та шляхи вирішення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 12 листоп. 2010 р.). Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2010. С. 100–103.
- [7] Кіберполіція припинила діяльність шахрайського call-центру зі щотижневим обігом у 3 мільйони гривень. *Кіберполіція України* : [сайт]. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-prypynyla-diyalnist-shahrajnskogo-call-czentru-zi-shhotyzhnevym-obigom-u-miljony-gryven-6263>
- [8] Дучек О., Влуйко О., Вакаров В. Правоохоронна діяльність в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: особливості реалізації. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 1. С. 43–51. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.43-51

- [9] Ільченко Л. Найпоширенішим шахрайством в Україні під час війни стали продажі в Інтернеті. *Економічна правда* : [сайт]. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705242/>
- [10] Кобзар. О. Поняття та ознаки правопорядку: теоретико-правовий аналіз *Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності*. 2024 № 1. С. 6–11. DOI: 10.59226/3041-1971.1.2024.6-11
- [11] Коршикова Т. В. Розслідування шахрайства, вчиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 255 с.
- [12] Курята Л. Л. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє шахрайство *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 239–241. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/9572>
- [13] Курята Л. Л. Криміналістичний «портрет» особи злочинця, який вчиняє шахрайство під приводом проповідування віровань та виконання релігійних обрядів. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 378–384. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.42
- [14] Кузьменко А. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 39–44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44
- [15] Metelskiy I. Features of Internet fraud during the pandemic COVID-19. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 183–187. DOI: 10.35774/app2022.03.183
- [16] Moiseienko V. Characteristics of a criminal who commits criminal offenses in the sphere of economic activity. *Legal Science*. 2020. No. 1 (103). P. 40–49. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.06
- [17] Привласнили близько пів мільйона гривень: кіберполіція викрила групу зловмисників, які діяли за схемою перевипуску SIM-карт. *Кіберполіція України* : [сайт]. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/pryvlasnyly-blyzko-piv-miljona-gryven-kiberpolicziya-vykryla-grupu-zlovmysnykiv-yaki-diyaly-za-sxemoju-perevypusku-sim-kart-6582/>
- [18] На гарячому спіймали ув'язнених, які виманювали гроші у військових у Вінниці. *Моя Вінниця* : [сайт]. 2023. URL: <https://www.myvin.com.ua/news/18174-na-hariachomu-spiimaly-uviaznenykh-ikivymaniuvaly-hroshi-u-viiskovykh-ta-ikhnikh-rodychiv>
- [19] Прудка Л. М. Психологічні особливості шахрайства в мережі інтернет. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 31–33 URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/2/10.pdf>.
- [20] Романенко Т. В. Стан наукових досліджень проблем розслідування шахрайств із використанням електронно-обчислювальної техніки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3 (91). С. 286–294. DOI: 10.33766/2524-0323.91.286-294
- [21] Савелюк Н. Психологія обману. *Суспільне Тернопіль* : [сайт]. 2023. URL: <https://suspilne.media/ternopil/653010-psihiologia-obmanu-ak-pracuut-sahrajski-shemi/>
- [22] Шевченко В. В., Шуляк Ю. Л. Теоретико-правові особливості здійснення незаконних злочинних операцій з використанням комп'ютерних технологій. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2018. № 4 (8). Т. 3. С. 80–83. DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5727
- [23] Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняються жінками в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 235 с.
- [24] Vozniuk A., Tytko A. Cryptocurrency: present-day challenges and prospects of development. *Economic Annals-XXI*. 2019. Vol. 176. Issue 3–4. P. 49–55. DOI: 10.21003/ea.V176-05
- [25] Vozniuk A. A., Savchenko A. V., Tarasevych T. Y., Dudorov O. O., Klymenko O. A. Electronic Money and Payments as Means of Committing Crimes. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2020. Vol. 9 (4). P. 150–159. DOI: 10.36941/ajis-2020-0069
-

KRYZHEVSKYI Andrii

PhD in Law, Doctoral Student of the Research Laboratory on Crime Prevention of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9646-1359>;

BRYSKOVSKA Oksana

PhD in Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Research Laboratory on Crime Prevention of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-6902-9969>

Socio-Psychological Characteristics of a Person who Commits Fraud as Part of an Organized Group on the Internet

Abstract. The relevance of the topic lies in the fact that Internet fraud committed by an organized criminal group is a more serious and dangerous crime in terms of consequences, as it is long-term in nature, is committed on a particularly large scale, has detailed preparation and distribution of roles. It is possible to counteract this and recognize criminal manifestations only by knowing the socio-psychological portrait of a person who commits fraud as part of an organized criminal group through critical thinking through public awareness of modern, existing, fraudulent schemes that are built in accordance with the urgent needs of today. Comfortable conditions of the Internet space for committing fraud using electronic computing equipment, through online communication with a potential victim, the vulnerability and anxiety of citizens during the war, and the difficult financial situation enable members of an organized criminal group to invent various fraudulent schemes to seize funds, property, and valuables of other people. This poses a serious threat to the safety of citizens and can lead to serious financial losses for citizens and the state. The purpose of the article is to identify and study the features of the socio-psychological characteristics of individuals who commit fraud as part of an organized criminal group in the Internet space and to consider urgent issues that require research on this topic. The practical significance of the article is that establishing a typical socio-psychological portrait of an Internet fraudster who commits fraud as part of an organized group provides a basis for improving not only the methods of investigating such crimes, but also their prevention and organizational countermeasures. A generalized characteristic of a person who commits fraud as part of an organized group makes it possible to determine successful ways of exposure and improve methods of identifying from his environment individuals among whom members of an organized criminal group should be sought. The scientific novelty lies in establishing the socio-psychological characteristics of the fraudster as a member of an organized criminal group that commits fraud on the Internet. This makes it possible to determine a generalized socio-psychological portrait of an Internet fraudster as part of an organized criminal group in accordance with the type of Internet fraud committed and will increase the effectiveness of the investigation of such crimes. These and other components are the basis for the conclusion that the generalized socio-psychological characteristics of an Internet fraudster as a member of an organized criminal group will provide an opportunity to compile a socio-psychological portrait by the type of Internet fraud committed and to choose effective ways to expose the circle of individuals of such a group. The established socio-psychological portrait of such an Internet fraudster is the basis for organizing measures to counter such crimes. The socio-psychological characteristics of the behavior of an Internet fraudster as part of an organized group are outlined, which will contribute to the ideal investigation and timely recognition of criminal manifestations.

Keywords: fraud; socio-psychological portrait; criminal personality; Internet network; Internet fraudster; manipulation; electronic and computing equipment.

DOI: 10.33270/03253601.10

УДК 159.944.4-057.36

ЛИТВИН Вікторія*

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2029-0346>;

ВОЯТ Людмила

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8146-0145>

Чинники професійної деформації поліцейських: від стресу до соціальних наслідків

Анотація. Актуальність змісту статті зумовлена суспільними та відомчими викликами сьогодення стосовно поширення чинників, що детермінують феномен професійної деформації працівників Національної поліції в умовах воєнного стану. У зв'язку із зазначеним важливим завданням постає модифікація механізмів і засобів превенції деформаційних змін в особистості поліцейського. Розглянуто сучасний науковий доробок щодо розуміння суспільних і психологічних умов, які сприяють виникненню негативних тенденцій у професійній поведінці поліцейського в стосунках з населенням під час виконання оперативно-службових завдань. Окреслено завдання, процедуру й методологічне підґрунтя дослідження рівнів деформаційних змін працівників поліції. На підставі статистичного аналізу матеріалів дослідження встановлено, що визначальними особливостями наявності деформаційних змін є професійне виснаження, стереотипність у певних діях і вчинках, певні ознаки агресивності, прагнення уникнути відповідальності за професійні помилки. Загалом категорії працівників поліції не притаманний високий рівень професійної деформації, констатовано наявність середнього рівня особистісних зрушень, зумовленого необхідністю виконання широкого спектру екстремально-професійних дій, які фізично та морально виснажують правоохоронців і викликають надмірний стрес. Дослідження рівня особистісної тривожності поліцейських виявило доволі високу толерантність до нетипових змін у професійній діяльності, проте робота в екстремальних умовах часто викликає переживання і страхи. У поліцейських деформація інколи втілюється у працеголізм і досягаторство або набуває ознак правового нігілізму. Виявлене дає підстави опрацьовувати відповідні психокорекційні підходи з метою профілактики подальшого розвитку негативних особистісних змін.

Ключові слова: професійна деформація; особистість поліцейського; психологічна напруженість; професійна психологічна виснаженість; деформаційні зміни особистості; профілактика та превенція.

Історія статті:

Отримано: 21.04.2025

Переглянуто: 05.05.2025

Прийнято: 23.05.2025

Рекомендоване посилання:

Литвин В., Воят Л. Чинники професійної деформації поліцейських: від стресу до соціальних наслідків. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 90–97. DOI: 10.33270/03253601.10

*Відповідальний автор

© Литвин В., Воят Л., 2025

Вступ

Професійна діяльність поліцейських Національної поліції України є екстремальною, небезпечною і такою, що завжди знаходиться під пильним відомчим, позавідомчим та громадським контролем. З часу запровадження режиму воєнного стану така діяльність набула додаткових загроз для життя й здоров'я представників сектору безпеки й оборони у зв'язку з покладанням на них додаткових військових функцій. Зокрема, такими функціями є ті, що пов'язані з несенням служби на блокпостах, здійсненням патрулювання в комендантську годину, виявленню диверсійно-розвідувальних груп, евакуацією населення з прифронтових зон. Екстремальний та загрозовий для життя і здоров'я характер цієї діяльності породжує поглиблену тривожність, сильне душевне хвилювання, емоційне вигорання, що призводить до негативних змін не лише в професійній сфері особистості поліцейського, а й у соціально-особистісній.

Конфліктне спілкування з населенням, допомога в евакуації потерпілих, виявлення правопорушень традиційно кримінального та терористичного спрямування, безпосередня участь у розборі завалів і пошуку постраждалих унаслідок ворожих обстрілів, інші екстремально-професійні дії виснажують фізично та морально правоохоронців, викликають надмірний стрес. За умов постійного напруження та мінімального відпочинку правоохоронець не тільки втрачає мобільність і позитивно орієнтовану мотивацію до роботи, а й відчуває психічні деструктивні зміни та дисгармонію, які можуть бути детерміновані феноменом професійної деформації. Тож постає необхідність у встановленні реального стану професійної деформації серед особового складу поліції, пошуку дієвих механізмів її профілактики та нейтралізації.

Огляд літератури

Чимало теоретиків і практиків спрямовують науковий інтерес на пошук детермінантів появи та розвитку профдеформації професій соціономічного типу, яка гальмує темпи професіоналізації та перешкоджає в реалізації як фахівця. До прикладу, О. Кирбят'єв (2019) пов'язує її виникнення з ключовими аспектами службової діяльності, морально-психологічними перевантаженнями та кримінологічними характеристиками об'єкта такої діяльності. О. С. Лалименко, І. В. Завгородній, В. А. Капустник, І. Бекельманн, В. Ф. Забашта, М. О. Стиценко (2022) доводять, що такі професії, як поліцейський, медик, соціальний працівник, найбільше схильні до емоційного вигорання, яке з плином часу деформує особистісні, професійні риси й навички фахівців.

М. Білова, Г. Коваль, К. Дорошенко (2022) розвиток професійної деформації вбачають у високих вимогах до правоохоронців і роботою в екстремальних умовах, які можуть мати не завжди позитивний результат. Спілкування з різним контингентом громадян у нервовому збудженні також значно емоційно виснажує фахівця. О. Павлишин, О. В. Кравчук, О. Р. Лев (2019) розподіляють причини розвитку в правоохоронця професійної деформації на дві групи – об'єктивні та суб'єктивні. Перша група пов'язана з недосконалою самоорганізацією фахівців; впливом колег, які не дотримуються етичних і моральних норм роботи; помилками в доборі кадрового потенціалу. До іншої групи відносять: відсутність умінь відмежовувати власні інтереси від службових, психологічну нестійкість, погану професійну-психологічну підготовку. З. Кісіль (2021) вбачає першопричину профдеформації в психоемоційній напруженості. Така напруженість пов'язана з частою дезінформацією, необхідністю бути постійно змобілізованим і готовим до несподіваного розвитку подій під час виконання службових обов'язків. Слід зауважити і про певне лімітування волі та свободи поліцейського. У процесі виконання професійних обов'язків він має бути ввічливим, емоційно стійким, емпатійним і не реагувати на провокації. Поліцейський має стримувати власні емоції та обмежуватися у висловлюваннях, передусім якщо це стосується суперечливих і конфліктних (релігійних, політичних) тем. І. Охріменко, О. Марченко, О. Сашуріна, В. Єманов, В. Троб'юк, С. Охріменко (2023) зауважують, що стримування себе в складних умовах провокує перехід інтенсивності напруження за межі корисності. Виникає хронічний стрес, який використовує надмірні енергетичні ресурси й призводить до втомлюваності.

Е. Demou, Н. Hale, К. Hunt (2020) зауважують, що робота в поліції є надзвичайно напруженою, суттєво впливає на фізичне та ментальне здоров'я, професійну діяльність і добробут співробітників. Їх дослідження мало на меті зрозуміти проблеми психічного здоров'я і фактори ризику ускладнень психологічного здоров'я в офіцерів і персоналу поліцейської служби Шотландії (PSoS); а також визначити продуктивні ідеї щодо психотерапевтичних втручань для корекції поведінки цієї категорії фахівців. За результатами дослідження встановлено високий рівень професійного стресу й тривожності, як зараз, так і в минулому, а також про посттравматичний стресовий розлад, тривогу й депресію в царині поліцейських. Науковці поінформували, що основними стресовими факторами визначено ненормований робочий час, значне фізичне та психічне навантаження, корпоративну поліцейську культуру, лідерство й регулярні організаційні зміни.

R. Anders, L. Willemin-Petignat, C. Rolli-Salathé, A. C. Samson, B. Putois (2022) вважають, що поліцейські майже постійно перебувають у сильних стресових ситуаціях на роботі й мають підвищений ризик розвитку симптомів пост-травматичного стресового розладу (ПТСР) і професійного вигорання (ПВ). За результатами дослідження стратегій подолання поліцейськими стресових ситуацій та визначення домінантних особистісних рис, які можуть діяти як захисні фактори або фактори ризику щодо ПТСР і професійної деформації, науковці намагалися визначити, чи можна окреслити певні профілі поліцейських як такі, що мають високий ризик розвитку психологічного вигорання. Результати дослідження засвідчили, що пом'якшити проблеми психічного здоров'я може скринінг кандидатів на поліцейські посади на особистісні риси, пов'язані з ризиком, й орієнтованість їх на програми психологічної підготовки для розроблення функціональних стратегій подолання.

Аналізуючи наукові праці О. Главацької (2020), присвячені висвітленій темі, перелік першопричин деструктивних змін особистості правоохоронця можна доповнити ситуаційними. Пов'язані вони з професіоналізмом управлінської ланки, яка організовує трудовий процес у підрозділі. У разі неякісного управління поліцейською організацією вектор спрямованості діяльності персоналу буде зміщений або взагалі не визначений, що призведе до дисгармонії та погіршення соціально-психологічного клімату в колективі. Невизначеність у функціональності спричинить хронічну тривожність, емоційні перевантаження і страхи щодо власної компетентності та спроможності працювати в таких умовах. Л. Д. Водянка, Д. А. Суховецька, А. А. Занюк (2022) акцентують на тому, що від ментального здоров'я поліцейських залежить не тільки ефективність їхньої діяльності, а й злагодженість у роботі та соціально-психологічний клімат у колективі.

З метою уповільнення темпів професійної деформації фахівців системи взаємодії «людина–людина» науковці розробляють і впроваджують у практику нові шляхи профілактики та запобігання деформації особистості соціономічного типу. В. Босько (2023) визначає профілактику як цілеспрямований процес використання сукупності психологічних, педагогічних, організаційних, медичних, рекреаційних та інших прийомів і засобів для запобігання або мінімізації негативних наслідків та негативного впливу на здоров'я, життя і діяльність людини. До прикладу, Д. Тінін (2022) розглядав можливість запобігання службовим переміщенням з посади на посаду соціально захищених працівників з наявною професійною деформацією як один із заходів зниження темпів спотворення професійних рис. В. Краснов (2021) розробляв заходи профілактики емоційного вигорання, яке є однією з основних

причин деформованості особистості. О. Сахно (2025) вважає, що важливим складником цього процесу є навички володіння собою, уміння керувати власними негативними емоціями, вчасно їх виявляти. Л. Семененко (2024) аналізує передовий досвід можливостей імплементації передового досвіду в курації емоційного вигорання серед спецслужб. Науковці описують найкращі практики лікування та послаблення симптомів емоційного вигорання, застосовувані в країнах Європи, Великої Британії та США. З огляду на це, питання профілактики професійної деформації поліцейських є одним з основних питань психологічного забезпечення Національної поліції України.

Матеріали та методи

Посилення професійної деформації поліцейських Національної поліції України можна пов'язати з екстремальними й небезпечними ситуаціями та подіями, у яких вони перебувають, виконуючи свої професійні обов'язки. Вчасно реагувати на вияви професійної деформації та мінімізувати її основні детермінанти дасть змогу ефективний та удосконалений механізм професійно-психологічного забезпечення. Для реалізації профілактичної діяльності в процесі психологічного забезпечення постала необхідність у з'ясуванні реального стану поширеності професійної деформації серед поліцейських Національної поліції центральних регіонів України. Основними етапами дослідження стали: окреслення завдань, аналіз наукової літератури, планування дослідження (обрання методологічного інструментарію та групи респондентів), експериментальна частина, математико-статистичний аналіз та інтерпретація отриманих даних.

Для досягнення мети дослідження протягом 2023–2024 років у Національній академії внутрішніх справ було проведено опитування і тестування поліцейських, які проходили короткострокове підвищення кваліфікації. Опитування проводили анонімно за згоди всіх сторін. В умовах стабілізаційних відключень електроенергії опитування проводили з використанням паперових анкет.

Перед початком опитування респондентів було ознайомлено з інструкціями щодо кожної методики й анкети. Крім того, було визначено готовність і бажання респондентів взяти участь у дослідженні.

Теоретичними методами було обрано: метод системно-структурного аналізу (вивчення наукових джерел і попереднього досвіду боротьби з поширенням професійної деформації в царині поліцейських. Проблематика наукової літератури стосувалася: умов службової діяльності поліцейських; особливостей професійно-психологічної підготовки поліцейських; особливостей розвитку професійної деформації в представників соціоно-

мічного типу); методи варіаційної статистики (обчислення та аналіз даних, побудова наочних схем); інтерпретаційний метод (опис причиново-наслідкових зв'язків між чинниками професійної деформації та ступенем їх впливу на особистість). Діагностичний інструментарій охоплював: «Опитувальник професійної деформації В. С. Медведева»; «Шкала тривожності Тейлора (інтерпретація М. Пейсахова)»; авторська анкета встановлення особливостей службової діяльності в період дії воєнного стану (містила десять закритих питань, по три варіанти відповідей на кожне. В анкеті було зазначено інструкцію та інформування щодо можливості надання в певних питаннях уточнювальних відомостей).

Результати й обговорення

Пріоритетними напрямками розвитку МВС, відповідно до Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки¹, визнано: соціально-правовий захист персоналу структури МВС, формування безпечного середовища в країні, превенцію злочинності й тероризму, забезпечення прав людини, доступність до якісного надання послуг тощо.

Реалії сьогодення засвідчують, що навіть у період небезпечних загроз поліцейські конкретними діями доводять свою ефективність і корисність. Значна частина поліцейських захищає населення на лінії фронту та залучається до евакуаційних груп, які допомагають громадянам у районах ведення активних бойових дій.

Скрутний для України час виявив прогалини та проблеми в підготовці й роботі поліцейської правоохоронної спільноти, які потребують нагального усунення і термінового розв'язання. Основними з них є: удосконалення законодавчої бази та перегляд системи професійно-психологічного забезпечення, підготовка кадрів до роботи в нетипових й екстремальних умовах, патріотичне виховання майбутніх правоохоронців.

Якісна професійна підготовка спроможна забезпечити правоохоронців знаннями, уміннями й навичками, які дають змогу швидко набути рис професіоналізму та досягти значних успіхів у роботі. Професійно-психологічне супроводження поліцейської діяльності має на меті не тільки сприяти ефективності виконання професійних обов'язків, а й на ранніх стадіях виявляти зміни в особистості правоохоронця та вчасно реагувати на них. Тому одним з основних завдань психологічного супроводження залишається вдосконалення профілактичних заходів превенції

професійної деформації персоналу поліції. Запобігання професійній деформації сприяють психологи відділів психологічного забезпечення, а також керівники поліцейських підрозділів, які безпосередньо працюють з підпорядкованим персоналом і можуть одразу виявляти негативні зміни й тенденції в роботі колективу.

Профілактику професійної деформації здійснюють переважно в декілька етапів: діагностика наявності деформаційних змін, розроблення рекомендацій, тренінгів або психокорекційних програм і безпосередня робота з об'єктом. Крім цього, важливим аспектом профілактики деформації є якісна професійно-психологічна підготовка поліцейських. Зокрема, програма підготовки повинна містити кейси розвитку стресостійкості, менеджменту, менторингу, тактичної роботи, які узгоджуються із сучасними фаховими професіограмами.

Надзвичайно важливо реалізувати низку профілактичних заходів і психологічної підтримки особового складу поліції саме в умовах посиленого варіанту службової діяльності. З метою виконання цього завдання в період 2023–2024 років було проведено дослідження чинників в рівня наявної професійної деформації поліцейських. Аналіз отриманих результатів дав змогу констатувати відсутність у респондентів критичного рівня професійної деформації, хоча виявлено непоодинокі випадки наявності початкового та середнього рівнів цієї деформації. Стосовно конкретних статистичних даних можна стверджувати: в 11 опитаних працівників (22,0 % вибірки) взагалі немає жодних ознак професійної деформації. Із загальної групи визначальними особливостями наявності деформаційних змін виявилися професійне виснаження, стереотипність у певних діях і вчинках, певні ознаки агресивності, прагнення уникнути відповідальності за професійні помилки.

Результати опитування за методикою «Шкала тривожності Тейлора» дала змогу констатувати, що респондентам притаманний рівень тривожності нижчий від середнього (58,0 % опитаних). Ці показники засвідчують, що поліцейським притаманна доволі висока толерантність до нетипових змін у професійній діяльності, проте робота в екстремальних умовах призводить до частих переживань і страхів. За рахунок професіоналізації особистості в поліцейського достатньо сил і навичок для успішної саморегуляції в подоланні тривожних думок, однак тривала робота з високою загрозою для життя може породити феномени фантомного стресу. В уяві поліцейських можуть формуватися несприятливі прогнози, тривожність щодо власної долі. Негативні зміни в особистості поліцейського нерідко викликають патологічну схильність до

¹ Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

надсильних переживань, які пов'язують переважно з невизначеністю майбутнього, нестабільною обстановкою у світі, тривожністю за долю рідних і близьких.

Результати нашого дослідження доповнюють наукові розвідки вчених, які опікуються розв'язанням проблеми виявлення та запобігання професійній деформації. Зокрема, Л. Захаренко (2021) висвітлила науковий погляд щодо психологічної сутності та можливих наслідків професійної деформації поліцейських. Авторський колектив методичних рекомендацій описав декілька рівнів професійної деформації: перший (загально-професійний) рівень вони пов'язують з появою «асоціальної перцепції», коли поліцейські починають упереджено ставитися до інших; другий рівень (спеціальний) науковці пов'язують з появою специфічних для кожної спеціальності виокремлених змін (у слідчих – надмірної підозрливості; у патрульних поліцейських – агресивності тощо); третій рівень (професійно-типологічний) – зумовлений накладенням особистісних особливостей на стиль роботи; четвертий (індивідуальний) – пов'язаний із фактичним зрощенням особистості з професією.

Професійна деформація в системі «людина–право–людина» виявляється переважно у формі правового інфантилізму, нігілізму, негативно-правового радикалізму, спекулятивно-правового популізму. Натомість у поліцейських деформація втілюється у прагелізм і досягаторство. Доволі часто деформація особистості поліцейського набуває ознак правового нігілізму, що призводить до перебирання на себе ролі ментора й вихователя, який усе знає та всіх повчає. Така поведінка правоохоронця спричиняє обурення з боку населення, а тому частими стають конфлікти та сутички. На жаль, ситуація, пов'язана з мобілізаційними заходами в країні, ще більше загострює конфліктні взаємини населення з поліцією. Будь-які зауваження на свою адресу правоохоронці доволі негативно сприймають, що згодом провокує їх на грубощі у відповідь. Не кожен громадянин може оцінити внутрішню позицію, погляди й життєві орієнтири правоохоронців.

Така не завжди обґрунтована протидія населення спричиняє дистреси, які виснажують професіонала та призводять до емоційного вигорання. В. Шкраб'юк, Д. І. Білик (2020) вважають, що тривале емоційне напруження також може бути зумовлене низкою особистісних диспозицій поліцейського, зокрема, інтроверсією, реактивністю, авторитаризмом, невдоволеністю власною професією та професійним зростанням. Емоційна виснаженість призводить до зниження особистих досягнень і вчинення помилок у роботі.

Наукова розвідка останніх років дає змогу визначити чинники виникнення професійної деформації поліцейських у період воєнного стану. До основоположних чинників науковці відносять комунікацію з девіантним, передусім делінквентним, контингентом громадян, службове підпорядкування за горизонталлю та вертикаллю, невизначеність службових ситуацій, невідповідний індивідуально-особистісному потенціалу правоохоронця ступінь домагань і завищені сподівання, усталені професійні установки та стереотипи в роботі.

Висновки

Опрацьовані результати авторської анкети встановлення особливостей службової діяльності в період дії воєнного стану дали змогу сформулювати такі висновки:

1) з терміном запровадження режиму воєнного стану службова діяльність поліцейських набула значної загрози для життя і здоров'я поліцейських;

2) з моменту повномасштабного вторгнення агресора рівень довіри населення до поліцейських суттєво зріс;

3) ступінь адаптаційного потенціалу співробітників поліції до нових викликів у професії є на цілком достатньому рівні, проте є і певна кількість правоохоронців, які остаточно не адаптувалися та перебувають на стадії прийняття ситуації, відчувають тривожність, знервованість, побоювання за майбутнє;

4) не весь персонал поліції достатньо обізнаний та підготовлений щодо знань, навичок і психологічних методів подолання стресу;

5) різноманітність службових викликів на місцях подій, а також робота на локаціях терористичних актів (авіаударів, детонації вибухівок) можуть призводити до зниження реактивності й емоційного виснаження, що потребує проведення заходів зі швидкого відновлення емоційного стану;

6) професійна деформація поліцейських є специфічним явищем, яке поступово поглиблюється під тиском службових обов'язків та умов діяльності. Окреслені чинники професійної деформації є предметом їх комплексного вивчення, результати якого є ефективним підґрунтям організації профілактичних заходів запобігання та протидії деформаційним змінам в особистості правоохоронців.

References

- [1] Anders, R., Willemin-Petignat, L., Rolli-Salathé, C., Samson, A.C., & Putois, B. (2022). Profiling police forces against stress: Risk and protective factors for post-traumatic stress disorder and burnout in police officers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(15). DOI: 10.3390/ijerph19159218
- [2] Bilova, M.E., Koval, H.Sh., & Doroshenko, K.Yu. (2022). The psychological phenomenon of professional personality deformation: a theoretical aspect. *Habitus*, 41, 114-118. DOI: 10.32782/2663-5208.2022.41.19
- [3] Bosko, V.I. (2023). *Prevention of emotional burnout in extreme psychologists using methods of self-knowledge and self-help* (Doctoral dissertation, Kharkiv, Ukraine). Retrieved from <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/18411>
- [4] Demou, E., Hale, H., & Hunt, K. (2020). Understanding the mental health and wellbeing needs of police officers and staff in Scotland. *Police Practice and Research*, 21(6), 702-716. DOI: 10.1080/15614263.2020.1772782
- [5] Hlavatska, O. (2020). Self Care for Social Workers in Avoiding Burnout. *Social Work and Education*, 7(1), 41-52. DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.3
- [6] Khmiliar, O., Krasnov, V., Piankivska, L., Krasnytska, O., & Krotiuk, V. (2021). Manifestations of professional maladaptation and emotional burnout syndrome among internship doctors. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, 8(11), 58-63. DOI: 10.21833/ijaas.2021.11.008
- [7] Kisisl, Z. (2021). Psycho-emotional tension as a determinant of professional deformation of employees of the National Police of Ukraine. *Socio-legal studies*, 3(13), 177-188. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-3-177-188
- [8] Kudermina, O.I., Zakharenko, L.M., & Matsibora, D.V. (2021). *Prevention of professional deformation of a police officer in stressful situations during the exercise of official powers*. O.I. Motliakh (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav.
- [9] Kyrbiatiev, O. (2019). Professional deformation of the personality of a law enforcement officer as a reason for improper performance of his duties. *Legal Bulletin*, 4, 204-210. DOI: 10.32837/yuv.v0i4.992
- [10] Lalymenko, O., Zavhorodnii, I., Kapustnyk, V., Boeckelmann, I., Zabashta, F., & Stytsenko, M. (2022). Medical-psychological aspects of professional deformation of personality development among emergency medical staff. *Zaporozhye medical journal*, 24(1), 61-69. DOI: 10.14739/2310-1210.2022.1.239108
- [11] Okhrimenko, I., Marchenko, O., Sashurina, O., Yemanov, V., Trobiuk, V., & Okhrimenko, S. (2023). Peculiarities of Professional Deformation of InstructorOfficers of Higher Educational Institutions *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 14(4). DOI: 10.47750/jett.2023.14.04.014
- [12] Pavlyshyn, O.V., Kravchuk, O.V., & Lev, O.R. (2019). Anthropological and legal dimensions of professional deformation of moral consciousness of employees of the National Police of Ukraine. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(18), 71-80. DOI: 10.33270/02191802.71
- [13] Sakhno, O. (2025). Features of emotional burnout of educators. *Image of the Modern Pedagogue*, 3(222), 75-79. DOI: 10.33272/2522-9729-2025-3(222)-75-79
- [14] Semenenko, L., Dobrovolskyi, U., Petrenko, S., Yarmolchuk, M., & Ishchenko, O. (2024). Management and prevention of emotional burnout among members of the armed and special forces. *Social and political factors affecting public health*, 12(S2). DOI: 10.4081/hls.2024.12445
- [15] Shkrabiuk, V.S., & Bilyk, D.I. (2020). Emotional burnout of the personality: psychological analysis of the problem. *Young scientist*, 10(86), 293-296. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-10-86-60
- [16] Tinin, D. (2022). Counteraction to mobbing in the labor and professional environment: social security of employees in conditions of professional deformation. *Legal scientific electronic journal*, 10, 314-317. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/75
- [17] Vodianka, L., Sukhovetska, D., & Zaniuk, A. (2022). The concept of emotional burnout and its prevention. *Investments: practice and experience*, 3, 49-53. DOI: 10.32702/23066814.2022.3.49

Список використаних джерел

- [1] Anders R., Willemin-Petignat L., Rolli-Salathé C., Samson A. C., Putois B. Profiling police forces against stress: Risk and protective factors for post-traumatic stress disorder and burnout in police officers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. No. 19 (15). DOI: 10.3390/ijerph19159218
  - [2] Білова М. Е., Коваль Г. Ш., Дорошенко К. Ю. Психологічний феномен професійної деформації особистості: теоретичний аспект. *Габітус*. 2022. Вип. 41. С. 114–118. DOI: 10.32782/2663-5208.2022.41.19
  - [3] Босько В. І. Профілактика емоційного вигорання в екстремальних психологів методами самопізнання і самодопомоги : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія». Харків, 2023. 270 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/18411>
  - [4] Demou E., Hale H., Hunt K. Understanding the mental health and wellbeing needs of police officers and staff in Scotland. *Police Practice and Research*. 2020. No. 21 (6). P. 702–716. DOI: 10.1080/15614263.2020.1772782
  - [5] Hlavatska O. Self Care for Social Workers in Avoiding Burnout. *Social Work and Education*. 2020. No. 7 (1). P. 41–52. DOI: 10.25128/2520-6230.20.1.3
  - [6] Khmiliar O., Krasnov V., Piankivska L., Krasnytska O., Krotiuk V. Manifestations of professional maladaptation and emotional burnout syndrome among internship doctors. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*. 2021. No. 8 (11). P. 58–63. DOI: 10.21833/ijaas.2021.11.008
  - [7] Кісіль З. Психоемоційна напруженість як детермінанта професійної деформації працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 177–188. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-3-177-188
  - [8] Кудерміна О. І., Захаренко Л. М., Мацібора Д. В. Попередження професійної деформації поліцейського в умовах стресових ситуацій під час здійснення службових повноважень : метод. рек. / за заг. ред. О. І. Мотляха. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 68 с.
  - [9] Кирбят'єв О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210. DOI: 10.32837/yuv.v0i4.992
  - [10] Lalymenko O., Zavhorodnii I., Kapustnyk V., Boeckelmann I., Zabashta F., Stytsenko M. Medical-psychological aspects of professional deformation of personality development among emergency medical staff. *Zaporozhye medical journal*. 2022. Vol. 24. Issue 1. P. 61–69. DOI: 10.14739/2310-1210.2022.1.239108
  - [11] Okhrimenko I., Marchenko O., Sashurina O., Yemanov V., Trobiuk V., Okhrimenko S. Peculiarities of Professional Deformation of InstructorOfficers of Higher Educational Institutions *Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 2023. Vol. 14 (4). DOI: 10.47750/jett.2023.14.04.014
  - [12] Павлишин О. В., Кравчук О. В., Лев О. Р. Антропологічно-правові виміри професійної деформації моральної свідомості працівників Національної поліції України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 71–80. DOI: 10.33270/02191802.71
  - [13] Сахно О. В. Особливості емоційного вигорання педагогічних працівників. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 3 (222). С. 75–79. DOI: 10.33272/2522-9729-2025-3(222)-75-79
  - [14] Semenenko L., Dobrovolskyi U., Petrenko S., Yarmolchuk M., Ishchenko O. Management and prevention of emotional burnout among members of the armed and special forces. *Social and political factors affecting public health*. 2024. Vol. 12, No. S2. DOI: 10.4081/hls.2024.12445
  - [15] Шкраб'юк В. С., Білик Д. І. Емоційне вигорання особистості: психологічний аналіз проблеми. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). С. 293–296. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-10-86-60
  - [16] Тінін Д. Протидія мобінгу в трудовому та професійному середовищі: соціальне забезпечення працівників в умовах виникнення професійної деформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 314–317. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/75
  - [17] Водянка Л. Д., Суховецька Д. А., Занюк А. А. Поняття емоційного вигорання та його профілактика. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 3. С. 49–53. DOI: 10.32702/23066814.2022.3.49
-

LYTVYN Viktoriia

PhD in Law, Leading Research Fellow of the Laboratory on the Problems of Law Enforcement Management and Its Psychological Support of the Educational and Scientific Institute of Postgraduate Education of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2029-0346>;

VOIAT Liudmyla

PhD in Law, Senior Lecturer of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8146-0145>

Factors of Professional Deformation of Police Officers: from Stress to Social Consequences

Abstract. The relevance of the content of the article is due to the current social and departmental challenges regarding the spread of factors that determine the phenomenon of professional deformation of National Police employees in wartime conditions. In connection with the indicated important task, there is a modification of mechanisms and means of preventing deformational changes in the personality of a police officer. The article reviews the current scientific achievements in understanding the social and psychological conditions that contribute to the emergence of negative trends in the professional behavior of a police officer in relations with the population when solving operational and service tasks. The objectives, procedure and methodological basis for studying the levels of deformational changes in active police officers are outlined. Based on the statistical analysis of the research materials, it was found that the most characteristic features of the presence of deformational changes are professional exhaustion, stereotypy in certain actions and deeds, certain signs of aggressiveness, and the desire to avoid responsibility for professional mistakes. In general, the category of active police officers is not characterized by a high level of professional deformation; an average level of personal changes has been noted, caused by the need to perform a wide range of extreme professional actions that physically and morally exhaust law enforcement officers and cause excessive stress. A study of the level of personal anxiety among police officers revealed a fairly high tolerance for atypical changes in professional activities, but working in extreme situations often causes anxiety and fear. In police officers, the deformation sometimes manifests itself in pronounced workaholicism and achievementism, or acquires signs of legal nihilism. The findings allow us to develop appropriate psychocorrectional approaches to prevent the further development of negative personality changes.

Keywords: professional deformation; police officer personality; psychological tension; professional psychological exhaustion; deformational personality changes; prevention and prophylaxis.

DOI: 10.33270/03253601.11

УДК 159.9:351.741«364»

СНЯТКОВА Тетяна*

доктор філософії, доцент кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-3532>

Особливості надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським – учасникам бойових дій

Анотація. У статті досліджено особливості надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським, які брали участь у бойових діях, зокрема на території України. Теоретично обґрунтовано специфіку психологічної травматизації правоохоронців в умовах воєнного конфлікту, що зумовлена їхньою подвійною професійною ідентичністю як поліцейського та військовослужбовця. На підставі аналізу сучасних наукових досліджень визначено основні психологічні наслідки участі поліцейських у бойових діях: підвищена емоційна реактивність, тривожність, порушення сну та ризик розвитку посттравматичного стресового розладу. Систематизовано ключові категорії психологічних травм поліцейських – учасників бойових дій: базові бойові травми (втрата побратимів, травма застосування летальної сили), медичні та морально-етичні травми. Запропоновано двоетапний підхід до психологічної підтримки, що охоплює психоедукацію та структурування травматичного досвіду. Обґрунтовано ефективність комплексного терапевтичного підходу, який поєднує когнітивно-поведінкову терапію, експозиційні методики й терапію десенсибілізації. Окреслено ресурсний потенціал особистості правоохоронця, що передбачає духовно-ціннісний, фізичний, мотиваційно-цільовий, саморозвитку, організаційно-часовий, соціально підтримувальний та регуляторний компоненти. Визначено роль соціальної підтримки як ключового захисного ресурсу проти посттравматичного синдрому з акцентом на значущості емоційної підтримки. Увагу зосереджено на значущості роботи із сім'ями поліцейських і ролі керівництва у створенні ефективної системи психологічного супроводу. Обґрунтовано, що ефективність психологічної реабілітації та реінтеграції поліцейських – учасників бойових дій залежить від комплексного підходу, що поєднує професійну психотерапевтичну допомогу, адміністративну підтримку та розвиток системи взаємодопомоги безпосередньо серед поліцейських.

Ключові слова: психологічна допомога; поліцейські – учасники бойових дій; психологічна травма; психологічна реабілітація; посттравматичний стресовий розлад; терапія; соціальна підтримка; ресурсний потенціал; реінтеграція.

Історія статті:

Отримано: 27.01.2025

Переглянуто: 21.02.2025

Прийнято: 31.03.2025

Рекомендоване посилання:

Сняткова Т. Особливості надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським – учасникам бойових дій. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 98–108. DOI: 10.33270/03253601.11

*Відповідальний автор

Вступ

Професійна діяльність працівників Національної поліції України в сучасних умовах вирізняється підвищеною складністю та відповідальністю, оскільки вони забезпечують правопорядок і захист територіальної цілісності держави. На ефективність виконання службових завдань впливає комплекс факторів, серед яких визначальними є не лише рівень професійної підготовки, а й психологічна стійкість правоохоронців. Особливості службової діяльності, такі як ненормований робочий графік, необхідність швидкого реагування на екстрені виклики, робота в умовах дефіциту часу й інформації, застосування спеціальних засобів і фізичної сили, створюють значне психоемоційне навантаження (Piankivska, 2024). Актуальність дослідження особливостей надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським, які брали участь у бойових діях, набула особливої значущості в контексті збройної агресії проти України. Военний конфлікт, що розпочався 2014 року й загострився 2022 року, створив безпрецедентні виклики для системи психологічної підтримки правоохоронців, які виконували службові обов'язки в зоні бойових дій.

Досвід збройних конфліктів засвідчує, що участь у бойових діях супроводжується значним психологічним навантаженням, яке може призводити до серйозних наслідків для ментального здоров'я правоохоронців. Надзвичайно гостро постає проблема реінтеграції учасників бойових дій у мирне життя та професійну діяльність (Elrond et al., 2019). Тривала експозиція до травматичних подій, постійне перебування в умовах підвищеної небезпеки та високого стресу створюють підвищені ризики розвитку посттравматичних стресових розладів та інших психологічних проблем. Кумулятивний ефект від поєднання професійного стресу та бойового досвіду призводить до формування в поліцейських стану підвищеної пильності, хронічної втоми й емоційного виснаження. Ці фактори в сукупності можуть спричинити розвиток синдрому емоційного вигорання та інших психологічних порушень, що потребують посиленої уваги до питань психологічної профілактики й підтримки (Piankivska, 2024).

Матеріали та методи

Мета статті полягає у визначенні й науковому обґрунтуванні особливостей надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським – учасникам бойових дій, які повернулися із зони проведення бойових дій, для розроблення ефективних методів їх психологічної реабілітації та реінтеграції в професійну діяльність.

Аналіз наукових праць українських дослідників (Kokun et al., 2023; Panok et al., 2024) свідчить про широкий спектр психологічних виявів в учасників бойових дій, що охоплює підвищену реактивність, емоційну лабільність, тривожність,

безсоння тощо. Міжнародні дослідження (Steenkamp, Litz, & Marmar, 2020; Platania et al., 2020) підтверджують, що тривале перебування в зоні бойових дій призводить до комплексних змін у психічному стані військовослужбовців, зокрема правоохоронців. Серед найпоширеніших симптомів виокремлюють: підвищену дратівливість, депресивні стани, фобічні реакції, порушення сну й нав'язливі спогади про травматичні події, а також підвищений ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) (Carleton et al., 2020; Carmona et al., 2024). Дослідження засвідчують варіативний, але стабільно високий рівень поширеності ПТСР серед правоохоронців (від 7 % до 19 %), що має значний вплив як на їхнє фізичне та психічне здоров'я, так і на соціальне та професійне функціонування (Wagner et al., 2020). Учена В. В. Доценко (2023) зазначає, що головною метою психологічної підтримки поліцейських під час війни є забезпечення їхнього психічного добробуту, зміцнення стресостійкості та формування психологічної готовності до ефективного подолання викликів і виконання службових завдань. Отже, комплексне дослідження особливостей надання психологічної допомоги поліцейським – учасникам бойових дій є необхідним для розроблення науково обґрунтованих підходів до їх психологічної реабілітації та реінтеграції. Це надасть можливість не лише мінімізувати негативні наслідки участі в бойових діях для правоохоронців та їхніх родин, а й сприятиме підвищенню ефективності функціонування правоохоронної системи в умовах збройного конфлікту.

Результати й обговорення

Адаптація поліцейських після повернення із зони бойових дій є складним процесом, що потребує комплексного психологічного підходу. Сучасні дослідження засвідчують, що тривале перебування в умовах загрози життю призводить до формування специфічних стресових реакцій (Alvares et al., 2020). Важливо враховувати специфічні стресові фактори, ризики професійного вигорання та можливі вияви посттравматичних реакцій. У контексті дослідження психологічної допомоги поліцейським – учасникам бойових дій необхідно розглянути теоретичні аспекти поняття психотравми та її впливу на психологічний стан правоохоронців.

У науковому дискурсі триває обговорення щодо розмежування понять «психологічна травма» та «психічна травма» (Palyvoda, 2021). У межах нашого дослідження доцільно використувати узагальнювальний термін «психотравма», який охоплює комплекс негативних наслідків для психологічного стану особистості, що виникають унаслідок участі в бойових діях. Проблему психотравм, отриманих через участь у бойових діях в умовах війни, розглядали українські вчені

Н. С. Агаєв, Н. А. Білов, В. В. Доценко (2023), О. М. Кокун, В. І. Лозінська (2023), О. О. Туриніна, О. Л. Стасюк, О. В. Тімченко, Ю. М. Ширококов, О. Г. Христюк і закордонні S. Platania, S. Castellano (2020), M. Steenkamp (2020), etc. За визначенням сучасних дослідників (Kisarchuk et al., 2020), психотравму трактують як стан невідповідності між загрозливими факторами ситуації та індивідуальними можливостями їх подолання, що супроводжується інтенсивними переживаннями страху, безпорадності та втрати контролю. Тривалий вплив бойового стресу як потужного психотравмального чинника часто призводить до емоційного виснаження та професійного вигорання. Слід зауважити, що психотравма не є подією, а становить її психічну репрезентацію (Lozinska, 2019, p. 65). Сучасні дослідження розглядають психотравму в різних аспектах: як подію, патогенний вплив, зовнішній подразник, переживання безпорадності, пригнічувальні переживання, психологічний стрес або критичний стан (Borysova, 2023). Особливо гостро ця проблема постає для поліцейських, які беруть участь у бойових діях, оскільки вони зазнають екстремального психотравмального впливу. Згідно з класичною теорією стресу, розробленою Г. Сельє, цей процес розвивається за триступеневою моделлю, що охоплює фази тривоги, резистентності й виснаження. В умовах бойових дій поліцейські зазнають впливу екстремальних стресових факторів, які можуть спричинити як адаптивні (стрес), так і дезадаптивні (дистрес) реакції організму. За результатами досліджень українських психологів (Papok et al., 2024), у значній частині учасників бойових дій спостерігаються складнощі із соціальною адаптацією, що полягають у міжособистісних конфліктах, обмеженні комунікації та проблемах у сімейних стосунках. Увагу вчені спрямовують на проблему зловживання психоактивними речовинами як деструктивному способі подолання психологічної травми. Американські дослідники (Solomon, Horesh, & Ginzburg, 2021) виокремлюють два основні аспекти впливу бойової травми: деструктивний і трансформаційний. Деструктивний аспект виявляється у формі посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і супутніх розладів, таких як депресія та тривожні стани. Згідно з теорією збереження ресурсів (Conservation of Resources Theory), ПТСР розвивається як реакція на гостру втрату значущих психосоціальних ресурсів, таких як безпека, прив'язаність, надія та самоефективність, і суттєво залежить від соціального середовища, яке може як сприяти, так і запобігати втраті ресурсів (Dias Campos et al., 2021; Carmona et al., 2024). Для поліцейських, які повернулися із зони бойових дій, украй важливим є накопичення та збереження психологічних ресурсів, адже постійний вплив ризико-небезпечних ситуацій є структурним фактором

їхньої професійної діяльності. Особи, які мають більший обсяг ресурсів, демонструють підвищену стійкість до майбутніх втрат і краще долають наслідки травматичного досвіду (Dias Campos et al., 2021; Dias Campos, Chambel, & Lopes, 2023).

Практичний досвід роботи з учасниками бойових дій в Україні протягом 2022–2023 років демонструє широкий спектр травматичного досвіду. Характерними є вияви емоційного та когнітивного перевантаження психіки, що призводить до відчуття внутрішньої дезорієнтації та виснаження. Увагу привертають такі симптоми, як флешбеки та румінації, коли травматичні спогади повторно переживаються у свідомості (Borysova, 2023). Сучасні підходи до психологічної допомоги учасникам бойових дій доводять важливість уникнення стигматизації та автоматичного діагностування ПТСР без належного обстеження. Натомість рекомендують індивідуальний підхід з огляду на специфіку травматичного досвіду кожного військовослужбовця.

У дослідженнях учених (Wagner et al., 2020; Medeiros, 2024) аргументовано необхідність комплексного підходу до реабілітації, що передбачає як фізичну, так і психологічну складові. Відповідно до сучасних концепцій психологічної допомоги, робота з поліцейськими, які зазнали впливу бойового стресу, має бути спрямована на декілька ключових аспектів: зниження рівня тривожності, подолання страхів і фобічних реакцій, формування ефективних копінг-стратегій, навчання методів психологічної саморегуляції та релаксації. Кінцевою метою такої допомоги є відновлення оптимального рівня психологічного функціонування особистості та її професійної ефективності (Rybalka, 2023).

Специфіка надання психологічної допомоги поліцейським, які повернулися із зони бойових дій, полягає в унікальному поєднанні їхнього професійного досвіду в правоохоронних органах і набутого військового досвіду. Ця особлива категорія правоохоронців потребує комплексного підходу до психологічної реабілітації та реінтеграції. Психологічна допомога поліцейським – учасникам бойових дій має враховувати такі особливості:

1. Подвійна професійна ідентичність: поєднання ролей правоохоронця та військово-службовця створює унікальний контекст для психологічної роботи, привертаючи посилену увагу до процесу реадaptaції до поліцейської служби.

2. Попередній досвід стресових ситуацій: наявність професійного досвіду роботи в правоохоронних органах може як сприяти психологічній стійкості, так і створювати додаткове навантаження через накопичення стресових факторів.

Отже, сучасні умови збройної агресії проти України призвели до формування унікальної категорії правоохоронців, які поєднують у своєму досвіді як професійну діяльність у поліції, так і участь у бойових діях. Ця особлива група

потребує специфічного підходу до психологічної реабілітації та реінтеграції, з огляду на комплексний характер їхнього досвіду й особливості подальшої служби в правоохоронних органах. Методологія надання психологічної допомоги поліцейським – учасникам бойових дій ґрунтується на двоетапному підході. Перший етап охоплює психоедукацію, під час якої фахівці-психологи надають структуровану інформацію про взаємозв'язок нервової системи із психологічним станом, механізми формування та зберігання травматичної пам'яті, а також особливості впливу бойового стресу на професійну діяльність правоохоронця. Другий етап передбачає структурування досвіду через створення індивідуальної карти травматичного досвіду, що дає змогу систематизувати спогади та враження, інтегруючи військовий досвід у контекст поліцейської служби (Kokun et al., 2023).

У роботі з військовими, зокрема поліцейськими – учасниками бойових дій, виокремлюють кілька основних категорій психологічних травм. Базові бойові травми – це: травма втрати побратимів, яка має особливий характер через наявність попереднього досвіду роботи в правоохоронних органах, в травма застосування летальної сили, що потребує посиленої уваги до процесу адаптації між різними правилами застосування зброї у військовому та поліцейському контекстах. Окрему категорію становлять медичні травми, пов'язані як з наданням першої допомоги в бойових умовах, так і з подальшою взаємодією із системою охорони здоров'я. Поліцейські, які мають базову підготовку з тактичної медицини, часто мають психологічні наслідки досвіду роботи з пораненими в умовах обмежених ресурсів і високого стресу. Проблеми документування поранень і контузій, а також складнощі проходження військово-лікарської комісії створюють додаткове психологічне навантаження (Kokun et al., 2023).

Морально-етичні травми формують особливий пласт психологічних проблем. Травми зради, пов'язані з випадками колаборації місцевого населення, мають особливе значення в контексті професійної етики правоохоронців. Моральні травми, спричинені неетичною поведінкою керівництва, можуть суттєво впливати на професійну мотивацію та довіру до командування, що ускладнює подальшу адаптацію до ієрархічної структури поліції після повернення.

Сучасна система психологічної підтримки поліцейських – учасників бойових дій має підґрунтям методи терапевтичного втручання. Ключове місце в цій системі посідає когнітивно-поведінкова терапія, передусім її експозиційні методики. У роботі з поліцейськими застосовують два основні підходи експозиційної терапії. Перший передбачає поступове опрацювання травматичних спогадів через їх відтворення в уяві під контролем терапевта. Другий підхід охоплює поетапне

повернення до ситуацій, пов'язаних із травматичним досвідом, що надзвичайно актуально для поліцейських, які повертаються до активної служби (Ostapovych et al., 2023).

У межах комплексної терапевтичної програми для працівників правоохоронних органів застосовують широкий спектр методів, спеціально адаптованих під особливості їхньої професійної діяльності. Важливе місце серед них посідає терапія десенсибілізації та переробки травматичного досвіду з використанням рухів очей, яка довела свою ефективність у роботі з посттравматичними станами. Паралельно з цим проводять навчання технік управління стресом та емоційними станами, що дає змогу правоохоронцям самостійно регулювати власний психологічний стан у складних ситуаціях. Активно опрацьовують спеціалізовані протоколи роботи з травматичною втратою, якої зазнають співробітники в процесі службової діяльності. З огляду на специфіку служби в правоохоронних органах, що вирізняється високою мобільністю та нестандартним графіком роботи, активно впроваджують сучасні формати надання психологічної допомоги через телекомунікаційні технології. Такий підхід значно розширює можливості психологічної підтримки, забезпечуючи проведення первинної психологічної оцінки дистанційно, реалізацію індивідуальних і групових терапевтичних сесій у зручний для співробітників час, постійний моніторинг психологічного стану й оперативне реагування на кризові ситуації (Ostapovych et al., 2023; Basko, Sobakar, & Myroniuk, 2024).

Соціальна підтримка є ключовим джерелом ресурсів для поліцейських – учасників бойових дій. Через неї особи можуть отримати доступ до ресурсів, які втратили, або посилити ті, що ще зберігають, щоб пом'якшити значні втрати, спричинені травмою. Численні дослідження засвідчують, що соціальна підтримка на робочому місці є критично важливим захисним ресурсом у протидії ПТСР для поліцейських (Violanti & etc., 2018).

Соціальну підтримку, яку можуть надавати поліцейським після повернення із зони бойових дій, диференціюють за такими типами (Dias Campos, Chambel, & Lopes, 2023):

1. Емоційна підтримка – забезпечує нематеріальні ресурси (наприклад, дух товариства та згуртованість колективу), які характеризують афективний аспект міжособистісних відносин і створюють відчуття, що людину слухають, про неї дбають, існує емпатичне середовище, яке дає змогу виявляти почуття та емоції.

2. Інструментальна підтримка – надає матеріальні й відчутні ресурси (наприклад, належне обладнання, захисні засоби, навчання), які послаблюють відчуття втрати контролю – фундаментальний фактор підтримки відчуття безпеки під час виконання ризикованої діяльності.

3. Інформаційна підтримка – забезпечує ресурси, які дають змогу отримувати настанови й поради (наприклад, комунікація та орієнтація щодо норм, законів і протоколів) у процесі прийняття рішень.

Емоційна підтримка має значний негативний зв'язок із симптомами ПТСР, натомість інструментальна й інформаційна підтримка не продемонстрували значущого впливу. Це узгоджується з теорією збереження ресурсів (COR). Емоційна підтримка створює сприятливе середовище для обміну травматичним досвідом через емпатію та довіру. У поліцейській культурі, яка акцентує на мужності й силі, емоційна підтримка має особливу цінність. Афективна прихильність відображає доступ до цінних ресурсів, які допомагають офіцерам опановувати себе в стресових ситуаціях. Емоційні ресурси мали найбільше значення в пом'якшенні ПТСР, частково тому, що вони сприяють формуванню афективних взаємин з організацією, що своєю чергою пов'язано із симптомами стресу (Dias Campos, Chambel, & Lopes, 2023; Yevdokimova et al., 2024).

Комплексна реабілітація поліцейських, які брали участь у бойових діях, та адаптація їх до мирного життя безпосередньо пов'язані зі стабільністю сімейних відносин. Протягом періоду перебування правоохоронця в зоні конфлікту відбуваються суттєві трансформації: змінюється як сімейна система загалом і кожен її член окремо, так і поліцейський-ветеран. Ці обставини формують специфічні завдання для психолога, який працює з такими сім'ями. Насамперед важливо провести детальний аналіз сімейної динаміки у двох часових зрізах: до відбуття поліцейського в зону бойових дій та на теперішній час. Це передбачає вивчення кількісного та якісного складу сім'ї, характеру взаємин між родичами, проблемних аспектів у минулому та сьогодні. Коректна діагностика допомагає членам сім'ї усвідомити необхідність зміни моделей взаємодії та формує мотивацію до тривалої роботи над власними стереотипами поведінки. Важливо усвідомлювати, що маніпулятивні методики впливу на особистість, яка не готова задіяти власні ресурси для трансформації, засвідчують низьку ефективність. Другим аспектом є підбір оптимальних психологічних інструментів для конкретної родини. Усі сучасні напрями психологічної допомоги мають право на застосування, а вибір конкретного підходу визначається професійними уподобаннями психолога й особливостями ситуації. Кваліфікований фахівець послуговується сучасними науковими теоріями та гнучко обирає методи роботи, чітко розуміючи їх призначення та очікуваний результат. Третім елементом є планування формату консультацій – індивідуальних і спільних сесій для членів родини. Основний фокус уваги природно спрямовується на подружні стосунки.

Більшість спеціалістів рекомендують починати з окремих зустрічей з кожним із партнерів, поступово переходячи до спільних консультацій. Робота з дітьми й іншими родичами, які проживають разом із сім'єю (батьки подружжя, брати, сестри, дідусі, бабусі), потребує окремих програм психологічного супроводу з огляду на їхні специфічні потреби (Kokun et al., 2023).

Особливості надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським – учасникам бойових дій після повернення із зони бойових дій привертають увагу до ресурсного потенціалу особистості правоохоронця. З огляду на подвійне навантаження – досвід бойових дій та повернення до поліцейської служби, важливо визначити й активізувати ключові особистісні ресурси, які сприятимуть успішній реадaptaції та профілактиці негативних психологічних станів. У контексті психологічної підтримки поліцейських – учасників бойових дій можна виокремити такі ключові ресурсні компоненти:

1. Духовно-ціннісний компонент набуває особливого значення в контексті переосмислення бойового досвіду й інтеграції його в професійну діяльність правоохоронця. Він охоплює систему особистих переконань, віру у власні сили, здатність знаходити сенс у професійній діяльності після повернення із зони бойових дій.

2. Фізичний компонент відіграє вирішальну роль у відновленні після бойового стресу. Систематичні фізичні навантаження, адаптовані під індивідуальні можливості й медичні показання, допомагають відновити тілесну регуляцію та покращити загальний психофізіологічний стан поліцейського.

3. Мотиваційно-цільовий компонент є ключовим для успішної реінтеграції в професійну діяльність. Він передбачає формування нової системи професійних завдань, переосмислення кар'єрних перспектив і розвиток внутрішньої мотивації до служби з огляду на набутий бойовий досвід.

4. Важливого значення набуває компонент саморозвитку та самопізнання, який дає змогу інтегрувати новий досвід у професійну ідентичність поліцейського. Цей ресурс допомагає формувати адаптивні стратегії поведінки та розвивати професійні компетенції з огляду на пережитий досвід.

5. Організаційно-часовий компонент охоплює навички ефективного планування діяльності й відпочинку, з урахуванням специфіки поліцейської служби та потреб психологічного відновлення після участі в бойових діях.

6. Соціально підтримувальний компонент передбачає формування ефективної мережі професійної та особистої підтримки, що охоплює як колег, так і фахівців із психологічної допомоги. Надзвичайно важливою є здатність приймати підтримку та звертатися за нею в критичні моменти адаптації.

7. Регуляторний компонент є базовим для підтримання психологічної стабільності поліцейського після повернення із зони бойових дій. Він охоплює комплекс методів психічної саморегуляції. Увагу зосереджують на розвитку навичок саморегуляції, які допомагають поліцейським керувати власним психоемоційним станом, знижувати рівень тривожності, послаблювати внутрішнє напруження та підтримувати необхідний рівень професійної мобілізації. Це вкрай важливо в контексті подвійного стресового навантаження – переживання бойового досвіду та виконання складних завдань поліцейської служби (Piankivska, 2024).

Упровадження комплексної програми психологічної підтримки, яка враховує всі зазначені ресурсні компоненти, надає можливість створити ефективну систему психологічного супроводу поліцейських – учасників бойових дій. Така система спрямована на профілактику дезадаптації, зниження рівня професійного стресу та підтримання оптимального психоемоційного стану правоохоронців під час виконання службових обов'язків (Ha, & Jue, 2022).

У системі психологічної підтримки правоохоронців важливу роль відіграє керівництво поліцейських підрозділів. Для ефективної організації психологічного супроводу керівники повинні мати базові знання про сучасні методи психологічної допомоги, що дає змогу їм приймати компетентні рішення щодо залучення фахівців. Не менш важливим є розуміння обмежень певних підходів (López Bohle et al., 2024), зокрема недостатньої ефективності психологічного дебрифінгу як самостійного методу роботи з травмою. Керівна ланка також має сприяти створенню системи професійної взаємопідтримки серед співробітників, що формує здорову організаційну культуру та знижує стигматизацію психологічних проблем. Зрештою, важливим завданням керівництва є забезпечення ефективної взаємодії з фахівцями у сфері психічного здоров'я, що дає змогу оперативно надавати кваліфіковану допомогу тим, хто її потребує. Ефективний психологічний супровід поліцейських – учасників бойових дій вимагає комплексного підходу до реабілітації. Це передбачає розроблення індивідуальних планів повернення до служби, що враховують специфіку поліцейської діяльності, інтеграцію медичної та психологічної допомоги, а також створення програм відновлення професійних навичок. Увагу слід спрямовувати на процес професійної реінтеграції, що передбачає супровід після повернення до підрозділу та моніторинг адаптації до службових обов'язків. Важливим компонентом психологічної підтримки є створення системи постійного супроводу, що охоплює регулярні психологічні консультації, організацію груп підтримки для поліцейських – учасників бойових дій та забезпечення доступу до кризової допомоги. Такий підхід дає змогу своєчасно виявляти та розв'язувати проблеми адаптації, підтримувати професійну

ефективність для збереження психологічного здоров'я (Ha, & Jue, 2022).

Важливим елементом системи підтримки є організація програм взаємодопомоги серед поліцейських – учасників бойових дій. Такі програми хоч і не замінюють професійну психологічну допомогу, створюють додатковий ресурс підтримки та сприяють успішній реінтеграції в професійне середовище. У контексті розвитку системи психологічної допомоги активно впроваджується співпраця з міжнародними професійними організаціями, що дає змогу використовувати передовий досвід роботи з правоохоронцями, які мають досвід участі в бойових діях. Це передбачає участь у спеціалізованих тренінгах, конференціях і програмах обміну досвідом (Dias Campos, Chambel, & Lopes, 2023).

Отже, надання психологічної допомоги поліцейським – учасникам бойових дій потребує врахування всього спектру можливих травматичних впливів та їх взаємозв'язку з професійною діяльністю правоохоронця. Увагу слід спрямовувати на інтеграцію бойового досвіду в контекст подальшої служби, що дає змогу забезпечити ефективне повернення до професійної діяльності, зберігаючи психологічний добробут. Розуміння специфіки травматичного досвіду та його впливу на професійну діяльність дає змогу розробляти та впроваджувати ефективні програми психологічної підтримки, адаптовані до потреб цієї особливої категорії правоохоронців. Особливості надання психологічної допомоги та підтримки поліцейським – учасникам бойових дій після повернення із зони бойових дій актуалізують необхідність комплексного терапевтичного підходу, що враховує специфіку як бойового досвіду, так і подальшої служби в правоохоронних органах.

Ефективність психологічної підтримки безпосередньо залежить від комплексного підходу, що поєднує професійну психотерапевтичну допомогу, адміністративну підтримку з боку керівництва та розвиток системи взаємодопомоги серед поліцейських. Такий інтегрований підхід забезпечить максимально ефективну реінтеграцію поліцейських – учасників бойових дій та підтримку їх психологічного добробуту під час виконання професійних обов'язків.

Висновки

Проведене теоретичне дослідження засвідчує, що психологічна допомога поліцейським – учасникам бойових дій має враховувати їхню подвійну професійну ідентичність, що поєднує досвід служби в правоохоронних органах та участі у воєнних діях. Ця унікальна категорія правоохоронців потребує особливого підходу до психологічної реабілітації та реінтеграції у професійне середовище, оскільки основними психологічними наслідками участі поліцейських у бойових діях є підвищена реактивність, емоційна лабільність, тривожність, порушення сну, а також ризик розвитку посттравматичного стресового

розладу. Наукові дослідження засвідчують, що значна частина учасників бойових дій (близько 55 %) має психологічні проблеми, які потребують професійного втручання, водночас 33 % демонструють ознаки помірної дезадаптації. У межах дослідження було визначено ключові категорії психологічних травм поліцейських – учасників бойових дій: базові бойові травми (втрата побратимів, травма застосування летальної сили), медичні травми й морально-етичні травми, причому важливе значення має проблема інтеграції військового досвіду в контекст подальшої служби в правоохоронних органах. Встановлено, що ефективна система психологічної підтримки поліцейських – учасників бойових дій має передбачати двоетапний підхід: психоедукації та структурування досвіду через створення індивідуальної карти травматичного досвіду, а комплексний терапевтичний підхід має передбачати когнітивно-поведінкову терапію, експозиційні методики, терапію десенсибілізації та переробки травматичного досвіду. Важливим компонентом психологічної підтримки є розвиток ресурсного потенціалу особистості правоохоронця, що охоплює духовно-

ціннісний, фізичний, мотиваційно-цільовий, компонент саморозвитку, організаційно-часовий, соціально підтримувальний та регуляторний компоненти, з посиленою увагою до розвитку навичок саморегуляції, які допомагають поліцейським керувати власним психоемоційним станом. У систему психологічної підтримки необхідно інтегрувати керівників поліцейських підрозділів, які повинні мати базові знання про сучасні методи психологічної допомоги, розуміти обмеження певних підходів і сприяти формуванню системи професійної взаємопідтримки. Ефективність психологічної реабілітації та реінтеграції поліцейських – учасників бойових дій залежить від комплексного підходу, що поєднує професійну психотерапевтичну допомогу, адміністративну підтримку та розвиток системи взаємодопомоги серед поліцейських, а впровадження запропонованих підходів до психологічної допомоги дасть змогу мінімізувати негативні наслідки участі в бойових діях для правоохоронців та їхніх родин, а також сприятиме підвищенню ефективності функціонування правоохоронної системи в умовах збройного конфлікту.

References

- [1] Alvares, R.S.R., Mendonça-de-Souza, A.C.F., Duarte, A.F.A., Gameiro, T.M., Fischer, N.L., Souza, W.F., Coutinho, E.daS.F., Figueira, I., Volchan, E., & Souza, G.G.L. (2020). Exposure to stressful events during a peacekeeping mission may have a price: The impact on trait of negative and positive affect and mental health. *Journal of Health Psychology*, 25(9), 1285-1291. DOI: 10.1177/1359105317753
- [2] Basko, A.V., Sobakar, A.O., & Myroniuk, S.A. (2024). Methods of rehabilitation of military personnel, the state of functioning and development of rehabilitation centers as one of the areas of activity of local self-government bodies. *Rehabilitation and Recreation*, 18(1), 78-93. DOI: 10.32782/2522-1795.2024.18.9
- [3] Borysova, O.O. (2023). Essays from the military psychorehabilitation office: the "Combat Experience Map" methodology. *Scientific Notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Psychology"*, 34(73), 3, 1-6. DOI: 10.32782/2709-3093/2023.3/01
- [4] Carleton, R.N., Afifi, T.O., Turner, S., Taillieu, T., Vaughan, A.D., Anderson, G.S., Ricciardelli, R., MacPhee, R.S., Cramm, H.A., & Czarnuch, S. (2020). Mental health training, attitudes toward support, and screening positive for mental disorders. *Cogn. Behav. Ther.*, 49, 55-73. DOI: 10.1080/16506073.2019.1575900
- [5] Carmona, L., Camilo, C., Carvalho, V.S., & Chambel, M.J. (2024). Post-traumatic stress disorder in peacekeepers: a systematic literature review and meta-analysis. *European Journal of Psychotraumatology*, 15(1). DOI: 10.1080/20008066.2024.2413735
- [6] Dias Campos, F., Chambel, M.J., & Lopes, S. (2023). Work Social Support and PTSD in Police Officers: The Mediating Role of Organizational Commitment. *Sustainability*, 15(24). DOI: 10.3390/SU152416728
- [7] Dias Campos, F., Chambel, M.J., Lopes, S., & Dias, P.C. (2021). Post-Traumatic Stress Disorder in the Military Police of Rio de Janeiro: Can a Risk Profile Be Identified? *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18. DOI: 10.3390/IJERPH18052594
- [8] Dotsenko, V.V. (2023). Components of supporting the mental health of police officers in wartime. *Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic upbringing of personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 214-216). Vinnytsia: KhNUVS. Retrieved from <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16333>
- [9] Elrond, A., Stoltenberg, C., Nissen, L., Nielsen, A., & Pedersen, J. (2019). Labor market affiliation after deployment: Danish soldiers fare well, but face increased risk of long-term sickness absence when returning from Afghanistan. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 45(3), 289-297. DOI: 10.5271/SJWEH.3773
- [10] Ha, J.H., & Jue, J. (2022). The mediating effect of group cohesion modulated by resilience in the relationship between perceived stress and military life adjustment. *Sustainability*, 14(13). DOI: 10.3390/SU14137794
- [11] Kisarchuk, Z.H., Omelchenko, Ya.M., & Lazos, H.P. (et al.). (2020). *Technologies of psychotherapeutic assistance to victims in overcoming manifestations of post-traumatic stress*

- disorder. Kyiv: Slovo. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722181/1/Monograph2020_labpsychother.pdf
- [12] Kokun, O.M., Pishko, I.O., & Lozinska, N.S. (et al.). (2023). *Peculiarities of providing psychological assistance to military personnel, veterans and members of their families by civilian psychologists*. Kyiv: 7BTs. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734391/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%8F%D0%BC.pdf>
- [13] López Bohle, S., Chambel, M.J., Griep, Y., Muñoz Medina, F., & Zúñiga Quijada, H. (2024). Are Both I-Deals? The Mediating Role of I-Task and I-Incentive in the Relationship between Supervisor Support and Employees' Silence and Voice. *Sage Open*, 14(2). DOI: 10.1177/21582440241256816
- [14] Lozinska, N.S. (2019). Psychotrauma as a consequence of traumatic stress in various directions of modern psychology. *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*, 2, 65-73. DOI: 10.33099/2617-6858-2018-50-2-65-73
- [15] Medeiros, S.S. (2024). The Thin Blue Line: Perspectives From Military Veteran Police Officers on Camaraderie and Cooperation. *Journal of Veterans Studies*, 10(3), 34-51. DOI: 10.21061/JVS.V10I3.563
- [16] Ostapovych, V., Piankivska, L., Davydova, O., & Boiko-Buzyl, Yu. (2023). *Psychological technologies of providing assistance to police officers after their stay in extreme situations*. V. Kryvolapchuk (Eds.). Kyiv: Liudmyla.
- [17] Palyvoda, L.I. (2021). The problem of defining the concepts of "mental trauma", "psychological trauma" and "trauma of loss" in psychological projections. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Psychology"*, 32(71), 6, 68-72. DOI: 10.32838/2709-3093/2021.6/11
- [18] Panok, V.H., Maksymenko, S.D., & Sliusarevskiy, M.M. (et al.). (2024). *Protection and support of the mental health of Ukrainians in martial law: challenges and answers*. V.H. Kremenia (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743861/1/%D0%92.%20%D0%93.%20%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BA%2C%20%D0%A1.%20%D0%94.%20%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%9C.%20%D0%9C.%20%D0%A1%D0%BB%D1%8E%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%84._2024.pdf
- [19] Piankivska, L.V. (2024). Peculiarities of psychological prevention of the syndrome of "emotional burnout" in police officers. *Scientific innovations and advanced technologies. Series "Psychology"*, 3(31), 1355-1368. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1355-1368
- [20] Piankivska, L.V. (2024). Psychotechnologies of providing assistance to police officers. *Prospects and innovations of science. Series "Psychology"*, 1(35), 625-637. DOI: 10.52058/2786-4952-2024-1(35)-625-637
- [21] Platania, S., Castellano, S., Petralia, M.C., Digrandi, F., Coco, M., Pizzo, M., & Di Nuovo, S. (2020). The moderating effect of the dispositional resilience on the relationship between post-traumatic stress disorder and the professional quality of life of the military returning from the peacekeeping operations. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*, 8(3), 1-21. DOI: 10.6092/2282-1619/MJCP-2560
- [22] Rybalka, V.V. (2023). Psychological assistance to a person affected by martial law. *Current problems of psychology of personality development: materials of the International Scientific-Practical Conference* (pp. 40-43). Kyiv: Ukr. derzh. un-t im. M. Drahomanov.
- [23] Solomon, Z., Horesh, D., & Ginzburg, K. (2021). Trajectories of PTSD and secondary traumatization: A longitudinal study. *Journal of Psychiatric Research*, 138, 354-359. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2021.03.027
- [24] Steenkamp, M.M., Litz, B.T., & Marmar, C.R. (2020). First-line Psychotherapies for Military-Related PTSD. *JAMA*, 323(7), 656-657. DOI: 10.1001/JAMA.2019.20825
- [25] Violanti, J.M., Ma, C.C., Mnatsakanova, A., Fekedulegn, D., Hartley, T.A., Gu, J.K. & Andrew, M.E. (2018). Associations Between Police Work Stressors and Posttraumatic Stress Disorder Symptoms: Examining the Moderating Effects of Coping. *J. Police Crim. Psych*, 33, 271-282. DOI: 10.1007/s11896-018-9276-y
- [26] Wagner, S.L., White, N., Fyfe, T., Matthews, L.R., Randall, C., Regehr, C., White, M., Alden, L.E., Buys, N., & Carey, M.G. (2020). Systematic review of posttraumatic stress disorder in police officers following routine work-related critical incident exposure. *Am. J. Ind. Med*, 63, 600-615. DOI: 10.1002/AJIM.23110
- [27] Yevdokimova, O.O., Kharchenko, V.B., Zhdanova, I.V., Liaska, O.P., Makarova, O.P., Mokhorieva, O.M., & Sarbiei, Y.V. (2024). Dynamics of components of physical and mental health of law enforcement officers during the period of martial law. *Wiad Lek*, 77(6), 1174-1180. DOI: 10.36740/WLek202406110

Список використаних джерел

- [1] Alvares R. S. R., Mendonça-de-Souza A. C. F., Duarte A. F. A., Gameiro T. M., Fischer N. L., Souza W. F., Coutinho E. da S. F., Figueira I., Volchan E., Souza G. G. L. Exposure to stressful events during a peacekeeping mission may have a price: The impact on trait of negative and positive affect and mental health. *Journal of Health Psychology*. 2020. T. 25, № 9. С. 1285–1291. DOI: 10.1177/1359105317753
- [2] Баско А. В., Собакарь А. О., Миронюк С. А. Методики реабілітації військовослужбовців, стан функціонування та розвиток реабілітаційних центрів як один із напрямів діяльності органів місцевого самоврядування. *Rehabilitation and Recreation*. 2024. № 18 (1). С. 78–93. DOI: 10.32782/2522-1795.2024.18.9
- [3] Борисова О. О. Нариси з кабінету психореабілітації військових: методика «Карта бойового досвіду». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 1–6. DOI: 10.32782/2709-3093/2023.3/01
- [4] Carleton R. N., Afifi T. O., Turner S., Taillieu T., Vaughan A. D., Anderson G. S., Ricciardelli R., MacPhee R. S., Cramm H. A., Czarnuch S. Mental health training, attitudes toward support, and screening positive for mental disorders. *Cogn. Behav. Ther.* 2020. No. 49. P. 55–73. DOI: 10.1080/16506073.2019.1575900
- [5] Carmona L., Camilo C., Carvalho V. S., Chambel M. J. Post-traumatic stress disorder in peacekeepers: a systematic literature review and meta-analysis. *European Journal of Psychotraumatology*. 2024. No. 15 (1). DOI: 10.1080/20008066.2024.2413735
- [6] Dias Campos F., Chambel M. J., Lopes S. Work Social Support and PTSD in Police Officers: The Mediating Role of Organizational Commitment. *Sustainability*. 2023. No. 15 (24). DOI: 10.3390/SU152416728
- [7] Dias Campos F., Chambel M. J., Lopes S., Dias P. C. Post-Traumatic Stress Disorder in the Military Police of Rio de Janeiro: Can a Risk Profile Be Identified? *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 2021. No. 18. DOI: 10.3390/IJERPH18052594
- [8] Доценко В. В. Складові підтримки психічного здоров'я поліцейських в умовах війни. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 214–216. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16333>
- [9] Elrond A., Stoltenberg C., Nissen L., Nielsen A., Pedersen J. Labor market affiliation after deployment: Danish soldiers fare well, but face increased risk of long-term sickness absence when returning from Afghanistan. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*. 2019. No. 45 (3). P. 289–297. DOI: 10.5271/SJWEH.3773
- [10] Ha J. H., Jue J. The mediating effect of group cohesion modulated by resilience in the relationship between perceived stress and military life adjustment. *Sustainability*. 2022. No. 14 (13). DOI: 10.3390/SU14137794
- [11] Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу : монографія / [З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос та ін.]. Київ : Слово, 2020. 178 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722181/1/Monograph2020_labpsychother.pdf
- [12] Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / [О. М. Коун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська та ін.]. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734391/1/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%8F%D0%BC.pdf>
- [13] López Bohle S., Chambel M. J., Griep Y., Muñoz Medina F., Zúñiga Quijada H. Are Both I-Deals? The Mediating Role of I-Task and I-Incentive in the Relationship between Supervisor Support and Employees' Silence and Voice. *Sage Open*. 2024. No. 14 (2). DOI: 10.1177/21582440241256816
- [14] Лозінська Н. С. Психотравма як наслідок травматичного стресу в різних напрямках сучасної психології. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. № 2. С. 65–73. DOI: 10.33099/2617-6858-2018-50-2-65-73
- [15] Medeiros S. S. The Thin Blue Line: Perspectives From Military Veteran Police Officers on Camaraderie and Cooperation. *Journal of Veterans Studies*. 2024. No. 10 (3). P. 34–51. DOI: 10.21061/JVS.V10I3.563

- [16] Психологічні технології надання допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях: метод. рек. / уклад.: В. Остапович, Л. П'янківська, О. Давидова, Ю. Бойко-Бузиль; за заг. ред. В. Криволапчука. Київ: Людмила, 2023. 95 с.
- [17] Паливода Л. І. Проблема визначення понять «психічна травма», «психологічна травма» і «травма втрати» у психологічних проєкціях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 68–72. DOI: 10.32838/2709-3093/2021.6/11
- [18] Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді: монографія / [В. Г. Панок, С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Нац. акад. пед. наук, 2024. 188 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743861/1/%D0%92.%20%D0%93.%20%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BA%2C%20%D0%A1.%20%D0%94.%20%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%2C%20%D0%9C.%20%D0%9C.%20%D0%A1%D0%BB%D1%8E%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%84._2024.pdf
- [19] П'янківська Л. В. Особливості психологічної профілактики синдрому «емоційного вигорання» у працівників поліції. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія»*. 2024. № 3 (31). С. 1355–1368. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1355-1368
- [20] П'янківська Л. В. Психотехнології надання допомоги працівникам поліції. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2024. № 1 (35). С. 625–637. DOI: 10.52058/2786-4952-2024-1(35)-625-637
- [21] Platania S., Castellano S., Petralia M. C., Digrandi F., Coco M., Pizzo M., Di Nuovo S. The moderating effect of the dispositional resilience on the relationship between post-traumatic stress disorder and the professional quality of life of the military returning from the peacekeeping operations. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*. 2020. No. 8 (3). P. 1–21. DOI: 10.6092/2282-1619/MJCP-2560
- [22] Рибалка В. В. Психологічна допомога особистості, постраждалої в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми психології розвитку особистості: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–15 трав. 2023 р.)*. Київ: Укр. держ. ун-т ім. М. Драгоманова, 2023. С. 40–43.
- [23] Solomon Z., Horesh D., Ginzburg K. Trajectories of PTSD and secondary traumatization: A longitudinal study. *Journal of Psychiatric Research*. 2021. Vol. 138. P. 354–359. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2021.03.027
- [24] Steenkamp M. M., Litz B. T., Marmar C. R. First-line Psychotherapies for Military-Related PTSD. *JAMA*. 2020. No. 323 (7). P. 656–657. DOI: 10.1001/JAMA.2019.20825
- [25] Violanti J. M., Ma C. C., Mnatsakanova A., Fekedulegn D., Hartley T. A., Gu J. K., Andrew M. E. Associations Between Police Work Stressors and Posttraumatic Stress Disorder Symptoms: Examining the Moderating Effects of Coping. *J. Police Crim. Psych.* 2018. Vol. 33. P. 271–282. DOI: 10.1007/s11896-018-9276-y
- [26] Wagner S. L., White N., Fyfe T., Matthews L. R., Randall C., Regehr C., White M., Alden L. E., Buys N., Carey M. G. Systematic review of posttraumatic stress disorder in police officers following routine work-related critical incident exposure. *Am. J. Ind. Med.* 2020. No. 63. P. 600–615. DOI: 10.1002/AJIM.23110
- [27] Yevdokimova O. O., Kharchenko V. B., Zhdanova I. V., Liaska O. P., Makarova O. P., Mokhorieva O. M., Sarbiei Y. V. Dynamics of components of physical and mental health of law enforcement officers during the period of martial law. *Wiad Lek.* 2024. Vol. 77, No. 6. P. 1174–1180. DOI: 10.36740/WLek202406110

SNYATKOVA Tetyana

Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-3532>

Features of Providing Psychological Assistance and Support to Police Officers – Combat Veteran Police Officers

Abstract. This article examines the features of providing psychological assistance and support to police officers who participated in combat operations. The specifics of psychological trauma experienced by law enforcement officers in armed conflict conditions are theoretically substantiated, characterized by their dual professional identity as both police officers and military personnel. Analysis of current research identifies the main psychological consequences of police combat participation: increased emotional reactivity, anxiety, sleep disorders, and risk of developing post-traumatic stress disorder. The key categories of psychological trauma among combat veteran police officers are systematized: basic combat trauma (loss of comrades, trauma from using lethal force), medical trauma, and moral-ethical trauma. A two-stage approach to psychological support is proposed, including psychoeducation and structuring of traumatic experiences. The effectiveness of a comprehensive therapeutic approach combining cognitive-behavioral therapy, exposure techniques, and desensitization therapy is substantiated. The resource potential of law enforcement officers is outlined, encompassing spiritual-value, physical, motivational-purposeful, self-development, organizational-temporal, social-supportive, and regulatory components. The role of social support as a key protective resource against PTSD is defined, emphasizing the significance of emotional support. Special attention is paid to the importance of working with police officers' families and the role of leadership in creating an effective psychological support system. The article theoretically establishes that the effectiveness of psychological rehabilitation and reintegration of combat veteran police officers depends on a comprehensive approach combining professional psychotherapeutic assistance, administrative support, and the development of mutual support systems among police officers themselves.

Keywords: psychological assistance; combat veteran police officers; psychological trauma; psychological rehabilitation; post-traumatic stress disorder; social support; resource potential; reintegration.

DOI: 10.33270/03253601.12
УДК 159.9:343.9+351.74

ТИХОНЕНКО Олександр*

кандидат наук з державного управління, викладач Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5140-3737>

Когнітивно-емоційна матриця антропогенного ризику як інструмент удосконалення профайлінгу

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано можливості вдосконалення інструментарію безпекового механізму профайлінгу. Здійснено теоретичний аналіз авторської когнітивно-емоційної матриці, яка відображає взаємодію біологічних і соціокультурних чинників у формуванні поведінкових патернів. Увагу зосереджено на визначенні маркерів девіантних тенденцій та вдосконаленні методів прогнозування небезпечної поведінки як ключового елементу в межах заходів забезпечення державної безпеки. Обґрунтовано важливість урахування еволюційних, анатомічних і функціональних аспектів під час реалізації антропогенної небезпеки, що відіграє значущу роль у формуванні когнітивної та емоційної діяльності людського індивіда – порушника (антропогенного ризику), з визначенням ознак, які можливо класифікувати як небезпечні. Проведено аналіз кожного з чотирьох ключових рівнів психіки людського індивіда авторської матриці й особи порушника: інстинктивного, емоційно-соціального, когнітивного, ідеального; продемонстровано їх взаємозв'язок з потенційними ризиками безпеки. З'ясовано, що перший рівень відповідає за базові біологічні потреби й реакції, другий – за емоційну регуляцію та соціальну адаптацію, третій – за когнітивні процеси, четвертий рівень забезпечує формування нематеріальних ідеалів, моральних принципів і баланс між цими рівнями для забезпечення адекватної поведінкової регуляції. У статті запропоновано нове бачення та можливості вдосконалення методології аналізу небезпечної (девіантної, делінквентної) поведінки, розширення інструментарію профайлінгу в межах забезпечення державної безпеки через інтеграцію знань про запропоновану чотирирівневу модель психіки індивіда, особи порушника. Зокрема, акцентовано на можливості використання результатів аналізу матриці під час здійснення моніторингу, виявлення та профілактики небезпечної поведінки людського індивіда у сфері безпеки. Практична цінність дослідження полягає в інтеграції матриці чотирирівневої психіки людського індивіда в інструментальний арсенал профайлінгу в межах забезпечення державної безпеки, що дасть змогу підвищити ефективність безпекових заходів з виявлення потенційних і реально небезпечних осіб – порушників.

Ключові слова: профайлінг; порушник; антропогенний ризик; державна безпека; девіантна поведінка.

Історія статті:

Отримано: 30.01.2025

Переглянуто: 20.02.2025

Прийнято: 10.03.2025

Рекомендоване посилання:

Тихоненко О. Когнітивно-емоційна матриця антропогенного ризику як інструмент удосконалення профайлінгу. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 109–119. DOI: 10.33270/03253601.12

*Відповідальний автор

© Тихоненко О., 2025

Вступ

Одним із ключових завдань держави є забезпечення національної безпеки, що охоплює військовий та соціальний захист, підтримання правопорядку, гарантування стабільності й безпеки громадян. Водночас громадянин як ключовий соціальний суб'єкт держави може становити потенційну загрозу для себе, суспільства чи держави загалом. Сучасні безпекові механізми охоплюють комплексні підходи, що містять інструменти для прогнозування, моніторингу, виявлення та реагування на небезпеки, загрози й ризики. Водночас особливість деяких небезпек і загроз полягає в складності їх передбачення через брак або недостатній обсяг фактичних даних до моменту їх реалізації.

На нашу думку, загроза є конкретизованим різновидом небезпеки, а ризик відображає імовірність її виникнення. Якщо узагальнено класифікувати небезпеки за джерелом виникнення, можна виокремити дві основні категорії: природні джерела (сили та явища природи) й антропогенні (людина та її діяльність) (Тухоненко, 2019).

Людський індивід – це складна соціобіологічна жива істота виду *Homo sapiens*, що поєднує біологічні механізми та соціальні фактори, які взаємодіють і змінюються протягом усього життєвого періоду. У процесі онтогенезу (розвитку) формується його самоідентичність, він набуває індивідуальності, а внаслідок соціалізації стає особистістю. Наприклад, знаний український психолог Г. С. Костюк (1976) зазначав, що людський індивід стає суспільною істотою, особистістю залежно від того, як у нього формуються свідомість і система психологічних властивостей, що визначають його поведінку. З огляду на це, для виконання завдань із забезпечення безпеки ефективним є впровадження прикладних методів аналізу людського індивіда, особистості на безпеку, реальну чи потенційну загрозу, зокрема механізму профайлінгу. Профайлінг – це міждисциплінарний метод аналізу поведінкових характеристик індивіда для оцінки, прогнозування та інтерпретації його дій на основі фізіологічних, когнітивних, мовних й інших ознак.

У процесі онтогенезу (розвитку) живий організм взаємодіє із зовнішнім середовищем, яке охоплює як живі, так і неживі об'єкти. Поведінкові патерни залежать від численних факторів, зокрема генетики, набутого досвіду, змін середовища, соціального статусу, культури тощо. Поведінка людського індивіда також зумовлена генетичними, соціальними, фізіологічними чинниками й залежить від функціонування його органів і систем, здатності до сприйняття та обробки інформації, емоційного реагування та пам'яті. Центральна нервова система, що складається з головного та спинного мозку, відповідає за обробку інформації та регуляцію реакцій організму. Більшість тварин також мають

нервову систему, яка виконує схожі функції, але, на думку деяких антропологів, у процесі еволюції людський індивід перемістився із середньої ланки харчового ланцюга на його верхину завдяки розвитку окремої зони мозку – неокортексу. Це сприяло становленню складної психіки, на основі якої формується свідомість, що надає можливість осмислювати власну діяльність і регулювати поведінку (Sapolsky, 2017, p. 100-105).

Одиницею поведінки людського індивіда є вчинок (дія чи бездіяльність), який можна оцінити в обраному контексті з позиції закону, моралі, культури, традицій тощо. Біологічні процеси в мозку безпосередньо пов'язані з поведінкою, яка може регулюватися як усвідомлено (довільно), так й автоматично (неусвідомлено). У зв'язку з цим виникає потреба у вивченні, виявленні та відокремленні ознак, що можуть свідчити про потенційно та реально небезпечну поведінку як конкретного людського індивіда, особистості, так і їх сукупностей. Своєю чергою вдосконалення профайлінгу як методу, що спрямований на попереднє виявлення та прогнозування антропогенного ризику, надає переваги в превентивних та оперативних безпекових заходах, створює можливість проводити попередній аналіз загроз, розробляти заходи, щодо запобігання розвитку небезпеки та мінімізації негативних наслідків, збитків тощо.

У цій статті використано сучасні нейронаукові тенденції, результати проведених досліджень і зв'язків між мозковими структурами та психічними процесами, які впливають на адаптацію до зовнішнього середовища, поведінку та формування цінностей людського індивіда, особистості. Також розглянуто теоретичні аспекти когнітивно-емоційної матриці в контексті безпеки як моделі, що демонструє взаємозв'язок між біологічними, соціокультурними й іншими процесами, що надасть можливість визначити небезпечні ознаки під час профайлінгу небезпек, загроз та ризиків антропогенного типу.

Огляд літератури

Ми провели моніторинг наукових джерел, на підставі якого встановлено, що сучасне наукове товариство у своїх дослідженнях фокусує увагу на теоретичному аналізі когнітивно-емоційних компонентів, що впливає на процеси профайлінгу антропогенного ризику в контексті забезпечення державної безпеки. Аналіз літературних джерел дає змогу окреслити основні підходи до розуміння когнітивних та емоційних механізмів, а також їх роль у профілактиці загроз, викликів і ризиків. У зв'язку з потребою людських індивідів, як і всіх живих істот загалом, у безпеці, тему небезпечної поведінки індивідів досліджували завжди. Наприклад, у роботі «Юридична психологія» (2023) детально висвітлено правові аспекти

небезпечної поведінки людського індивіда, особистості (антропогенного ризику), акцентовано на важливості врахування когнітивних особливостей для прогнозування його реакцій у кризових і стресових ситуаціях. Також можемо спостерігати аналогічні аспекти, висвітлені в навчальному посібнику Д. Кантера, який виокремив вплив біологічних і психологічних механізмів у девіантній (кримінальній) сфері (Kanter, 2020). С. О. Гарькавець (2020) у своїй монографії аналізує соціально-нормативну активність, фокусуючись на її психологічних основах, що є прикладними для розуміння антропогенного ризику. Також учений досліджує різні форми віктимізації (психологічного, соціального та фізичного насильства) людських індивідів на ранніх етапах розвитку, де увагу було зосереджено на жертвах насильства та зловживань у родинному середовищі, розглянуто типи та форми насильства, такі як булінг, емоційне і психологічне насильство, а також шляхи запобігання та надання допомоги індивідам, що стали жертвами цих форм насильства.

С. С. Бандурка (2023) у своїй роботі досліджує питання визначення мотиву та мотивації під час вчинення кримінальних правопорушень і розглядає теоретичні підходи до цих понять, аналізує їх значення для кримінального права та практики, а також взаємозв'язок між мотивацією та кримінальною відповідальністю. Автор аналізує психологічні, соціальні та правові аспекти вивчення мотиваційних факторів, які можуть впливати на поведінку правопорушників.

Науковий внесок закордонних колег також доволі вагомий, передусім у дослідженні порушеної проблематики. У роботі «The Triune Brain in Evolution» Р. Д. МакЛейна (1990) описує еволюцію мозкових структур, що визначають когнітивно-емоційні реакції, згодом Д. Канеман (2011) у книзі «Thinking, Fast and Slow» пояснює механізми швидкого та повільного мислення, що формують основу прийняття рішень у різних умовах. Ж. Е. ЛеДуа (1996) аналізує емоційні механізми в головному мозку, які забезпечують адаптивні реакції. Емпіричні дослідження, представлені в роботах К. А. МакЛаughліна, М. Певерілла, А. Л. Голда, С. Алвеса, М. А. Шерідана (2015), демонструють вплив дитячих травм на емоційну регуляцію, що є ключовим для прогнозування ризиків у поведінці. У дослідженні А. Райне, М. Бухсбаума, Л. ЛаКассе (1997) використано методи позитронно-емісійної томографії для вивчення мозкових аномалій у злочинців, що засвідчує важливість нейробіологічних підходів у профайлінгу в аспекті класифікації небезпечних ознак й антропогенного ризику небезпек.

Виокремимо працю Ю. Б. Прибілєва (2024), який запропонував математичну модель нейропсихологічного впливу, що забезпечує високоточну оцінку емоційного стану цільових аудиторій. Цей напрям протягом тривалого проміжку часу не втрачає актуальності, наприклад, А. Еткін,

Т. Егнер, Р. Каліш (2011) також досліджували емоційні процеси в мозковій корі, підтверджуючи їхній зв'язок з когнітивними функціями, а дослідження А. М. М. Соуса, К. А. Мейера, Г. Сантпєре, Ф. О. Гудлена, Н. Сестана (2017) продемонстрували результати аналізу еволюції функцій нервової системи людських індивідів, засвідчуючи зв'язок між когнітивними процесами та безпекою.

Матеріали та методи

Враховуючи, що метою статті є теоретичний аналіз соціобіологічних предикатів небезпечної поведінки, для їх виявлення та створення додаткових можливостей, а також їх інтеграції в механізми забезпечення державної безпеки шляхом профайлінгу антропогенного ризику, необхідно провести: а) аналіз людського індивіда й особистості як антропогенної небезпеки; б) розглянути можливості пошуку додаткового інструментарію з мінімізації антропогенних небезпек через профайлінг, шляхом аналізу встановлених порушень та їх взаємодії між нейробіологічними системами людського індивіда, особистості; в) виявлення та фіксація ознак, патернів, маркерів, що можуть вказувати на ризик небезпечної (девіантної та/або делінквентної) поведінки.

У зв'язку із зазначеним, методологічною основою цього дослідження є методи аналізу наукової літератури, міждисциплінарного синтезу й інтеграції сучасних досягнень нейронауки, біології, психології та безпекових технологій. У дослідженні застосовано метод моделювання, у межах якого розроблено гіпотетичну чотирирівневу структуру психіки людського індивіда, особистості, що враховує еволюційні, анатомічні та функціональні особливості мозку.

Здійснено теоретичний аналіз взаємодії між структурами нервової системи, що беруть участь у формуванні поведінки, а також їхнього впливу на ризик девіантної або небезпечної поведінки. Використано системний аналіз для ідентифікації основних факторів, що спричиняють когнітивно-емоційний дисбаланс, здійснено класифікацію виявлених ознак, які можуть свідчити про потенційно небезпечні вияви поведінки.

Для оцінки адаптивних і дезадаптивних моделей поведінки та визначення факторів, що впливають на перехід від ризику до загрози чи безпосередньо реалізації небезпеки, застосовано порівняльний аналіз і прогнозування. Використано сценарний метод для моделювання можливих поведінкових сценаріїв та їхніх наслідків у контексті безпеки, а також багатофакторний аналіз для оцінки кореляцій між поведінковими ознаками та ризиком загроз.

Отримані результати може бути використано для вдосконалення методів профайлінгу, розроблення систем прогнозування ризиків і підвищення ефективності заходів із забезпечення державної безпеки.

Результати й обговорення

У процесі онтогенезу людський індивід перебуває та взаємодіє з навколишнім середовищем, що активно впливає на його внутрішній психічний світ (психіку), трансформує його через механізми адаптації, що охоплюють усі аспекти свідомості, сприйняття, мислення, емоцій та поведінки, яка виявляється в його подальшій діяльності. Кожна дія (вчинок) не тільки відображає особисте відношення (мотиваційний компонент) людського індивіда, особистості у визначеному нормативному контексті – закону, права, культури, моралі, інших норм, а також позначається на його внутрішньому психічному світі. Такий психічно деформований індивід має специфічні ознаки, які й будуть відрізняти їх від інших, що покладено в основу методичного базису профайлінгу.

У процесах забезпечення безпеки важливими є моніторинг, виявлення, оцінка, аналіз і відповідне (адекватне) реагування на небезпеку, загрозу та ризики. Своєю чергою оперативне виявлення антропогенних ризиків шляхом їх профайлінгу створює сприятливі умови й додаткові можливості з проведення оцінки людського індивіда на безпеку чи загрозу, прогнозування його поведінки в обраному контексті й обставинах, а за отриманими результатами відреагувати відповідними силами, ресурсами та заходами на джерело антропогенної небезпеки, мінімізуючи можливість її настання, втрат, збитків тощо. З огляду на таку специфічність, застосування цього інструментарію в механізмах забезпечення безпеки (зокрема державної) та профайлінгу надає можливість підвищити їх ефективність й економічність.

З метою вдосконалення механізму профайлінгу й об'єктивізації ознак антропогенної небезпеки, загроз і ризиків (психічно деформованих індивідів та результатів їх поведінки) ми створили когнітивно-емоційну матрицю та проаналізували теоретичні аспекти забезпечення безпеки шляхом профайлінгу антропогенного ризику. Основу цієї матриці становлять теоретичні моделі та концепції P. D. MacLean (1990), B. J. Baars (1997) (Baars' Global Workspace Theory, GWT), A. R. Damasio (1994) (Damasio's Somatic Marker Hypothesis), J. E. Ledoux (1996) (LeDoux's Theory of Fear Processing).

Запропонована нами концепція ґрунтується на теоретичних ідеях, згідно з якими людський мозок має три системи, кожна з яких послідовно з'являється в еволюційній лінії одна над одною. Ураховано особливості прогностичної обробки інформації (Predictive Processing), яка розглядає мозок як систему, що постійно формує передбачення щодо навколишнього середовища та коригує їх на основі сенсорного зворотного зв'язку. У контексті профайлінгу це означає, що людський індивід, особистість може несвідомо

адаптувати свою поведінку, а також продукувати когнітивні помилки під час інтерпретації намірів інших. У такому випадку аналіз невідповідностей між очікуваними та реальними патернами поведінки може бути корисним у виявленні ознак прихованих загроз або девіантних (небезпечних) намірів. Теорія глобальної робочої пам'яті (GWT) пояснює та демонструє механізм інтеграції різномірної інформації у свідомий досвід. Під час профайлінгу ця концепція дає змогу пояснити, як певні поведінкові особливості або атипові реакції можуть виходити на рівень свідомої обробки в спостерігача – особи, яка проводить профайлінг, що підвищує ефективність ідентифікації антропогенних небезпек, загроз і ризиків. Крім того, урахування цієї моделі допомагає аналізувати ефекти уваги та когнітивного навантаження на суб'єкта профайлінгу, що може вказувати на навмисне приховування інформації або стресову реакцію.

Також ми врахували результати, отримані A. R. Damasio, який у своїй концепції соматичних маркерів пояснює, як тілесні реакції впливають на прийняття рішень і прогнозування поведінки. У межах розгляду сфери безпеки ця модель пояснює, чому деякі людські індивіди, особистості на рівні інтуїції розпізнають небезпечну (загрозливу) поведінку, навіть якщо не можуть раціонально обґрунтувати свої висновки (Damasio, 1994). З огляду на використання методів спостереження за фізіологічними реакціями (наприклад, мікровирази, зміни частоти серцебиття тощо), це також може покращити профайлінговий аналіз. Окремо зауважимо, що у визначенні агресивної небезпечної поведінки враховано результати дослідження J. E. LeDoux щодо механізмів страху, які засвідчують, що реакція на загрозу може активізувати як свідомі, так й автоматичні нейропроцеси (Ledoux, 1996). Це критично важливо під час проведення профайлінгу, оскільки розуміння того, як людський індивід реагує на страх і стрес, дає змогу вдосконалити процеси виявлення антропогенного ризику – осіб з потенційно агресивною або девіантною поведінкою. Зазначені підходи застосовано в моделі когнітивно-емоційної матриці для підвищення ефективності прогнозування небезпечної (девіантної, делінквентної) поведінки, під час розроблення алгоритмів аналізу невербальних ознак ризику, небезпеки та підвищення ефективності заходів безпеки (зокрема державної).

Чимало вчених-антропологів, фізіологів, нейробіологів і представників інших наукових дисциплін обстоюють схожі концептуальні еволюційні ідеї. У зв'язку з цим у дослідженні висунуто припущення, що, попри функціональну подібність мозкових систем людських індивідів і представників тваринного світу, людський індивід суттєво відрізняється від останніх за результатами своєї діяльності. Тому внаслідок еволюційних змін і розвитку мозкової діяльності форму-

ється свідомість, яка здатна створювати нематеріальні феномени, що диференціюють людський індивід від його найближчих еволюційних предків (Sousa et al., 2017).

Запропонована авторська когнітивно-емоційна матриця дає змогу здійснювати детальний аналіз впливу зовнішніх середовищних факторів на різних етапах онтогенезу людського індивіда. Вплив таких факторів може призводити до формування деструктивних когнітивних схем, девіантних настанов, негативних конотацій та протиправної, криміногенної мотивації, які спричиняють розвиток небезпечної поведінки.

Розглянемо когнітивно-емоційну матрицю, що відображає чотирирівневу структуру психіки людського індивіда.

Перший рівень (інстинктивно-базовий). Формується на основі еволюційно успадкованих механізмів життєдіяльності живих організмів. Згідно з теорією триєдиного мозку Р. D. MacLean (1990), цей рівень асоціюється з рептильним мозком (мозковий стовбур і частково мозочок), який еволюційно сформувався на ранніх етапах розвитку хребетних. Цей рівень забезпечує виживання організму через вроджені інстинкти для задоволення базових потреб – самозбереження, розмноження, харчування тощо.

Функціонально на цьому психічному рівні відбуваються процеси, що підтримують життєдіяльність організму (контроль дихання, серцебиття тощо), а також регулюють механізми вроджених моделей поведінки, пов'язаних із самозбереженням, репродукцією та стресовими реакціями. Цей рівень починає функціонувати від народження і є основою для подальшого розвитку психіки людського індивіда. Серед ключових виявів – реакція «бий або тікай», а також автономна нейрогуморальна регуляція фізіологічних процесів (дихання, серцебиття тощо).

Еволюційно закріплені механізми, такі як реакція «бий або тікай», сформувалися на ранніх етапах розвитку тваринного світу та залишилися в людського індивіда як базові адаптивні стратегії поведінки. Однак у сучасному суспільстві ці механізми часто неадекватно адаптовані до соціальних умов, що створює передумови для маніпуляції.

J. E. Douglas і M. Olshaker (1995) у книзі «Психологічний портрет вбивці» зауважують, що в серійних убивць та осіб, схильних до насильства, часто спостерігається або придушення, або викривлення роботи цього рівня через фізичні травми, вживання наркотичних чи психотропних речовин. Дисфункція цього рівня, спричинена екстремальними зовнішніми факторами, може призвести до змін у поведінці, що суперечать природним адаптивним реакціям самозбереження, зокрема до агресивних чи аутоагресивних дій (Raine, Buchsbaum, & LaCasse, 1997). В екстремальних умовах, наприклад, під впливом наркотичних речовин або ритуальних практик,

можливі придушення або модифікація природних інстинктів, що може сприяти небезпечній агресивній або саморуйнівній поведінці.

Другий рівень (емоційно-соціальний). Формується в процесі соціалізації – складного багатокомпонентного процесу, унаслідок якого людський індивід опановує та активно відтворює соціокультурний досвід (цінності, норми, традиції тощо) через взаємодію із середовищем. Фізіологічно цей рівень асоціюється з лімбічною системою мозку, що охоплює гіпокамп, мигдалину, гіпоталамус і пов'язані структури (наприклад, поясну кору), які відіграють ключову роль у регуляції емоцій, пам'яті, мотивації та соціальної адаптації (Panksepp, 1998).

Розвиток цього рівня відбувається поетапно: 0–3 роки – активізація адаптаційних механізмів, розвиток базових емоційних реакцій та довготривалої пам'яті; 3–6 років – посилення ролі навчання, опанування первинних соціальних норм, здатність до наслідування (мімікрія); 12–18 років – завершення формування лімбічної системи. Спеціалісти, які досліджували взаємодію між мигдалиною та префронтальною корою головного мозку, сходяться на думці, що на цьому етапі мигдалина часто домінує над ще не зрілою префронтальною корою, що пояснює емоційну нестабільність, імпульсивність і підвищену емоційну чутливість підлітків. Під час підліткового віку префронтальна кора перебуває на стадії активного розвитку, натомість мигдалина вже є порівняно зрілою, що може призводити до того, що емоційні реакції, обумовлені мигдалиною, переважають над раціональним контролем, який забезпечується префронтальною корою, як наслідок – підлітки можуть демонструвати підвищену емоційну нестабільність, імпульсивність і чутливість до соціальних впливів (Etkin, Egner, & Kalisch, 2011; Sapolski, 2017).

Другий рівень у нашій матриці відповідає за емоційну регуляцію (оцінка та реакція на стимули), формування довготривалої пам'яті (гіпокамп), обробку загрозливих стимулів (мигдалина) і гомеостатичну регуляцію (гіпоталамус). У цей період розвивається здатність адаптації до соціального середовища через опанування норм і правил поведінки.

Дослідження інших фахівців також засвідчують, що емоційна ізоляція, виховання в агресивному середовищі або систематичне знецінення особистості в дитинстві можуть негативно впливати на розвиток цього рівня психіки (Damasio, 1994; Clark, 2015). Це своєю чергою призводить до складнощів у регуляції емоцій, що спричиняє формування деструктивних моделей поведінки.

J. E. Douglas і M. Olshaker (1995), R. Blackburn (2004), K. A. McLaughlin, M. Peverill, A. L. Gold, S. Alves, M. A. Sheridan (2015) та інші дослідники сфери кримінальної психології встановили, що значна частина серійних злочинців перебували на початку онтогенезу в умовах фізичного й емоцій-

ного насильства (Kocsis, 2013; McLaughlin et al., 2015; Kanter, 2020). Такі умови сприяли формуванню в них викривленого уявлення про соціальні норми, що порушувало функцію соціальної інтеграції другого рівня, унаслідок чого ці особи демонструють патологічну інтерпретацію емоцій та міжособистісних відносин, що може стати передумовою девіантної поведінки.

Третій рівень (когнітивний). Відповідає за вищі когнітивні функції, які розвиваються в процесі формування (дозрівання) попередніх рівнів. Його основа – неокортекс, що еволюційно прогресував як внутрішньо, так і зовнішньо, досягнувши найвищих показників у людського індивіда й займає значну частину головного мозку в ссавців, передусім гомінідів (Blackburn, 2004; Friston, 2010; McLaughlin et al., 2015). За різними даними, маса мозку приматів становить від 0,6 до 1,9 % маси тіла, натомість у людських індивідів цей показник сягає приблизно 3 %. Маса переднього мозку в ссавців переважає над іншими відділами й становить 52–72 % загальної маси мозку. У приматів цей показник за різними даними зростає до 76–80 %, а в людських індивідів – до 86 %. Водночас співвідношення мас головного та спинного мозку є найбільшим у людського індивіда (45:1), високим у приматів і китоподібних (10–15:1) та середнім або низьким у хижих тварин, комахоїдних (3–5:1) і копитних (2,5:1). Також розміри мозку корелюють із когнітивною складністю (співвідношення маси головного та спинного мозку в людського індивіда становить 26, що значно перевищує показники інших тварин. Наприклад, в амфібії такі показники: плямиста саламандра – 0,9; трав'яна жаба – 1; у ссавців: їжак – 4, макака – 8, дельфін – за різними даними від 18 до 23. Попри відмінність у кількісних показниках тваринного світу, людський індивід має відносно більшу масу мозку серед гомінідів і найвищу частку переднього мозку, що разом із максимальним співвідношенням мас головного та спинного мозку (45:1) свідчить про її значно вищий рівень нейрофізіологічної складності, порівняно з іншими ссавцями (Nevedomska, Marunenko & Omeri, 2012, p. 253-254).

Функціонально це виявляється в наявності біологічної ресурсної потужності й здатності проводити складний аналіз отриманої інформації та абстрактного мислення, що впливає на планування, прийняття рішень, соціальну поведінку, навчання, мову, інтеграцію емоцій з когніцією тощо (Baars, 1997; Rogers, 2014).

Формування цього рівня триває майже до 25 років у зв'язку з тим, що лобні доли, які відповідають за контроль імпульсів від другого рівня (лімбічна система) і складні когнітивні функції, завершують своє дозрівання саме в цьому віці (Marunenko, & Nevedomska, 2015; Sapolsky, 2017). Його розвиток відображає здатність людського індивіда до самонавчання та

аналізу, усвідомлення себе як особистості та адаптації до складних соціальних умов. Ідеальний рівень може бути результатом функціональної інтеграції трьох попередніх рівнів. Його спотворення стає можливим, якщо другий і третій рівні були розвинені у викривленому середовищі.

Третій рівень матриці асоціюється з розвитком когнітивного мислення, здатності до аналізу, планування та прийняття рішень. На думку деяких спеціалістів, порушення когнітивного рівня часто стає наслідком невирішених конфліктів на емоційно-соціальному рівні, що призводить до викривленого сприйняття дійсності, логічних помилок і проблем із причинно-наслідковими зв'язками (Navrylovska, 2010; Harkavets, 2020; Vandurka, 2023). Водночас D. Kahneman (2011) у своїх дослідженнях розробив концепцію двох систем мислення. «Система-2», або «повільне мислення», є механізмом, що потребує значних когнітивних ресурсів, зокрема залучення виконавчих функцій префронтальної кори для логічного аналізу інформації та прийняття раціональних рішень. На противагу їй, інша система – «Система-1» (інтуїтивне, автоматизоване мислення) – працює швидко, з меншими енергетичними витратами, проте часто зазнає когнітивних викривлень і може призводити до систематичних помилок у судженнях.

Також дослідження в цьому напрямі демонструють, що когнітивна дисфункція в правопорушників може виявлятися у виправданні протиправних дій через ідеалізацію «вищої мети». Наприклад, лідери радикальних угруповань і терористичних організацій активно використовують цей механізм, спрощуючи складні моральні дилеми та замінюючи їх на дуальні, чорно-білі концепти, які легко опанувати в період когнітивної незрілості (Jung, 1981). Це підтверджують і висновки J. E. Douglas і M. Olshaker (1995), які зазначають, що маніпуляції з когнітивним рівнем через пропаганду та ізоляцію формують у злочинців спотворені погляди на моральність, де насильство розглядають як виправданий засіб досягнення мети чи задоволення егоїстичних потреб. І що нижчий рівень інтелекту, то вища ймовірність, що маніпуляції, використані стосовно людського індивіда, особистості, закріплюються на рівні сприйняття насильства як форми існування в суспільстві.

Четвертий рівень (ідеальний). Четвертий рівень психіки, згідно з нашою концепцією, є унікальним і характеризується здатністю до формування абстрактних понять й ідеалів, що регулюють поведінку. До таких ідеалів належать віра у вищі нематеріальні концепти (релігійні вірування, соціальні інститути, моральні цінності, економічні символи, такі як гроші тощо), які стають основою соціальної взаємодії та групової динаміки. Цей рівень не є загальноприйнятою науковою концепцією, проте чимало вчених пропонують аналогічні концептуальні моделі,

наприклад, рівень «сакрального» в роботах С. G. Jung (1981) або «абстрактне мислення» в когнітивній психології, проте в цій моделі для виконання завдань з безпеки та профайлінгу антропогенних небезпек ми використовуємо саме такий формат (Ledoux, 1996; Marunenko, & Nevedomska, 2015).

Формування цього рівня відбувається на основі когнітивних та емоційних досвідів, що забезпечує його вплив на мотиваційну сферу й соціальні норми. Водночас цей рівень є найвразливішим до когнітивних маніпуляцій. Зокрема, екстремістські організації активно використовують механізми соціальної ізоляції та інформаційного контролю для закріплення хибних ідеалів, що створює умови для поведінкової радикалізації. Використовуючи емоційну залежність (другий рівень) і когнітивні викривлення (третій рівень), такі групи обмежують можливості індивіда для критичного мислення, спрямовуючи його рішення в бажаному напрямі.

Історичним прикладом цього процесу є досліджена В. Lewis (1967) діяльність ордену асасинів, яку детально висвітлено в роботі «The Assassins. A Radical Sect in Islam», де членів угруповання піддавали контролю свідомості через створення замкнутого інформаційного середовища, використання наркотичних, психотропних речовин і здійснюючи ідеологічну обробку. Це спотворювало їхню здатність до критичного аналізу й адаптивної поведінки. Такий підхід впливав не лише на когнітивні процеси (третій рівень), а й на базові інстинкти (перший рівень), модифікуючи природні реакції на загрози та формуючи повне підпорядкування організації. Схожі методи та підходи використовують і в сучасних екстремістських структурах, що дає змогу розглядати маніпуляцію ідеальним рівнем психіки як інструмент поведінкової радикалізації, що становить загрозу безпеці суспільства.

Провівши аналіз матриці, ми визначили такі соціально-психологічні особливості антропогенного ризику (людського індивіда, особистості), а саме:

1) емоційна реактивність – надмірні реакції на незначні подразники, такі як підвищена агресивність і тривожність;

2) імпульсивність – низький рівень самоконтролю, неспроможність стримати поведінкові реакції навіть у ситуаціях, що потребують обережності;

3) соціальна ізоляція – зниження здатності до взаємодії з іншими людьми через інформаційне блокування, переважання негативних емоцій, аутичність, депресію, соціальне блокування тощо;

4) антисоціальні тенденції – відсутність співчуття, маніпулятивна поведінка, нездатність до емпатії та поєднання окреслених вище особливостей індивіда, що сприяє вчиненню безжальних злочинів.

Проведене міждисциплінарне імітаційне моделювання чотирирівневої моделі психіки

людського індивіда, доповнене аналізом практичного досвіду інших науковців, дає змогу виявити й ефективно використовувати інструментарій профайлінгу для виявлення потенційно небезпечних осіб через аналіз емоційних і когнітивних виявів, визначаючи ступінь емоційної нестабільності, схильність до імпульсивної поведінки або радикальних поглядів, основними ознаками чого є:

а) гіперактивність емоційного стану на незначні подразники в межах безпекових заходів (непропорційно сильні емоційні реакції на незначні ситуації – гнів, страх, образа, надмірна нервозність або збудливість);

б) нестабільність емоційного стану на незначні подразники в межах безпекових заходів (часті та раптові зміни настрою від агресії до пригнічення, ознаки хронічної тривоги, параної чи підвищеної підозріливості);

в) емоційна байдужість на будь-які подразники в межах безпекових заходів.

Зокрема, у межах прогнозування небезпечної поведінки важливим є виявлення викривлених когнітивних моделей, таких як спрощення моральних дилем чи виправдань насильства. Основними маркерами (ознаками) є:

а) викривлене сприйняття реальності в межах безпекових заходів (схильність до конспірологічних або радикальних ідей, ознаки когнітивних спотворень (наприклад, мислення в чорно-білих категоріях або категоричність у судженнях);

б) імпульсивність у прийнятті рішень (нездатність стримувати бажання або відкласти дію, непослідовність у поведінці й непередбачуваність дій);

в) зниження когнітивного контролю в межах безпекових заходів (нездатність зосередитися на одному завданні або розмові, уникнення складних роздумів або ухилення від обговорення моральних дилем);

г) поведінкові вияви в межах безпекових заходів (агресивність у поведінці, часте проявлення ворожості, навіть без очевидного приводу, відсутність страху перед потенційними наслідками своїх агресивних дій, ухилення від соціальної взаємодії, соціальна ізоляція, уникнення спілкування або мінімізація соціальних контактів, схильність до тривалого перебування на самоті, відсутність близьких зв'язків, вияву надмірної демонстративності – потреба привертати увагу через незвичайний вигляд, провокаційні висловлювання або ексцентричну поведінку, використання маніпуляцій для досягнення власної мети, ритуалізована або нав'язлива поведінка шляхом частого повторення однакових дій без потреби, необґрунтованого дотримання жорстких поведінкових схем чи правил у повсякденному житті).

Також у разі виявлення ризиків, зумовлених людським фактором, за допомогою візуальної діагностики визначено низку ознак, які належать до небезпечних. Зокрема, це поведінкові патерни,

що за невербальними маркерами констатуються як вияви певних негативних емоційних станів (неспокійні жести, постійне посмикування кінцівок, нервові потирання рук, поз закритого типу (перехрещені руки, нахилений вперед корпус), що засвідчує недовіру або захисну реакцію; патерни зорового контакту та рухова активність очей під час проведення безпекових заходів (уникнення зорового контакту або, навпаки, нав'язливий, неприродно тривалий контакт, фіксація напруження або ворожості в погляді, аналіз мікровиразів обличчя відповідно до контексту, через імітації емоцій страху, гніву чи презирства, які часто супроводжують спроби приховати справжні емоції). Важливими маркерами є фізіологічні ознаки під час проведення безпекових заходів (які виявляються без спеціального обладнання), такі як підвищене потовиділення та зміна кольору шкіри (ненормальна пітливість у спокійній ситуації, раптова блідість або почерво-ніння обличчя), зміни дихання (орієнтовне замирання, часте або нерівне дихання, що свідчить про внутрішнє напруження), напруженість у тілі (закриті пози, помітно стиснуті кулаки, зведені плечі або інші ознаки фізичної скутості), мовні особливості (непослідовність і нелогічність у висловлюваннях, уникання конкретних відповідей, надмірне виправдовування або, навпаки, агресивна манера захисту), схильність до ризикованої поведінки (демонстрація безстрашності або зневаги до правил, норм чи законів).

Висновки

Чотирирівнева модель психіки людського індивіда (особи, порушника, антропогенного ризику) демонструє складну інтеграцію біологічних і соціальних факторів у формуванні його поведінки. Перший рівень забезпечує базові інстинкти, другий регулює емоційні реакції, третій формує когнітивну основу, а четвертий надає можливість індивіду створювати культурні й ідеологічні системи. Дослідження цих рівнів дає змогу краще зрозуміти, як розвивається психіка людського індивіда та як еволюційні, біологічні й соціальні фактори взаємодіють у процесі становлення особистості. Увагу слід зосередити на застосуванні психотропних речовин, які пригнічують базові інстинкти першого рівня. Такі методи використовують для зниження природного страху перед смертю, що забезпечує повну покірність рекрутів у терористичних організаціях або злочинних угрупованнях. Схожих висновків доходять спеціалісти різних наукових галузей, які описують і визначають рівень впливу лікарських та хімічних засобів, що пригнічують бар'єр інстинктів (само-збереження, продовження роду, соціальний та інші), роблячи людського індивіда більш схильним до самопожертви й девіацій різного роду.

Визначено, що науковими основами для формування ознак шляхом аналізу когнітивно-емоційного дисбалансу є:

1. Визначальна роль лімбічної системи у формуванні ризикованої поведінки (лімбічна система є «сторожовою вежею» мозку, яка миттєво оцінює отриману інформацію як загрозу й оперативно ініціює відповідну реакцію, однак, за умов гіперактивності мигдалини, ця система починає домінувати над іншими частинами мозку та рівнем психіки індивіда, що спотворює сприйняття реальності та запускає девіантну модель поведінки. У дослідженнях окремих науковців доведено, що людські індивіди з підвищеною активністю мигдалини (наприклад, жертви хронічного стресу) частіше демонструють неконтрольовану агресивну чи імпульсивну поведінку, що призводить до реалізації антропогенних небезпек.

2. Залежність префронтальної кори від стресових факторів. Префронтальна кора, яка є ключовою для когнітивного контролю, надмірно чутлива до дії гормонів стресу (кортизолу, адреналіну), що описують науковці – етологи та нейробіологи в експериментах на приматах, де високий рівень стресу послаблював здатність до самоконтролю та соціальної адаптації навіть у домінуючих особин. Цей факт підтверджується в процесі спостереження за порушниками, що стрес є каталізатором небезпечної поведінки через дисбаланс між когнітивними та емоційними центрами мозку.

3. Взаємодія лімбічної системи і префронтальної кори. У злочинців з високим рівнем агресії часто спостерігається гіперактивність мигдалини (емоційного центру мозку), що поєднується зі зниженою активністю префронтальної кори (центру контролю). Зазначене призводить до того, що імпульсивні дії переважають над раціональними, що підвищує ризик реалізації антропогенної небезпеки.

4. Доведено вагомий вплив соціального компонента середовища під час формування предикатів небезпечної, загрозливої (девіантної та делінквентної) моделей поведінки. Згідно з аналізом результатів науковців – кримінологів і кримінальних психологів, які у межах своїх досліджень та спостережень за порушниками довели взаємозв'язок між створеною теоретичною матрицею та прогнозуванням антропогенного ризику. Зазначене виявляється в тому, що другий рівень психіки формується в соціальному контексті, тому несприятливе середовище, передусім у ранньому віці, впливає та створює основу для девіантної поведінки (у сім'ях із високим рівнем насильства діти переймають агресивні моделі поведінки, що впливають на їхню подальшу здатність до соціальної адаптації, опанування та дотримання соціальних, правових та інших норм).

5. Виявлено маніпулятивні механізми формування віри у викривлені цінності, «вищу мету» та

способи трансформації антропогенного ризику в терористичну загрозу й небезпеку. У роботах науковців зазначено, що радикалізація відбувається через ізоляцію (відчуження) людей від альтернативних джерел інформації та створення ситуації, у якій «вища» чи «надцінна ідея» виправдовує будь-які небезпечні (девіантні, злочинні, ризикові) дії. Цей механізм ґрунтується

на спеціально стимульованому емоційному підкріпленні (другий рівень) і когнітивному викривленні (третій рівень), що своєю чергою створює можливість виникнення в індивіда (порушника) абстракції небезпечного характеру, яка трансформує антропогенний ризик у терористичну небезпеку, підвищує можливості реалізації інших небезпек.

References

- [1] Baars, B.J. (1997). *In the theater of consciousness: The workspace of the mind*. Oxford: Oxford University Press.
- [2] Bandurka, S.S. (2023). On the issue of determining the motive and motivation for committing criminal offenses. *European Perspectives*, 2, 74-82. doi: 10.32782/EP.2023.2.13.
- [3] Blackburn, R. (2004). *The psychology of criminal conduct: Theory, research, and practice*. Hoboken, NJ: Wiley.
- [4] Clark, A. (2015). *Surfing uncertainty: Prediction, action, and the embodied mind*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780190217013.001.0001
- [5] Damasio, A.R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. New York: Avon Books.
- [6] Douglas, J.E., & Olshaker, M. (1995). *Mindhunter: Inside the FBI's elite serial crime unit*. New York: Scribner.
- [7] Etkin, A., Egner, T., & Kalisch, R. (2011). Emotional processing in anterior cingulate and medial prefrontal cortex. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(2), 85-93. DOI: 10.1016/j.tics.2010.11.004
- [8] Friston, K. (2010). The free-energy principle: A unified brain theory? *Nature Reviews Neuroscience*, 11(2), 127-138. DOI: 10.1038/nrn2787
- [9] Harkavets, S. (2020). Forms of victimization of personality in early adolescence. *Theoretical and Applied Problems of Psychology*, 3(53)T1, 62-78. DOI: 10.33216/2219-2654-2020-53-3-1-62-78
- [10] Havrylovska, K.P. (2010). Subjective legitimization of legal norms as a psychological mechanism of normative and legal regulation of individual behavior. *Problems of Modern Psychology*, 8, 173-182. DOI: 10.32626/2227-6246.2010-8
- [11] Jung, C.G. (1981). *The archetypes and the collective unconscious*. Princeton: Princeton University Press.
- [12] Kahneman, D., & Krämer, W. (2011). Thinking, fast and slow. *Statistical Papers*, 55, 915. DOI: 10.1007/s00362-013-0533-y
- [13] Kanter, D. (2020). *Criminal psychology*. Kyiv: SoulBooks.
- [14] Kocsis, R.N. (2013). The criminal profiling reality: What is actually behind the smoke and mirrors? *Journal of Forensic Psychology Practice*, 13(2), 79-91. DOI: 10.1080/15228932.2013.765733
- [15] Kostiuk, H.S. (1976). General characteristics of the ontogenesis of human psyche. In H.S. Kostiuk (Ed.). *Developmental psychology* (pp. 28–52). Kyiv: Radianska shkola.
- [16] Ledoux, J.E. (1996). *The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life*. New York: Simon & Schuster.
- [17] Lewis, B. (1967). *The assassins: A radical sect in Islam*. London: Weidenfeld & Nicholson. DOI: 10.1017/S0041977X00097238
- [18] MacLean, P.D. (1990). *The triune brain in evolution: Role in paleocerebral functions*. New York: Springer.
- [19] Marunenko, I., & Nevedomska, Y. (2015). Brain maturation and human mental development. *Pedagogical Press*, 2, 6-9. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13270/1/Marunenko_Nevedomska_DG_2_2015_IL.pdf
- [20] McLaughlin, K.A., Peverill, M., Gold, A.L., Alves, S., & Sheridan, M.A. (2015). Child maltreatment and neural systems underlying emotion regulation. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 54(9), 753–762. DOI: 10.1016/j.jaac.2015.06.010
- [21] Nevedomska, Ye.O., Marunenko, I.M., & Omeri, I.D. (2012). *Zoology*. Kyiv: Tsentr uchb. lit.
- [22] Panksepp, J. (1998). *Affective neuroscience: The foundations of human and animal emotions*. Oxford: Oxford University Press.
- [23] Pribyliev, Yu., Bazarnyi, S., & Bozhok, R. (2024). Mathematical model of neuropsychological influence on a defined target audience within the framework of a psychological operation. *Modern Information Technologies in the Field of Security and Defense*, 51(3), 155-160. DOI: 10.33099/2311-7249/2024-51-3-155-160

- [24] Raine, A., Buchsbaum, M., & LaCasse, L. (1997). Brain abnormalities in murderers indicated by positron emission tomography. *Biological Psychiatry*, 42(6), 495-508. DOI: 10.1016/s0006-3223(96)00362-9
- [25] Rogers, T. (2014). Consciousness and the brain: Deciphering how the brain codes our thoughts. *Journal for Psychoanalysis and the Neurosciences*, 16, 149-152. DOI: 10.1080/15294145.2014.956209
- [26] Sapolski, R. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. Kyiv: Nash Format.
- [27] Sapolsky, R. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. New York: Penguin Press. Retrieved from http://www.sackett.net/sapolsky_behave.pdf
- [28] Sousa, A.M.M., Meyer, K.A., Santpere, G., Gulden, F.O., & Sestan, N. (2017). Evolution of the human nervous system function, structure, and development. *Cell*, 170(2), 226-247. DOI: 10.1016/j.cell.2017.06.036
- [29] Tykhonenko, O.O. (2019). Theoretical aspects of profiling in the state security management system. *Actual Problems of Public Administration*, 2(56), 59-64. DOI: 10.34213/ap.19.02.07

Список використаних джерел

- [1] Baars B. J. In the Theater of Consciousness: The Workspace of the Mind. Oxford : Oxford Univ. Press, 1997. 184 p.
- [2] Бандурка С. С. До питання визначення мотиву та мотивації вчинення кримінальних проступків. *Європейські перспективи*. 2023. № 2. С. 74–82. DOI: 10.32782/EP.2023.2.13
- [3] Blackburn R. The Psychology of Criminal Conduct: Theory, Research and Practice. Hoboken, NJ : Wiley, 2004. 496 p.
- [4] Clark A. Surfing Uncertainty: Prediction, Action, and the Embodied Mind. Oxford : Oxford Univ. Press, 2015. 425 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780190217013.001.0001
- [5] Damasio A. R. Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain. New York : Avon Books, 1994. 312 p.
- [6] Douglas J. E., Olshaker M. Mindhunter: Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit. New York : Scribner, 1995. 384 p.
- [7] Etkin A., Egner T., Kalisch R. Emotional processing in anterior cingulate and medial prefrontal cortex. *Trends in Cognitive Sciences*. 2011. Vol. 15. No. 2. P. 85–93. DOI: 10.1016/j.tics.2010.11.004
- [8] Friston K. The Free-Energy Principle: A Unified Brain Theory? *Nature Reviews Neuroscience*. 2010. Vol. 11. No. 2. P. 127–138. DOI: 10.1038/nrn2787
- [9] Гарькавець С. Форми віктимності особистості у ранньому юнацькому віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 3 (53). Т. 1. С. 62–78. DOI: 10.33216/2219-2654-2020-53-3-1-62-78
- [10] Гавриловська К.П. Суб'єктивна легітимація правових норм як психологічний механізм нормативно-правової регуляції поведінки особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 8. С. 173–182. DOI: 10.32626/2227-6246.2010-8
- [11] Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton : Princeton Univ. Press, 1981. 448 p.
- [12] Kahneman D., Krämer W. Thinking, Fast and Slow. *Stat Papers*. 2014. Vol. 55. P. 915. DOI: 10.1007/s00362-013-0533-y
- [13] Кантер Д. Кримінальна психологія : монографія. Київ : SoulBooks, 2020. 256 с.
- [14] Kocsis R. N. The Criminal Profiling Reality: What is Actually Behind the Smoke and Mirrors? *Journal of Forensic Psychology Practice*. 2013. Vol. 13. No. 2. P. 79–91. DOI: 10.1080/15228932.2013.765733
- [15] Костюк Г. С. Загальна характеристика онтогенезу людської психіки. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. шк., 1976. С. 28–52.
- [16] Ledoux J. E. The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings of Emotional Life. New York : Simon & Schuster, 1996. 384 p.
- [17] Lewis B. The Assassins: A Radical Sect in Islam. London : Weidenfeld & Nicholson, 1967. 166 p. DOI: 10.1017/S0041977X00097238
- [18] MacLean P. D. The Triune Brain in Evolution: Role in Paleocerebral Functions. New York : Springer, 1990. 606 p.
- [19] Маруненко І., Неведомська Є. Дозрівання головного мозку і психічний розвиток людини. *Педагогічна преса*. 2015. № 2. С. 6–9. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13270/1/Marunenko_Nevedomska_DG_2_2015_IL.pdf
- [20] McLaughlin K. A., Peverill M., Gold A. L., Alves S., Sheridan M. A. Child maltreatment and neural systems underlying emotion regulation. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 2015. Vol. 54. No. 9. P. 753–762. DOI: 10.1016/j.jaac.2015.06.010
- [21] Неведомська Є. О., Маруненко І. М., Омері І. Д. Зоологія : навч. посіб. для студ. небіол. спец. вищ. навч. закл. Київ : Центр учб. літ., 2012. 290 с.

- [22] Panksepp J. *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford : Oxford Univ. Press, 1998. 480 p.
- [23] Прибілев Ю., Базарний С., Божок Р. Математична модель нейрпсихологічного впливу на визначену цільову аудиторію в межах проведення психологічної операції. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2024. № 51 (3). С. 155–160. DOI: 10.33099/2311-7249/2024-51-3-155-160
- [24] Raine A., Buchsbaum M., LaCasse L. Brain abnormalities in murderers indicated by positron emission tomography. *Biological Psychiatry*. 1997. Vol. 42, No 6. P. 495–508. DOI: 10.1016/s0006-3223(96)00362-9
- [25] Rogers T. Consciousness and the Brain: Deciphering How the Brain Codes Our Thoughts. *Journal for Psychoanalysis and the Neurosciences*. 2014. Vol. 16. P. 149–152. DOI: 10.1080/15294145.2014.956209
- [26] Сапольскі Р. Біологія поведінки. Що робить нас людьми. Київ : Наш формат, 2017. 656 с.
- [27] Sapolsky R. *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*. New York : Penguin Press, 2017. 790 p. URL: http://www.sackett.net/sapolsky_behave.pdf
- [28] Sousa A. M. M., Meyer K. A., Santpere G., Gulden F. O., Sestan N. Evolution of the Human Nervous System Function, Structure, and Development. *Cell*. 2017. Vol. 170. No. 2. P. 226–247. DOI: 10.1016/j.cell.2017.06.036
- [29] Тихоненко О. О. Теоретичні аспекти профайлінгу в системі управління державною безпекою. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 2 (56). С. 59–64. DOI: 10.34213/ap.19.02.07

ТЯХОНЕНКО Oleksandr

PhD in Public Administration, Lecturer at the Regional Center for Advanced Training of Kyiv Region

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5140-3737>

Cognitive-Emotional Matrix of Anthropogenic Risk as a Tool for Enhancing Profiling

Abstract. The article examines and analyzes the potential for improving the security profiling mechanism. A theoretical analysis of the author's cognitive-emotional matrix is conducted, illustrating the interaction of biological and sociocultural factors in shaping behavioral patterns. Special attention is given to identifying markers of deviant tendencies and refining methods for predicting dangerous behavior as a key element in security measures. The author emphasizes the importance of considering evolutionary, anatomical, and functional aspects in assessing anthropogenic threats, as these factors play a critical role in shaping the cognitive and emotional activity of an individual—specifically, an offender (anthropogenic risk). The study identifies key characteristics that can be classified as indicators of dangerous behavior. An in-depth analysis of the four key levels of human psyche – instinctive, emotional-social, cognitive, and ideal – is provided within the framework of the proposed matrix and offender profiling. Their interrelation with potential security risks is demonstrated. The findings indicate that the first level governs basic biological needs and reactions, the second regulates emotional responses and social adaptation, the third facilitates cognitive processes, and the fourth ensures the formation of intangible ideals and moral principles. The importance of balance among these levels for adequate behavioral regulation is highlighted. This study introduces a novel perspective and presents opportunities for refining the methodology of analyzing dangerous (deviant, delinquent) behavior. It expands the profiling toolkit within the framework of state security by integrating knowledge of the proposed four-level model of the human psyche and offender psychology. Particular emphasis is placed on applying matrix analysis results for monitoring, identifying, and preventing dangerous behavior in security contexts. The practical significance of the study lies in integrating the four-level psyche model into profiling tools within state security mechanisms, thereby enhancing the effectiveness of security measures for identifying both potential and actual dangerous individuals – offenders.

Keywords: profiling; offender; anthropogenic risk; state security; deviant behavior.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Шановні науковці та колеги-практики!

Національна академія внутрішніх справ здійснює набір статей у наукові фахові видання:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук, виходить друком двічі на рік);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук, виходить друком двічі на рік).

Журнали включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), вони мають загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Прагнучи створити професійну міжнародну платформу для аналізу й обговорення проблем і тенденцій у юридичній сфері, академія публікує журнали «Науковий вісник НАВС» та «Юридичний часопис НАВС» англійською мовою.

Прийом наукових статей для опублікування в наукових фахових виданнях триває на постійній основі. Для подання публікації рукопис необхідно оформити відповідно до встановлених вимог.

Загальні вимоги

1. До друку приймаються статті, написані українською або англійською мовами, які раніше не публікувалися і не були передані на розгляд для публікації в інші видання, зокрема електронні.

2. Статті англійською мовою, які були перекладені з української, мають супроводжуватися документом з текстом мовою оригіналу, оформленим відповідно до встановлених вимог. Такі статті попередньо проходять у редакції перевірку щодо якості перекладу (у разі неналежної якості рукопис повертають на доопрацювання).

3. До розгляду приймаються статті у форматі *.doc або *.docx. Усі нетекстові об'єкти мають бути створені вбудованими засобами Microsoft Word (елементи необхідно згрупувати). Графіки та рисунки повинні бути високої якості (600 dpi для графіків і 300 dpi для кольорових і чорно-білих малюнків) і виконані з можливістю їх редагування, а формули створені за допомогою редактора Microsoft Equation. Ілюстрації можуть бути розміщені безпосередньо в статті (по центру, обтікання зображення текстом забороняється) або подані у вигляді окремих файлів у форматі JPG. Усі графіки, малюнки, таблиці та формули повинні бути пронумеровані й подані після посилання на них у тексті.

4. Текст статті й метаданих має бути набраний шрифтом Times New Roman, кегль – 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,0 pt, поля – 2 см з усіх боків, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 1 см.

5. Обсяг статті (без метаданих) має становити не менше ніж 6 сторінок (від 3000 до 7000 слів) включно з таблицями, графіками, малюнками, а також бібліографічним списком.

6. Обов'язково є наявність: УДК (прописується у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку), списку використаних джерел (оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015) та References (відповідно до стилю APA).

7. Стаття обов'язково повинна містити повний обсяг метаданих, наданий двома мовами (українською та англійською), до яких належать:

- повністю прописані ім'я, по батькові та прізвище авторів (ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані за вимогами, передбаченими постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання з обов'язковим зазначенням адреси та структурного підрозділу закладу вищої освіти (кафедра/факультет/інститут тощо), ORCID (контент профілю автора повинен містити вичерпний список публікацій та актуальні дані щодо афіліації). Максимальна кількість співавторів – три особи;
- назва статті (має бути інформативною, актуальною, відображати досліджувану в статті проблему та не повинна перевищувати 90 знаків з пробілами);
- анотація (не менше ніж 1800 знаків з пробілами, урахуваючи ключові слова; повинна висвітлювати актуальність, мету, методологію аналізу проблеми, результати дослідження, наукову новизну, а також практичну значущість). Анотація не має містити посилань і скорочень, дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування);

- ключові слова та словосполучення (від п'яти до семи), які стосуються теми дослідження, не дублюють назву статті та не містять загальних слів.

8. Основний текст дослідження може відповідати структурі IMRAD (вступ, огляд літератури, матеріали та методи, результати й обговорення, висновки) або ж мати структуру оглядових статей (вступ; основна частина, розподілена на логічні підпункти; висновки): introduction (вступ) – не менше ніж п'ять посилань; materials and methods (якщо стаття має експериментальне спрямування) або methodological framework (якщо стаття є теоретичною). Можна виокремити розділ literature review; results (результати); discussions (обговорення). Необхідно зазначити, які дослідники вивчали схожу проблему та які аспекти вони розглядали, у чому полягає новизна дослідження; conclusions (висновки); recommendations (рекомендації, тобто для кого матеріали статті становлять цінність). Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по лівому краю.

Вимоги до цитування використаних джерел

1. У статті автор повинен наводити посилання на джерела, матеріали або окремі результати, які були використані в тексті. Список використаних джерел повинен містити нові джерела (за останні три роки) та на 30 % складатися з наукових робіт, опублікованих у журналах, що індексуються в базах даних Scopus або Web of Science.

2. Посилання в тексті на джерела слід зазначати в круглих дужках, наприклад: (Shevchenko, 2022). В одному цитуванні не варто згадувати більше ніж три джерела.

3. Ігнорування правил запозиченого тексту (відсутність лапок у прямому цитуванні, посилань на джерела тощо) може спричинити те, що деякі фрагменти статті буде розцінено як плагіат, з огляду на що в опублікуванні буде відмовлено.

4. **Не слід використовувати** посилання на праці, опубліковані понад 10 років тому, на власні наукові праці (допускається не більше ніж 10 % самоцитування), тези доповідей, звіти, автореферати, підручники, навчальні посібники, усі інші видання, що не є науковими, а також джерела, видані на території РФ та Республіки Білорусь, мовою країни-агресора або авторами, країною походження яких є Російська Федерація.

Вимоги до списку використаних джерел

1. Список використаних джерел повинен бути наданий українською та англійською мовами. Бібліографічний список, поданий українською мовою, оформляють згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Англійський варіант подають згідно з міжнародним бібліографічним стандартом APA 6th Referencing Style.

2. Список використаних джерел і References мають складатися щонайменше з 25 джерел.

3. Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, які визначають розвиток певної галузі науки. 80 % джерел повинні мати DOI, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела.

4. Описи джерел розташовують за алфавітом. На кожне джерело в списку літератури повинно бути принаймні одне посилання в тексті. У разі відсутності посилань статтю може бути відхилено.

УВАГА! Автори несуть повну відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності, достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритому опублікуванню. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

З питань розміщення статей у фахових виданнях НАВС звертайтеся за тел.: (044) 520-08-47, e-mail: rvc@navs.edu.ua

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1; e-mail: rvc@navs.edu.ua.

Юридична психологія

1
(36)
2025

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 27.05.2025
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 7,75
Ум. друк. арк. 7,21
Наклад 50 прим.

Legal Psychology

1
(36)
2025

Scientific Magazine

Published semiannually

Figuration and making up

Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: May 27st, 2025
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 7,75
Simulated publisher's pages 7,21
Circulation 50